

počeci

ČASOPIS BOGOSLOVA FRANJEVAČKE PROVINCIJE

PRESVETOG OTKUPITELJA

POČECI
Godina VII. br.1. (7)
Split, srpanj 2006.

Časopis bogoslova Franjevačke provincije
Presvetog Otkupitelja

Izdavač:
Franjevački bogoslovni klerikat

Glavni urednik:
fra Ivan Macut

Odgovorni urednik:
fra Šimun Bilokapić

Uredničko vijeće:
fra Ivan Šimunac, fra Bernard Kasić, fra Mijo Šabić,
fra Damir Čiro Čikara

Lektor:
Hrvoje Markulin

Naslovnicu izradila:
akad. slikarica s. Zdravka Milić

Adresa uredništva i uprave:
«Počeci», HR-21000 Split, Bribirska 10
Tel: (021)387-317, Fax: (021)380-315
e-mail: franjevaccki-klerikat@st.t-com.hr

Časopis izlazi uz odobrenje redovničkih poglavara.
Na osnovu mišljenja Ministarstva kulture Republike Hrvatske,
klasa: 612-10/96-01-1301-VJ/CJ, urbroj:532-03-1/7-96-01 od 26. lipnja
1996. časopis «Počeci» oslobođen je plaćanja poreza na promet.

Časopis izlazi povremeno.
Narudžbe, dopise i priloge slati na adresu Uredništva.

Tisak:
Slobodna Dalmacija

počeci

**ČASOPIS BOGOSLOVA FRANJEVAČKE
PROVINCije PRESVETOG OTKUPITELJA**

SADRŽAJ

Riječ uredništva	5
Popratna riječ o. magistra	6
Drugi vatikanski sabor i vjernici laici	9
Sokratova smrt – autentičan način filozofiranja	21
Putovanje kroz vrijeme	35
Ljubav	41
Osobna vjera	43
Susret s gubavcem	45
Zašto baš ja?	48
Izbor i usmjerenost cilju	50
Izazovi bioetike	52
Križ	64
Vodi, vodi, preko vodi...	65
I.	66
II.	67
O gospode	68
Neizreciva ljubav	69
Ivan Duns Skot	70
Sv. Ivan od križa	79
Čija je Isusova domovina?	83
Novi svjetski mirotvorci	87
Blagoslov kamena temeljca Franjevačkog bogoslovnog klerikata	
Provincije Presvetog Otkupitelja	89
Što crkva kaže o Međugorju?	92
Utopija?!	102

RIJEČ UREDNIŠTVA

Sveti Ivan svoje evanđelje započinje govorom o početku. Na tom početku stoji Riječ (Logos). Sve postade po njoj i bez nje ne postade ništa (Iv 1, 1-3). Onaj koji bijaše u početku, stoji i na našem početku. U njemu nas sebi (Bog) izabra prije postanka svijeta... (Ef 1, 5). I na početku ovog časopisa «Počeci» stoji Onaj bez početka. Njegova je Riječ ona koja nadahnjuje i prožima mnoge tekstove koji se nalaze u ovom časopisu.

U pismu Ludwigu von Fickeru filozof L. Wittgeinstein, govoreći o svojoj knjizi «Tractatus logico-philosophicus», kaže kako se njegovo djelo zapravo sastoji od dvaju dijelova: od ovoga koje je ovdje pred nama i od svega onoga što nije napisao. A upravo je ovaj drugi dio onaj koji je važan. Usudili bismo se reći kako se i svaki od radova koji se nalaze u ovom časopisu sastoji upravo od tih dvaju dijelova. I taj drugi dio koji nije napisan mnogo je važniji. Ipak, može se taj skriveni dio koji je u nama prepoznati i iščitati kroz ono što je napisano.

Isus, završavajući prispodobe o kraljevstvu nebeskom, kaže kako je svaki pismoznanc upućen u kraljevstvo nebesko sličan čovjeku domaćinu koji iz svoje riznice iznosi novo i staro (Mt 13, 52). I mi iz svoje riznice iznosimo novo i staro. Ideje i misli koje se mogu pronaći u ovom časopisu nisu revolucionarne, ne donosimo ništa novo. Ipak, novi je zanos koji nas gura naprijed da napišemo na papir ono što je u nama, ono o čemu razmišljamo, da prikazemo stvari kako ih mi vidimo. Možda se mogu pronaći mišljenja s kojima se neće svi složiti, ali već nas sv. Pavao upozorava kada kaže: idem li za tim da ljudima ugodim? Kad bih sveudilj nastojao ljudima ugađati, ne bih bio Kristov sluga (Gal 1, 10).

Zahvaljujemo se našoj Provinciji Presvetog Otkupitelja koja nam je omogućila da možemo studirati i na taj se način pripremati za budući redovnički i svećenički život. Također se zahvaljujemo i našim odgojiteljima koji su nam stalna potpora kako u životu tako i u radu. Opet se možemo pozvati na riječi sv. Pavla kada kaže: priznajte one koji se trude među vama, koji su vam predstojnici u Gospodinu i opominju vas; s ljubavlju ih nadasve cijenite poradi njihova djela (1 Sol 5, 12).

Struktura časopisa ostala je ista kao i u prethodnim brojevima. Nadamo se kako će svatko pronaći nešto za sebe.

Pozdravljamo vas u Gospodinu franjevačkim pozdravom mir i dobro.

Fra Ivan Macut

POP RATNA RIJEČ O. MAGISTRA

Posljednjih nekoliko godina Red manje braće kojemu pripadaju i vrli autori ovoga časopisa, obiluje dokumentima, vodičima, projektima. Ti dokumenti mogu biti znak krize, preispitivanja, ali isto tako novoga zanimanja i obnovljenog zanosa u životu i poslanju manje braće. Nadamo se ipak da je u pitanju ovo drugo. Među njima posebnu pozornost privlači nam dokument koji nas kroz slijedeće trogodište (2006.-2009.) sprema na proslavu 800. obljetnice utemeljenja Reda manje braće, a nosi znakovit naslov, vrlo bliz našem časopisu - "Milost početaka". Riječ je zapravo o projektu koji "želi pomoći svoj braći da dadnu stvaralački odgovor na izazove koji nam dolaze iz Crkve i suvremenog svijeta" što je, složiti ćete se, i jedan od ciljeva našega časopisa.

Na pitanje "Što trebamo činiti, braćo?" Generalni ministar u tom kontekstu daje slijedeći odgovor: *usmjerimo* se na ono što nam treba biti sve - naš Gospodin Isus Krist, *usredotočimo* se na bitno sa svrhom da se izbjegne iscjepkanost i rasipanje, *odsredištimo* se kako bismo pošli u svijet, naš klaustar, kako bismo svjedočili i naviještali da je samo Gospodin svemoguć, svjesni da nismo pozvani živjeti za sebe same nego za druge, da naša bratstva nisu zbog sebe nego da pomognu da drugi upoznaju Kraljevstvo Božje.

Preduvjet, međutim, svakog dobrog početka, svake dobre proslave i njezina sretna završetka, svakog dobro složenog životnog projekta kako na osobnoj tako i na zajedničkoj razini, svakog izlaska u svijet, u susret drugima, svakog uspješno završenog posla i poslanja, svakog dobro napisanog teksta, svakako je evanđeoska vrednota, dobro poznata sv. Franji i franjevaštvu - "povući se u osamu, na samotno mjesto". A to znači ekvilibrirati akciju i kontemplaciju, od susreta s narodom, po uzoru na Isusa i njegove učenike, prijeći na skroviti i regenerirajući dijalog sa samima sobom i s Bogom. Ni redovnici, naime, nisu lišeni napasti misliti kako je djelovanje, trčanje, učinkovitost, aktivizam najveća vrednota. Kako je moguće, razmišljamo, povući se u osamu kada kuća gori, kada je svijet pun potreba i traži našu nazočnost? Stariji su redovnici na ovo pitanje odgovarali zgodnom slikom. Zamislimo vatrogasce koji, tek što su primili dojavu o požaru, hitro s upaljenim sirenama pođu ugasiti ga. Kad dođu napokon na mjesto požara, primijete da u rezervoarima nemaju ni kapi vode! Istu situaciju mogu živjeti i redovnici kada nastoje pomoći drugima. Kako pomoći, ako su sami prazni rezervoari? Trebamo vrijeme za punjenje, odmor i tišinu. Inače ćemo učiniti veliku pogrešku: zbog hitnoga, prividnog ili stvarnog, izgubiti ono što je uistinu bitno i važno.

Kada govorimo o samoći uzeti je u promatranje i njezinu drugu stranu, njezino naličje. Ona je kao siromaštvo. I ono evanđeoska vrednota, draga posebno sv. Franji. Postoji dobro siromaštvo, hotimično i svjesno izabrano, koje očovječuje, usrećuje i oslobađa. Postoji i zlo siromaštvo, bijedno društveno stanje koje rasčovječuje, unesrećuje i zarobljava. Na isti način postoji dobra samoća koja nam pomaže ostvariti se kao ljudska bića, osobe i postoji nažalost zla samoća, neželjena, nametnuta, ona koja je najčešći razlog patnje u našem društvu. Već nam biblijsko vrijeme pripovijeda o siročetu, udovici, sterilnoj ženi, siromahu, prognaniku i strancu. Danas, ovim objektivnim situacijama pridošle su i druge, čisti proizvod tehnološke civilizacije u kojoj živimo. Paradoksalno, upravo ono što je povećalo mogućnost da budemo zajedno, da komuniciramo s drugima - urbana koncentracija, sredstva javnog priopćavanja - stvorilo je najgore moguće situacije osamljenosti i samoće. Stajati usred mnoštva ne znači "biti - s - drugima", ne znači razbiti samoću. Sestra klarisa može biti manje sama od svih javnih osoba. I kad umire sama, manje je sama, nažalost, od svih onih koji umiru u tehnički i brojno najopremljenijim bolnicama.

Lijek takvoj i sličnim osamljenostima može imati čisto religioznu potku koja karakterizira "dobru samoću": sposobnost ulaska u dijalog sa vlastitom intimom i posebno s Bogom. Ako osobe koje se osjećaju osamljenima nauče malo pomalo razgovarati sa "dragim gostom vlastite duše", Duhom Svetim, samoća će postati lakša. Neki su čak, nakon takvog iskustva, kadri tvrditi da se u osamljenosti osjećaju manje sami. Hrabri ih i spoznaja, pročišćena upravo u njihovoj samoći, da bez obzira koliko bili slabi i sami, uvijek postoji netko tko ih treba.

Svratiti je pozornost i na još jednu oznaku samoće vidljivu u životu Isusa Krista i njegovih učenika. Povlačenje u osamu na samotno mjesto nekada traje vrlo kratko. To nam jasno kaže da trebamo biti uvijek spremni odreći se vlastite samoće i potrebnog odmora kako bi izišli u susret onima koji trpe osamljenost, napuštenost i siromaštvo. Isusa ne iritira narod koji mu ne da mira, nego je "ganut" kad ih vidi prepuštene samima sebi "kao ovce bez pastira". Takvo Isusovo ponašanje jasan je kriterij u razlučivanju kada je naša osamljenost istinsko traženje Boga, a kada je naprotiv samo traženje sebe i vlastitoga komoda. Može se, naime, ljubiti samoća i čučati čitavo vrijeme u vlastitoj ljusci, zbog motiva koji su sve drugo samo ne hvale vrijedni: zbog vlastitog egoizma, lijenosti, straha od naroda, njegovih problema i poteškoća. U takvim slučajevima, biti sami sa sobom znači čitavo vrijeme biti u... lošem društvu.

Učenik Isusov, na poseban način franjevac, treba biti spreman napustiti svijet da bi se povukao u samoću. Isto tako treba biti spreman, kada je to potrebno, napustiti samoću da bi se vratio u svijet. Temeljni motiv i jednog i

drugog "napuštanja i povratka" jest ljubav. "Milost početaka" pripremajući braću na 800. obljetnicu utemeljenja našega reda ozbiljno računa s takvom spremnošću kao preduvjetom uspješne i plodonosne proslave. Bez nje nije moguć ni zajednički život tipičan za Red manje braće.

Tekstovi naših "Početaka" nemaju nakanu *usmjeriti, usredotočiti, odsredištiti*. Nisu nikakav dokument, vodič, plan, nego su samo, nadamo se, plod jedne pozitivne osamljenosti, izričaj ljubavi i pokazatelj spremnosti odlaska u svijet. U središtu života ovih mladih autora vjerujemo stoji ipak On, početak i svršetak.

Dragi čitatelji, bez obzira što činili uzmite vremena za sebe, oslušajte u tišini, i, ako niste možda franjevci, pokušajte kao ljudi dobre volje ovaj program "Milosti početaka" primijeniti na vlastiti život. Bit ćemo sretni ako vam tekstovi, jedan odsjek ili barem jedan redak naših "Početaka" pomogne u tom nastojanju ili samo dodirne okrajak vašega razmišljanja i života. Molimo vas također da nas podržite kako u našem daljnjem radu tako i u proslavi ove važne i velike obljetnice.

Mir i dobro!

fra Šimun Bilokapić, magistar bogoslova

DRUGI VATIKANSKI SABOR I VJERNICI LAICI

Katolička je crkva složena stvarnost. Ona nije neki apstraktni pojam koji nema dodirnih točaka sa zbiljom, niti ju je moguće reducirati na određene skupine osoba ili strukture. Katolička je crkva božanska i ljudska stvarnost. Ona je Božji narod, konkretna zajednica vjernika. Sačinjavaju je različite pravne (poput biskupija, župa i sl.) i fizičke osobe - vjernici. Zakonik kanonskoga prava iz 1983. definira vjernike kao one koji su krštenjem pritjelovljeni Kristu i sazdan u Božji narod te su, kao dionici Kristove svećeničke, proročke i kraljevske službe, pozvani vršiti poslanje koje je Bog povjerio Crkvi, svatko prema svome položaju.¹ Dakle, temeljna je pretpostavka za vjernika krštenje kojim se pritjelovljuje Kristu i zajednici vjernika, Crkvi.

Među vjernicima u Katoličkoj crkvi postoje razlike i to bitne. Razlike se ne odnose na dostojanstvo jer su svi vjernici u Crkvi jednakog dostojanstva, nego na funkcije. Postoje, naime, vjernici koji su po božanskom ustanovljenju posvećeni službenici - klerici. Svi se ostali vjernici u Crkvi nazivaju *laici*. U Crkvi postoji i treća skupina vjernika, koji se iz oba ta dijela (klerika i laika) "javnim prihvaćanjem evanđeoskih savjeta zavjetima ili drugim svetim vezama, koje Crkva priznaje i potvrđuje, na svoj osobit način posvećuju Bogu i koji koriste spasenjskom poslanju Crkve; iako njihov stalež ne pripada hijerarhijskom uređenju Crkve, pripada ipak njezinom životu i svetosti" (ZKP, kan. 207, § 2.). Dakle, podjela vjernika na klerike i laike odgovara hijerarhijskom uređenju Katoličke crkve jer je ona kao zajednica ljudi hijerarhijski ustrojena. Stoga možemo reći da u Crkvi postoje tri temeljne skupine vjernika: vjernici klerici, vjernici laici i vjernici članovi ustanova posvećenog života.²

U ovom ćemo radu iznijeti nauk Drugoga vatikanskog sabora o jednoj od ovih triju skupina vjernika - o vjernicima laicima. Da bismo shvatili nauk Sabora o laicima, valja nam najprije pokazati kakav je bio položaj vjernika laika u Crkvi tijekom njezine povijesti, osobito prije samog Sabora.

1 Usp. *Zakonik kanonskoga prava proglašen vlašću pape Ivana Pavla II.*, GK, Zagreb, 1996., kan. 204, § 1. (Odsada u tekstu ZKP); *Katekizam Katoličke crkve*, Hrvatska biskupska konferencija, GK, Zagreb, 1994., br. 871 (Odsada u tekstu KKC).

2 Usp. J. Brkan, *Obveze i prava vjernika laika*, Služba Božja, Split, 2005., str. 22-29.

1. Vjernici laici u povijesti Crkve

Tijekom povijesti Crkve u različitim povijesnim razdobljima različito se vrednovalo vjernike laike. Njihov je položaj često bio nezavidan, odnosno laici su često bili marginalizirani i zapostavljani kao dio Crkve.

U samim počecima Crkve teško je razlikovati vjernike u njoj. U nekim novozavjetnim spisima, poput Poslanice Efežanima, govori se o različitim službama u kršćanskoj zajednici (usp. Ef 4, 11-12), ali time još nije donesena razlika na razini klerik-laik. Prvi kršćani međusobno se zovu braćom, svetima, učenicima i sl. Razdoblje Pracrkve zapravo je vrijeme još uvijek malih zajednica vjernika u kojima se tek počinje oblikovati Crkva kao organizirana zajednica. To je vrijeme nastanka crkvenih službi (poput nasljednika apostola, starješina i ostalih) čime se implicitno utemeljuje hijerarhijsko uređenje u kojem se razlikuju klerici i laici.

Prvi oci razlikuju jasno klerike i laike. Tako Klement Rimski (početkom I. stoljeća) u Poslanici Korinćanima upotrebljava pojam laik, razlikujući laika od zaređenih službenika Crkve (slično i drugi oci i crkveni pisci, poput Klementa Aleksandrijskog, Origena, Ciprijana, Tertulijana i mnogih drugih). U VI. stoljeću u Crkvi se razlikuju 3 kategorije kršćanskih vjernika: kler, monasi i laici.³ Položaj laika bitno je narušen nastankom kršćanskih država u starom i srednjem vijeku. Naime, tada brigu za kršćansko društvo preuzimaju državni upravitelji (carevi, kraljevi, knezovi) i crkvena hijerarhija (papa, biskupi). Vjernici laici tada nisu mogli doći do izražaja u životu Crkve jer su oni bili tek vjerni podanici kralja i biskupa. Stoga su mnogi u tom razdoblju Crkvu poistovjećivali s klerom. "Život laika kao vjernika sveo se na to da od klerika prima duhovna dobra, da mu se u duhovnim stvarima izručuje bez rezerve, a zauzvrat da klerika materijalno pomaže... Stoga se nećemo čuditi što je pojam *laika* i *laičkog* izgubio značenje *svjetovnog*, a dobio značenje nečeg što je *izvan* kršćanstva, pa čak nečeg što je *protivno* kršćanstvu, tako da će se dekristijanizacija kršćanskog društva nazvati *laicizacijom*".⁴

3 Usp. *Isto*, str. 53-55. J. Brkan piše za prva stoljeća Crkve: "... u Crkvi su laici oni koji nisu nosioci ministerija, tj. nisu kler" (*Isto*, str. 54.).

4 R. Brajčić i suradnici, *Dogmatska konstitucija o Crkvi - Lumen gentium* (II.), FTI, Zagreb, 1981., str. 482. J. Brkan piše kako su od početka srednjeg vijeka laici "sve manje uključivani u crkvene službe; molili su tišim glasom, bili su dalje od oltara, to je išlo sve do toga da laici uopće nisu mogli nositi darove na oltar. U VI. i VII. stoljeću pojavljuju se privatne mise, mise za samog svećenika... mise bez laika..." (J. Brkan, *Nav. djelo*, str. 56/57.).

Društvo se, dakle, u novom vijeku, posebno nakon Francuske revolucije počinje laicizirati te je stoga svijet XIX. i XX. stoljeća laicizirano društvo, usmjereno ateizaciji i materijalizaciji života. Na to stanje društva reagiraju i hijerarhija Crkve i laici. "Pritom se svjetovni vjernici kao kršćanski djelatnici dižu za rekristijanizaciju društva, za ponovnu prisutnost vjere i čudorednih načela u politici: u javnome životu, u učilištima, u socijalnim ustanovama i drugdje. Niču različite organizacije svjetovnih vjernika s kulminacijom Katoličke akcije. To je vrijeme probuđenog katoličkog svjetovnjaštva."⁵

O laicima se u crkvenim dokumentima tijekom stoljeća vrlo malo govorilo. Tek sabori u Firenci i Tridentu progovaraju o laicima, ali negativnim definicijama koje su bile isključivo odgovor na protestantizam. Od papinskih dokumenata možemo navesti samo dokumente Pia XI. i Pia XII. o apostolatu laika. Također se ni u crkvenom zakonodavstvu nije mnogo pažnje posvećivalo laicima. Kao primjer navodimo kako je u Zakoniku iz 1917. bilo samo 14 kanona o laicima (laicima kao fizičkim osobama bila su posvećena samo 2 kanona), a u novom Zakoniku, premda je kraći od prethodnog, čak 200 kanona sadrži nauk o pravima i poslanju laika u Crkvi. Razlog toj promjeni valja tražiti u nauku o Crkvi Drugog vatikanskog sabora "koji je s pretežno hijerarhijske zamisli Crkve prešao na zamisao Crkve kao zajednice."⁶

Sve dosad navedene stvarnosti, počevši od buđenja katoličkog laikata koncem XIX. i početkom XX. stoljeća, što se posebno očitovalo nastankom brojnih katoličkih pokreta u društvu, pa sve do početka vrednovanja apostolata laika u papinskim dokumentima, ostvarile su utjecaj te našle svoje mjesto u nauku Drugog vatikanskog sabora, na poseban način u Dogmatskoj konstituciji o Crkvi *Lumen gentium*. Sabor je, naime, sazvan i zbog tih razloga, a u sljedećem ćemo dijelu rada nastojati u kratkim crtama predstaviti nauk saborskih otaca koji je odgovor na nastalu situaciju u Crkvi i društvu.

5 R. Brajičić, *Dekrat o apostolatu svjetovnih vjernika - Apostolicam actuositatem*, FTI, Zagreb, 1990., str. 56. O istome usporedi kod: R. Brajičić i suradnici, *Nav. djelo*, str. 483-484.; J. Brkan, *Nav. djelo*, str. 58-59.

6 R. Brajičić, *Nav. djelo*, str. 61. O laikatu u crkvenim dokumentima i zakonodavstvu vidi kod: R. Brajičić i suradnici, *Nav. djelo*, str. 489-490.; J. Brkan, *Nav. djelo*, str. 59-60.

2. Drugi vatikanski sabor i vjernici laici

Drugi je vatikanski sabor jedan od najvažnijih događaja u novijoj povijesti Crkve. On predstavlja značajnu prekretnicu u životu Crkve. Najčešće se u tom kontekstu ističe promjena odnosa Crkve prema svijetu (što je posebno izraženo u Pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*), ali jednako tako važna je promjena shvaćanja same Crkve, tj. ono što Crkva sama o sebi kaže (najznačajniji je dokument u tom pogledu Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen gentium*). Budući da je govor o vjernicima laicima, posebno o njihovom poslanju i odgovornosti u Crkvi i svijetu, moguć samo ukoliko se shvati u kontekstu Crkve-Zajednice⁷, u ovom ćemo poglavlju najprije iznijeti ekleziologiju Sabora.

2.1. Novo poimanje Crkve

Katolička je ekleziologija sve do Drugoga vatikanskog sabora bila obilježena polemičkim, juridičkim i apologetskim tonovima. To je došlo do izražaja i na Prvom vatikanskom saboru (1869./1870. god.), koji je htio progovoriti o Crkvi. Međutim, zbog složenih društveno-političkih prilika u Italiji u to vrijeme od planiranih 12 poglavlja konstitucije o Crkvi saborski su oci dovršili samo jedno, ono o papinoj nezabludivosti, nadopunjeno naukom o primatu.

Upravo zbog te nedovršenosti i nedorečenosti konstitucije Prvoga vatikanskog sabora jedna od glavnih tema na Drugom vatikanskom saboru bio je nauk o Crkvi. Jedan je od najvažnijih dokumenata Sabora Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen gentium*. Stoga ćemo u ovom poglavlju ukratko iznijeti temeljne ideje tog dokumenta o Crkvi.⁸

Prvo poglavlje konstitucije nosi naslov *Otajstvo Crkve* i u njemu se govori o teološkoj biti Crkve. Da bi izrazio stvarnost Crkve, Sabor donosi nekoliko naziva i slika za Crkvu. Ponajprije, Crkva je "kao sakrament ili znak i oruđe najtješnjeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijeloga ljudskog roda".⁹ Time je odmah na početku istaknut smisao i uloga Crkve - Crkva je posrednica Božjeg spasenja ljudima. Ona to spasenje posreduje tako

⁷ Usp. Ivan Pavao II., *Christifideles laici. Vjernici laici. O pozivu i poslanju vjernika laika u Crkvi i svijetu*, KS, Zagreb, 1997., br. 18-20 (Odsada u tekstu CL).

⁸ Ovdje ne donosimo cjelovitu ekleziologiju Drugoga vatikanskog koncila, nego samo onaj dio koji je relevantan za našu temu.

⁹ Drugi vatikanski koncil, *Dogmatska konstitucija o Crkvi Lumen gentium*, br. 1. Citirano prema: Drugi vatikanski koncil, *Dokumenti*, KS, Zagreb, 1986. (Odsada u tekstu LG).

da ljude najtješnje sjedinjuje s Bogom i međusobno, kao braću i sestre u Kristu.

Važna je novost u poimanju Crkve slika Crkve kao Mističnog tijela Kristova. To je ustvari novozavjetna slika (usp. Rim 12, 4-8; 1 Kor 12, 12-30) koju Sabor nakon stoljeća zaborava ponovno stavlja u središte promišljanja o Crkvi. Krist, dajući vjernicima svoga Duha, "svoju braću, sazvanu iz svih naroda, na mistični način sastavlja kao svoje tijelo" (LG, br. 7). Udom Kristova tijela postaje se krštenjem. Krist je glava Tijela. Kao što ljudsko tijelo ima mnogo udova, tako i Crkva, Kristovo tijelo, ima mnoštvo udova, vjernika koje Duh Sveti sjedinjuje u jedinstvenu cjelinu. "Otajstveno tijelo je Duhovna stvarnost, Kristova uskrsla egzistencija. S te unutrašnje strane ne vidimo potrebu raznolikosti udova. No to tijelo živi u vidljivosti, u vidljivim vjernicima s različitim vidljivim potrebama. Na planu vidljivosti pojavljuje se potreba jednih koji će voditi, drugih koji će učiti, trećih koji će se baviti siromasima i bolesnicima, četvrtih koji će biti otvoreni raznovrsnom pomaganju. Otajstveno tijelo teži za tim da se u vidljivosti pojavi i razradi."¹⁰ Izvor raznolikosti, ali i jedinstva udova u Otajstvenom tijelu jest, dakle, Duh Sveti koji u sebi nosi preobilni Božji život. On vjernike, različite i drukčije jedne od drugih, povezuje ljubavlju koja sve odnose prožima i prati.

Slika Crkve kao tijela upućuje dalje na vrlo važnu činjenicu - Crkva je, naime, vidljiva i nevidljiva stvarnost (usp. LG, br. 8). Radi se zapravo o Crkvi u njezinoj sakramentalnoj strukturi. Sakramentalnost je oznaka za pripadnost Crkve Kristu, ali i za njezinu prisutnost u konkretnom svijetu. Crkva je, dakle, jedna stvarnost, ali kompleksna. Ona je vidljivi organizam, hijerarhijsko društvo, ali i Kristovo mistično tijelo; ona je vidljivi zbor, ali i duhovna zajednica; ona je zemaljska Crkva, ali i Crkva opskrbljena nebeskim darovima. To nisu suprotstavljene strane Crkve, nego jedno i jedinstveno Mistično tijelo Kristovo, Crkva, u svim svojim aspektima. "Stoga se ona ne malom analogijom uspoređuje s misterijem utjelovljene Riječi. Jer kao što božanskoj Riječi uzeta narav služi kao živi organ spasenja, s Njom nerazrješivo sjedinjen, na sličan način društveni organizam Crkve služi Kristovu Duhu, koji je oživljuje, za rast tijela" (LG, br. 8).

Drugo poglavlje konstitucije logički je nastavak prvog poglavlja jer ono govori o pojavnosti Crkve i to vrlo snažnom slikom - *Crkva kao Božji narod*. Bog ne spašava ljude pojedinačno, kao odijeljene individualce, nego u zajedništvu s drugima. Zato On utemeljuje iz Izraela, koji je pralik Crkve, novi narod u Kristu, Crkvu, mesijanski narod. Taj narod, "iako stvarno ne 10 R. Brajičić-M. Zovkić, *Dogmatska konstitucija o Crkvi - Lumen gentium* (I.), FTI, Zagreb, 1977., str. 151. O Crkvi kao Kristovu tijelu vidi u: KKC, br. 787-796.

obuhvaća sve ljude, i često izgleda kao malo stado, ipak je za sav ljudski rod jaka klica jedinstva, ufanja i spasenja. Krist ga je ustanovio da bude zajednica života, ljubavi i istine, On ga uzima i kao oruđe otkupljenja svih i šalje ga svemu svijetu kao svjetlo svijeta i sol zemlje" (LG, br. 9). Ova ekleziologija "komunije-zajedništva središnja je i temeljna misao u koncilskim dokumentima... U osnovici, riječ je o zajedništvu s Bogom po Isusu Kristu u Duhu Svetomu. To se zajedništvo ostvaruje u riječi Božjoj i sakramentima"¹¹.

Sasvim je razumljivo što Sabor dalje nastavlja govorom o općem svećeništvu svih vjernika (LG, br. 10-11). "Nauka o općem svećeništvu krštenih vjernika jasno je posvjedočena u Novom zavjetu. Ona je, međutim, u katoličkoj zajednici bila prešućivana zbog toga što iz nje izvire dostojanstvo i suodgovornost laika u Crkvi, kao i zbog toga što su protestanti toliko prenaglasili opće svećeništvo svih vjernika da su zanijekali ulogu i potrebu ministerijalnog svećeništva."¹² Sabor prekida tu šutnju i jasno uči da je Isus Krist učinio od novog naroda po krštenju kraljevstvo i svećeništvo Božje. Stoga svi vjernici trebaju svjedočiti o Kristu svima, prikazujući sebe za žrtvu živu, svetu i Bogu ugodnu (usp. Rim 12, 1).

Ovdje se nužno postavlja pitanje ministerijalnog svećeništva i jednakosti među vjernicima. Iz "saborskih tekstova možemo zaključiti da među svima pripadnicima Crkve postoji *temeljna jednakost i funkcionalna razlika*. S obzirom na *temeljno dostojanstvo* svi su u Crkvi jednaki, s obzirom na funkcije unutar kršćanske zajednice bitna je razlika između prezbitera i ostalih vjernika"¹³. Dakle, po općem su svećeništvu svi vjernici dionici Kristova svećeništva i prema tome jednakog dostojanstva. U Crkvi ne postoje vjernici koji su dostojanstvom viši ili niži od drugih. Međutim, u Crkvi ima zaređenih svećenika (ministerijalnih) koji od Krista dobivaju vlast za vršenje službe upravljanja, posvećivanja i naučavanja. Ostali "vjernici pak snagom svoga kraljevskog svećeništva, sudjeluju u prinošenju Euharistije i vrše ga u primanju sakramenata, u molitvi i zahvaljivanju, svjedočanstvom svetog života, samozatajom i djelotvornom ljubavi" (LG, br. 10).

Na koncu spominjemo i to da Sabor izričito uči da Duh Sveti i danas vodi Crkvu i izgrađuje je ne samo po ministerijalnom svećeništvu, nego i po karizmama koje dijeli vjernicima svih staleža u kršćanskoj zajednici.

¹¹ Druga izvanredna biskupska sinoda, *Završni dokumenti*, KS, Zagreb, 1986., str. 20.

¹² R. Brajičić-M. Zovkić, *Nav. djelo*, str. 221/222.

¹³ *Isto*, str. 231. I svećenik i laik u funkciji su cjeline, Tijela, Božjeg naroda, ali svatko na svoj način. Učitelji, pastiri, djelitelji otajstava nisu u Crkvi *nad* drugima, nego *za* druge. Tu razliku u funkcijama ustanovio je sam Gospodin, ali ne radi dijeljenja, nego za rast i povezivanje Tijela (Usp. R. Brajičić i suradnici, *Nav. djelo*, str. 510-512.).

Po tim su darovima vjernici sposobni primiti “razna djela ili dužnosti korisne za obnovu i veću izgradnju Crkve” (LG, br. 12).

Ovaj ukratko izneseni saborski nauk o Crkvi vodi nas korak dalje. “Ako je Crkva Božji narod, kao što je to u 2. poglavlju (radi se o poglavlju konstitucije LG, o. m.) razloženo, u daljnjoj analizi te stvarnosti nužno se dolazi do laika”¹⁴. Dakle, nauk o laicima zapravo je posljedica nauka o Crkvi kao narodu Božjem, posljedica ekleziologije zajedništva, ali i posljedica nauka o Crkvi kao sakramentu. No, nije samo to nagnalo saborske oce da progovore o laicima. I same okolnosti vremena (“znakovi vremena” poput laičkih pokreta, dekristijanizacije društva i sl.) utjecale su na ovaj i ovakav govor o Crkvi i laicima.

2.2. Nauk o laicima

Ekleziologija Drugoga vatikanskog sabora sadrži bitnu novost u odnosu na prijašnji nauk o Crkvi, a to je nauk o laicima. Tome je posvećeno cijelo četvrto poglavlje konstitucije *Lumen gentium*, koje je “prvi tekst u povijesti učiteljskih dokumenata koji tako jasno i cjelovito govori o dostojanstvu i zadaćama laika u Božjem naumu spasenja”¹⁵. Dug je bio proces nastanka tog teksta. U početnom je nacrtu dokumenta nauk o laicima bio obrađen u poglavlju o Božjem narodu, ali je tijekom rada Sabora svaka od tih tema dobila svoje zasebno poglavlje, čime je otvorena mogućnost da se o laicima progovori cjelovitije. U ovom ćemo poglavlju ukratko predstaviti osnovne ideje rečenog poglavlja, kao i Dekreta o apostolatu laika *Apostolicam actuositatem*.

Pojam laik, kao što smo već spomenuli, nije prisutan u Svetom pismu. Prvi ga upotrebljava Klement Rimski. Tim se pojmom naziva vjernik bez svetog reda, za razliku od zaređenog vjernika koji se zove klerik. *Lumen gentium* donosi definiciju vjernika laika i to u dva dijela: najprije kaže tko laici nisu (negativna definicija), a zatim pozitivno izlaže tko su vjernici laici. Laici su “svi vjernici osim članova svetoga reda i redovničkog staleža odobrenog od Crkve, to jest vjernici koji, pošto su krštenjem združeni u jedno tijelo s Kristom, učinjeni Božjim narodom i na svoj način postali dionici Kristove svećeničke, proročke i kraljevske službe, vrše, koliko na njih spada, u Crkvi i u svijetu misiju čitavoga kršćanskog naroda” (LG, br.

14 R. Brajičić i suradnici, *Nav. djelo*, str. 492.

15 N. A. Ančić, *Uz 40. obljetnicu konstitucije Lumen gentium*, u: *Crkva u svijetu* 39 (2004.) 4, str. 458.

31). Dakle, sabor laike razlikuje od pripadnika svetog reda i redovničkog staleža, o kojem će posebno progovoriti u šestom poglavlju. Važno je uočiti da je laik po krštenju dio cjeline Kristova tijela i Božjeg naroda. "Sabor promatra laikat kao nešto što je Crkvi unutrašnje i stalno, a ne nešto vanjsko, drugotno ili pridolazno. Smatra ga bitnim elementom Crkve, a to znači da je laičnost crkvenost. Laici ne pripadaju Crkvi bilo kako. Oni tvore Crkvu... i to kao poseban stalež"¹⁶.

Ono što karakterizira vjernike laike u Crkvi njihova je svjetovna narav. Naime, svećenik je po naravi prvenstveno određen za svetu službu, a redovnici pružaju svjedočanstvu tražeći Kraljevstvo nebesko. Laici se pak bave svjetovnim, vremenitim stvarima, ali kao kršćani. I laik traži Kraljevstvo nebesko, ali *u svijetu*. "Tu su oni od Boga pozvani, da pridonesu, kao iznutra poput kvasca, posvećenju svijeta vršeći vlastitu dužnost, vođeni evanđeoskim duhom, i tako drugima otkriju Krista u prvom redu svijetleći svjedočanstvom svoga života, vjerom, nadom i ljubavlju" (LG, br. 31).

Sabor nadalje ponovno ističe isto dostojanstvo svih vjernika. Budući da je Crkva jedan narod Božji te su svi vjernici dio Kristova tijela, jednakog su dostojanstva. "Nema dakle nikakve nejednakosti u Kristu i u Crkvi s obzirom na podrijetlo i narodnost, na društveni položaj ili spol... postoji među svima prava jednakost s obzirom na dostojanstvo i na djelovanje zajedničko svim vjernicima u izgradnji Kristova Tijela" (LG, br. 32). Temeljna jednakost članova Božjeg naroda temelji se na jednakosti svih ljudi jer su svi ljudi s obzirom na ljudsku narav jednaki. Stoga su i svi oni koji su u Krista kršteni jednaki. "Svi su kršćani s obzirom na *biti u Kristu* jednaki"¹⁷.

U definiciji laika istaknuta je njihova svećenička, proročka i kraljevska služba. Oni su, naime, posvećeni Kristu i pomazani Duhom Svetim. Stoga su pozvani donositi sve obilnije plodove Duha. Sav život, molitve i tegobe koje podnose, ako se vrše u Duhu, postaju duhovne žrtve ugodne Bogu po Isusu Kristu. "Tako i laici, sveto radeći posvuda kao klanjaoci, posvećuju Bogu sav svijet" (LG, br. 34). Nadalje, Krist "ispunja proročku službu i po hijerarhiji i po laicima". Po njima "sila Evanđelja svijetli u svagdanjem, obiteljskom i društvenom životu" (LG, br. 35). Sabor posebno ističe brak i obitelj kao odličnu školu apostolata laika. Na koncu, u govoru o kraljevskoj službi laika ističe se da su laici pozvani od Gospodina širiti njegovo Kraljevstvo. Oni to vrše "kompetentnošću u profanim strukama i svojom aktivnošću, iznutra uzdignutom Kristovom milošću... ljudskim radom, tehnikom i kulturom" (LG, br. 36).

16 R. Brajičić i suradnici, *Nav. djelo*, str. 490/491.

17 *Isto*, str. 507.

Nakraju poglavlja o laicima sabor progovara o odnosu laika i hijerarhije, gdje ističe da između njih trebaju biti obiteljski odnosi. Ministerijalno svećeništvo sa svoje strane pruža laicima duhovna dobra, sakramente, pouku u vjeri, vodstvo. Laici pak sa svoje strane odgovaraju poslušom pastirima Crkve, ali i aktivnošću: sudjeluju u službama Crkve, savjetuju i iznose mišljenje pastirima, mole za njih i materijalno ih pomažu (Usp. LG, br. 38).

Premda se o apostolatu laika govori u broju 33 konstitucije *Lumen gentium*, o njemu govorimo na kraju ovog naslova jer je Sabor u posebnom dokumentu progovorio o toj stvarnosti. Riječ je o već spomenutom Dekretu o apostolatu laika *Apostolicam actuositatem*.

“Apostolat je laika sudjelovanje u samoj spasiteljskoj misiji Crkve, i za taj su apostolat svi određeni od samog Gospodina po krštenju i potvrđi... Laici su posebno za to pozvani da Crkvu učine prisutnom i djelatnom u onim mjestima i prilikama gdje ono samo po njima može postati sol zemlje... Osim ovog apostolata, koji spada potpuno na sve vjernike, laici mogu još na različite načine biti pozvani na neposrednije sudjelovanje s apostolatom hijerarhije” (LG, br. 33)¹⁸. Dakle, dva su oblika apostolata laika, redoviti apostolat i neposredno sudjelovanje s hijerarhijom. Iako postoje razlike u jednom i drugom apostolatu (apostolatu laika i apostolatu hijerarhije), ipak se radi o jednom apostolatu, a to je apostolat Crkve koji proizlazi iz Kristova poslanja. Temelj apostolata laika jesu krštenje i potvrda, po kojima je vjernik sjedinjen s Kristom. Ostalim sakramentima, “a naročito u presvetoj euharistiji, podjeljuje se i hrani ljubav, koja je... duša svega apostolata” (AA, br. 3).¹⁹

Duh Sveti daje vjernicima posebne darove za vršenje apostolata. “Iz primitka tih karizmi, makar i skromnijih, svakom se vjerniku rađa pravo i dužnost da se njima koristi, u Crkvi i u svijetu, na dobro ljudi i izgradnju Crkve” (AA, br. 3). “Vrelo i ishodište svega apostolata Crkve” jest Isus Krist. Stoga “plodnost laičkog apostolata ovisi o njihovom životnom sjedinjenju s Kristom” (AA, br. 4).

18 Opširnije o tome progovara *Apostolicam actuositatem*: “U Crkvi postoji različitost službi, no i jedinstvo poslanja... No, i laici, budući da su učesnici svećeničke, proročke i kraljevske vlasti Kristove, vrše svoj udio u poslanju svega naroda Božjega u Crkvi i u svijetu. Oni doista vrše apostolat svojom djelatnošću u evangelizaciji i posvećivanju ljudi, u prožimanju i usavršavanju vremenitog reda evanđeoskim duhom...” (Drugi vatikanski koncil, *Dekret o apostolatu laika Apostolicam actuositatem*, br. 2 (Odsada u tekstu kao AA). Citirano prema: Drugi vatikanski koncil, *Dokumenti*. O istome usporedi kod: R. Brajičić i suradnici, *Nav. djelo*, str. 513-520.;

19 Opširnije o temeljima apostolata laika vidi kod: R. Brajičić, *Nav. djelo*, str. 79-93.

Ciljevi su apostolata laika apostolat evangelizacije i posvećivanja, kršćansko oživljavanje vremenitog reda i karitativna djelatnost (usp. AA, br. 6-8). Na koncu dekreta Sabor govori o formaciji za apostolat laika. U toj formaciji vjernici trebaju naučiti ispunjavati misiju Krista i Crkve iveći po vjeri. Integralni je dio formacije doktrinalna pouka u teologiji, etici, filozofiji. Sabor ističe važnost opće kulture, kao i njegovanja istinskih ljudskih vrednota, "u prvom redu vještinu bratskog života i suradnje" (AA, br. 29).

Za našu temu važna je još jedna od ideja Drugog vatikanskog sabora. Radi se o općem pozivu na svetost, kojem je posvećeno peto poglavlje Dogmatske konstitucije *Lumen gentium*. Naime, prije Sabora smatralo se da su samo neke skupine vjernika u Crkvi pozvane na svetost, čime su ostali (a to su bili laici) smatrani nižima, pozvanima tek na vanjsko prakticiranje vjere (odlasci na nedjeljnu euharistiju te prakticiranje sakramenata).

2.3. Opći poziv na svetost

U pripremi dokumenta *Lumen gentium* bilo je zamišljeno da se o općem pozivu na svetost govori u poglavlju o redovništvu. No, ta je shema odbačena te je tema o općem pozivu na svetost obrađena u zasebnom poglavlju. Ta nam prvotna ideja pokazuje kako je na Saboru još uvijek bio prisutan *pretkoncilski mentalitet* prema kojem su klerici i osobe posvećenog života pozvani na posebnu svetost unutar Crkve. Sabor nas pak "vraća izvorima, Objavi, pa stoga ne smijemo s jedne strane pomišljati kako je ovdje Koncil rekao sve što se može reći o svetosti, ali isto tako moramo biti svjesni da je Koncil u odnosu prema pretkoncilskom shvaćanju svetosti iznio neke bitno nove stvari"²⁰.

Navedeni pretkoncilski mentalitet ima svoje korijene u razdoblju poslije Tridentskog sabora. Naime, tada se razvio tzv. pastoral za šire mase i pastoral za duhovnu elitu. Pastoral za šire mase sastojao se od pučkih misija u kojima se pozivalo na obraćenje, pokoru i ispovijed. Elitistički pastoral bio je ustvari duhovno vodstvo rezervirano samo za odabrane. "Takva je situacija pogodovala uvjerenju kako u Crkvi postoji 'stalež savršenosti' za neke izabrane duše, pozvane k svetosti, a to su redovito redovnici... Tako je prirodno da je došlo do uvjerenja kako drugi *nisu* pozvani da teže k svetosti, dovoljno je čuvati se teškoga grijeha"²¹. Na svetost su, dakle, bili

20 R. Brajičić i suradnici, *Nav. djelo*, str. 563.

21 *Isto*, str. 564. Opširnije o ovome vidi u: *Isto*, str. 563-566.

pozvani redovnici i redovnice te biskupi. Dijecezanski svećenici, ako su htjeli težiti svetosti, trebali su nasljedovati redovnički način života. Laici su čak bili smatrani *nižom klasom* u Crkvi. Za uočiti taj mentalitet dovoljno je pogledati kanoniziranje svetaca. U ogromnom su postotku kanonizirani redovnici i biskupi, a za oženjene laike kao da nije bilo mjesta na oltaru. Čak se smatralo da evanđeoske savjete nije moguće obdržavati živeći u svijetu.

Stoga je jasno da su oci prepoznali znak vremena i progovorili o općem pozivu na svetost. Poticaj za takav govor bila je i snažna svijest o jednakosti svih ljudi, barem pred Bogom. Zato Sabor, snažno podcrtavajući Kristov poziv na svetost (usp. Mt 5, 48), ističe kako su svi vjernici, "bilo kojeg staleža i stepena, pozvani na potpuni kršćanski život i na savršenu ljubav. Po toj se svetosti i u zemaljskom društvu promiče humaniji način života" (LG, br. 40). Svetost vjernika zapravo je sudjelovanje na svetosti Crkve. *Lumen gentium* i počinje tom idejom. Crkva je prema nauku vjere trajno sveta i to po Kristu. "Zato su svi u Crkvi pozvani na svetost" (LG, br. 39; usp. CL, br. 16). Dakle, radi se o dva vida svetosti: darovana i zadana svetost. Svetost je vjerniku darovana u krštenju kad on, prihvaćen od Boga kao Njegovo dijete i ucijepljen u Tijelo Kristovo, Crkvu, prima Duha Svetoga. Svi kršćani imaju taj dar i trebaju ga razvijati, a upravo to je zadana svetost - razvijanje darovane svetosti koju vjernik ima po Crkvi kao dijete Božje.²²

Sabor zatim, govoreći o mnogostrukim oblicima svetosti, navodi tko je sve pozvan na svetost. Ponajprije, ministerijalno svećeništvo: biskupi, prezbiteri i đakoni. Zatim laici, među kojima su posebno istaknuti roditelji i bračni drugovi, udovci i neoženjeni, pa oni koji rade teške poslove, siromašni, bolesni, prognanici i svi drugi koji se u nevoljama života sjedinjuju s Kristom patnikom (usp. LG, br. 41). Na kraju se govori i o putovima i sredstvima svetosti. Na prvom je mjestu, naravno, ljubav "kojom nadasve ljubimo Boga i bližnjega radi Njega" (LG, br. 42). Svetost se ostvaruje i jača slušanjem Božje riječi, vršenjem njegove volje, sakramentima, molitvom, pobožnostima, samozatajnim životom. Posebno se ističe mučeništvo, kao "osobit dar i najveći dokaz ljubavi" (LG, br. 42) te evanđeoski savjeti djevičanstva, siromaštva i poslušnosti.

Sav ovaj govor o općem pozivu na svetost pokazuje nam da su kršćani pozvani na jedinstvo svoga života, na autentičan vjernički život. Kršćanin

²² U ovom kontekstu donosim razmišljanje Ivana Pavla II.: "Taj dar, recimo tako, objektivne svetosti ponuđen je svakom kršteniku. No dar se u danom trenutku prevodi u zadaću koja treba upravljati čitavim kršćanskim životom." (Ivan Pavao II., *Novo millennio ineunte. Apostolsko pismo episkopatu, kleru i vjernicima na završetku Velikog jubileja 2000.*, KS, Zagreb, 2001., br. 30).

treba živjeti taj poziv ne samo u crkvi, za vrijeme euharistijskog slavlja ili molitve, nego u čitavom svom životu. On je pozvan posvećivati se u svakodnevnom obiteljskom, profesionalnom i društvenom životu.

Fra Kristian Stipanović

SOKRATOVA SMRT – AUTENTIČAN NAČIN FILOZOFIRANJA

Uvod

Smrt nije samo antropološka, već je to dimenzija koja obilježava bića koja u sebi imaju život. Međutim, jedino čovjek ima «privilegij» svijesti kako svoje smrtnosti, tako i smrtnost drugih bića obdarenih životom. To je jedna od bitnih oznaka koja pokazuje da je čovjek u redu bića na najvišem mjestu.

Na ovaj rad potakao nas je snažan tekst ruskog književnika F. M. Dostojevskog iz romana *Idiot*. U njemu, ali ne samo u njemu, nego i u drugim djelima, Dostojevski iz osobnog iskustva opisuje suočavanje sa smrću.

On je, naime, 22. prosinca 1849. trebao biti pogubljen na stratištu na Semjonovskom trgu. Međutim, pred samo izvršenje kazne, dolazi od cara pomilovanje te se smrtna kazna zamjenjuje zatvorom. Ovaj događaj, ali i boravak u zatvoru, prelomile su njegov život na svim područjima.

Evo kako on taj događaj pretvara u romansiranu naraciju: «Živio je u uzama i očekivao smaknuće barem još za tjedan dana; uzdao se nekako u običnu formalistiku, da spis mora još otići nekuda te će odande stići tek za tjedan dana. A tu se odjednom po nekom slučaju skratila stvar.

U pet sati izjutra on spava. Konac listopada, u pet je sati još hladno i mračno. Ulazi tamnički nadzornik, tihano, sa stražom, i oprezno mu se dodirne ramena: on se pridigne, nalakti se – vidi svjetlo: ‘Što je?’ – ‘U deset sati smaknuće.’ On onako bunovan nije povjerovao, započeo se prepirati da će spis stići za tjedan dana, no kad se sasvim razbudio, prestao se prepirati i zašutio je – tako su pripovijedali – zatim je rekao: ‘ipak je teško tako iznenada...’ i opet je ušutio i ništa više nije htio govoriti.» Dostojevski dalje opisuje trenutak pred samu smrt: «Podno stuba bio je jako blijed, a kad se popeo i stao na stratište, u jedan mah je pobijelio kao papir, sasvim kao bijeli pisaći papir. Zacijelo su mu slabile i kočile se noge i smučio mu se...»¹

Ne možemo ne uočiti neke sličnosti sa Sokratovim slučajem. Međutim, ono u čemu je bitna razlika između njega i lika iz naracije Dostojevskog, ujedno ono što oduševljava kod Sokrata, njegova je mirnoća u prihvatanju vijesti o povratku lađe² i posljednjeg trenutka, ispijanju otrova.

1 F. M. Dostojevski, *Idiot*, Stvarnost, Zagreb 1969., str. 61-62.

2 Nakon što je Tezej, prema grčkoj mitologiji, ubio čudovište Minotaura, oslobodio je

Postoji općeprihvaćena izreka da je svaki čovjek po naravi filozof. Možemo se složiti s ovom tvrdnjom ukoliko filozofiju shvatimo u širem smislu. Međutim, ako želimo pronaći ljude koji su svoj životni stav i svoju (životnu) filozofiju živjeli dosljedno, nećemo ih mnogo pronaći. Sokrat je svoju filozofiju smatrao životnim stavom.

Za većinu ljudi Sokratov je čin nerazumljiv. S takvom sigurnošću ispiti otrov, bez okretanja lijevo i desno, već s abrahamskom rukom i sigurnošću, za neke je ili nedostižno herojstvo ili ludost.

Cilj je ovog rada prikazati Sokrata u posljednjem trenutku života, s onim što mu je prethodilo, a to je osuda i obrana i njegov filozofski stav koji mu je donio (mnogima toliko željenu) mirnoću u posljednjem trenutku života.

Prije samog početka rada, pozivamo se na riječi velikog danskog mislioca S. Kierkegaarda: «Ne! Ne smije biti zaboravljen nijedan koji u svijetu bijaše velik...»³, a Sokrat je to pak zasigurno bio.

1. Govor o smrti u filozofiji

1.1. Smrt kao fenomen

Da umire sve što je živo, opće je poznata činjenica. Objasniti odakle smrt, odgovoriti na pitanje zašto čovjek umire, prirodo-znanstvene discipline tematiziraju na svom, religije na svom, a filozofija na svom horizontu promatranja i osmišljavanja svijeta. Međutim, ovdje se javlja veoma zanimljivo pitanje: otkada je smrt prisutna u svijetu? Ako prihvatimo evoluciju, neminovno nam se nameće zaključak kako smrt nije nastala samim stvaranjem, jer u početnom trenutku (big bang) nije bilo živih bića, pa stoga nije imalo što umrijeti. A ako nije imalo što umrijeti, nije bilo ni smrti, jer smrt kao biće za sebe ne postoji. Dakle, smrt ulazi u svijet s prvim živim bićima i jedino se u njima može otkriti i ostvariti. Možemo stoga zaključiti kako je smrt prisutna u i po živim bićima. Nakon što živo biće umre, smrt ga «napušta», više to biće nije smrtno, a budući da nije smrtno, nema ni smrti više u njemu. Stoga, kada na Zemlji umre i posljednje živo biće, smrt će napustiti Zemlju skupa s tim bićem.

Atenjane plaćanja poreza: sedam mladića i djevojaka, koje su morali svake godine uručiti kretskom kralju Minosu. U spomen na taj događaj Atenjani su u znak zahvalnosti svake godine slali brod sa svećanim izaslanstvom na otok Del na čast bogu Apolonu. U vrijeme ove svečanosti nije se u Ateni smjela izvršiti nijedna smrtna kazna sve dok se brod sa izaslanstvom ne vrati nazad. Zbog te je činjenice Sokratova smrtna kazna odgođena.

3 S. Kierkegaard, *Strah i drhtanje*, Verbum, Split 2000., str. 20.

Čovjek umire. Ova je tvrdnja jedna od onih s kojima se čovjek nikada nije do kraja pomirio, a vjerojatno i neće, čemu je naša suvremena civilizacija i te kako dokaz. U skladu sa tehničkim dostignućima, svaka generacija pokušava tematizirati smrt na način svoga osmišljavanja. Sve religije svijeta u svojim temeljima imaju način ophođenja sa samom smrću i njezinim osmišljavanjem, dajući odgovor na pitanja: zašto se umire i što nakon smrti? Odgovori se nalaze u rasponu od ateističkog odbacivanja svake vjere u zagrobni život, preko života duše s Bogom ili pak do ponovnih utjelovljenja u nove egzistencije, pa tako do u beskraj. Tvrdnja s početka ostaje nepoljuljanom: čovjek umire.

Čovjek, otkako se uspravio, tj. iz horizontalnog hodanja prešao u vertikalni, mora osmišljavati kako prostor u kojem živi, tako i svoj život. Čovjek počinje razlikovati sprijeda-straga, lijevo-desno, gore-dolje. Ovakav čovjek ne može živjeti s osjećajem bačenosti u vrijeme i prostor, mora ga osmisliti. Stoga pitanja o smislu života i smrti te pitanje o stvarnosti nakon smrti, spadaju u prva i najvažnija pitanja. Čovjek počinje konstruirati svoju viziju svijeta i njegovog smisla na razini svoje antropološke strukture i prirodnog ambijenta koji ga okružuje. Počinju se javljati primitivno-religiozna tumačenja prirodnih pojava, pa tako i smrti. Vrlo rano nastaju vjerovanja u zagrobni život. Ovo nam pokazuje kako se smisao smrti prebacio u onostranost: čovjek živi i nakon smrti. Ovome je dokaz ukapanje mrtvih i predmeta skupa s njima. Čovjek je počeo ukapati pokojnike prije 70000 godina. Dakle, čovjek je vrlo rano uvidio da postoji smrt i da će ga neminovno zadesiti, pa se stoga na različite načine ophodio s njom.

Temeljno je obilježje teze o naravnoj smrti ta da smrt pripada ljudskoj naravi.⁴ Čovjek je svjestan svog osobnog kraja kojem se neminovno svaki dan sve bliže približava. Smrt možemo stalno iščekivati, ali ona nas ipak iznenadi.⁵ Upravo zbog ovoga ostaje nam veliki misterij, ali ujedno nam zadaje i strah, jer ne znamo kad će nas zadesiti. Ova spoznaja trebala bi potaknuti čovjeka da shvati kako on nije gospodar života i smrti, iako bi to želio, već treba uvidjeti kako postoji ipak nešto transcendentno ovoj stvarnosti. Bez transcendencije teško bi bilo osmisliti ne samo život ovdje na zemlji, već i samu smrt, a potom i nastavak života u nekoj drugoj dimenziji. Umiranje ateista može biti vrlo potresno iskustvo onih oko njega, jer za njega je smrt definitivni kraj. Poslije ovoga života, prema vjerovanju ateista, ne postoji ništa.

Velikani duha svih vremena pokušavali su na ovaj ili onaj način tematizirati smrt, dati odgovore na temeljna pitanja koja ona postavlja

4 Usp. A. Vučković, *Smislenost smrti*, zbornik radova, u: CUS 33, (1998.), br. 1, str. 33.

5 Usp. E. Fink, *Osnovni fenomeni ljudskog postojanja*, Nolit, Beograd 1984, str. 166.

i nameće kao neizbježna. Tako možemo pratiti razvoj poimanja smrti tijekom cijele povijesti filozofije kod mnogih mislilaca. Budući da to nije tema ovoga rada, nećemo se opširno i detaljno zadržavati na tom problemu, već ćemo vidjeti tematiziranje o smrti na dva filozofska horizonta: prvi je filozofsko promišljanje o smrti čovjeka, a drugi promišljanje o smrti boga i položaj čovjeka nakon konačnog obračuna s transcendentnim počelom.

2. Povijesni okvir Sokratovog vremena i osuda na smrt

2.1. Atena u Sokratovo doba

Da bismo jasno pokazali stanje Atene u Sokratovo doba, pokušat ćemo se kratko osvrnuti na politička i vjersko-filozofska događanja i previranja onovremene Grčke i njezinih većih polisa, koji su se svim silama borili da očuvaju status vlastite državnosti, ponekad i na štetu svoga naroda.

Teško je bilo zamisliti tvrdoglavije i ponosnije gradove od ondašnjih grčkih gradova poput Atene, Sparte, Korinta, Tebe, Mileta... Teško je zamisliti veću želju za prevlasti, bogatstvom i moći istih, koji su svaki u svoje vrijeme pokušavali, često i uspijevali, nametnuti svoju hegemoniju na štetu drugih, ali u pojedinim trenucima i na svoju vlastitu.

Savezi koji su se onda sklapali među gradovima bili su privremeni i trajali su samo dok je postojala stvarna opasnost od vanjskih političkih protivnika, a zatim bi se u kratkom vremenskom razdoblju srušili te dojučerašnji prijatelji i saveznici postajahu na taj način ljuti neprijatelji.

Uoči Sokratova dolaska na svijet u Atenu su se za prevlast borile dvije struje: konzervativci, koji su željeli očuvati Peloponeski savez sklopljen sa Spartom i demokrati, koji su žudjeli za neovisnošću. Dolaskom Perikla demokrati uspijevaju u svojoj namjeri te Atena, unatoč ratu sa Spartom, postaje kulturno središte čitave Grčke. Periklovom smrću (429. god.) sve se više zaoštrava borba konzervativaca i demokrata koja rezultira velikim vojnim porazom Atene od Sparte 404. god. te rušenjem gradskih bedema i plaćanjem ratne odštete što je vodilo sve većem vojno - političkom slabljenju Atene u odnosu na druge Grčke polise. Ipak je ona ipak još neko vrijeme ostala kulturno središte, ne samo Grčke, nego i cijelog ondašnjeg poznatog svijeta.⁶

⁶ Usp. Luigi Pareti i suradnici, *Historija čovječanstva, kulturni i naučni razvoj, Svezak drugi/knjiga druga, Stari svijet od 500. god. pr. n. e. do početka nove ere*, Naprijed, Zagreb 1967., str. 23 – 27.

Osim političkih u Grčkoj su se, a na poseban način u Ateni, javljala i vjersko-filozofska previranja između onovremene književne struje i filozofskih struja, koje su pokušavale "zatrti" pjesničko antropomorfizirano shvaćanje božanstava i zamijeniti ga vlastitim. Naime, zbog nepostojanja snažnog svećeničkog staleža u mitologiji je nerijetko dolazilo do tolikih manipulacija božanstvima da su ona postajala oličenjem nemorala i pokvarenosti.⁷

I unutar same filozofije javljali su se žestoki verbalni sukobi i nadmudrivanja među pojedinim školama što je često diskreditiralo govore i naučavanja zajednička i jednima i drugima. Silno praznovjerje koje je sve više raslo doводilo je do pojave naglog razvoja skepticizma u filozofiji, što je dovelo "do suđenja i osuda nevjernika: Anaksagore (432.), Alkibijada (415.), Protagore (411.), Dijagore (411.)."⁸

Zbog svega ovoga pojavili su se sofisti, koji su svojom metodom "putujućih učitelja" uvelike utjecali na razvoj grčke misli te su bili temelj i oslonac i samom Sokratu, u onome što treba preokrenuti i pobiti. Ipak, ni on nije imao prigovora njihovoj govorničkoj vještini u kojoj su zaista bili izvježbani do zavidne razine i kojom su na koncu stjecali poklonike i sljedbenike, ali i zarađivali za život. Ono što im je s pravom prigovarano jest to što bi svojom retorikom uspjeli nametnuti svoje mišljenje i obraniti svoje stavove, pa makar oni bili neispravni ili nepošteni.

U ovakvom političko - filozofskom okruženju rođen je i odgojen Sokrat o komu ćemo sada nešto progovoriti.

2.2. Sokrat osuđen na smrt

2.2.1. Nekoliko crtica iz života

Ova se radnja ne bavi cjelokupnim Sokratovim životom i naukom, pa ćemo stoga iznijeti samo nekoliko osnovnih crtica iz njegova života.

Sokrat (470.-399. pr. Kr.) je bio Atenjanin. Porijeklom je iz obrtničke obitelji. Otac mu je bio kipar. Imao je ženu Ksantipu i sina. Smatrao je kako je njegova životna zadaća poučavati, ali ne za novac, kako su to činili drugi. Dane je provodio na trgu polisa ili pak s prijateljima i raspravljao, vodio duge razgovore.⁹

⁷ Usp. Isto, str. 262 – 263.

⁸ Isto, str. 263.

⁹ Jedna od stvari koja je karakterizirala grčko društvo toga vremena bila je muškoložništvo. Stoga neki promatraju i Sokrata kroz taj vid. Treba reći kako Sokrat nije bio muškoložnik. Dokaz ovome Platonov je dijalog «Simpozij» ili «O ljubavi» gdje Platon, na koncu

U svojoj četrdesetoj godini počeo je svoje filozofsko djelovanje, koje je bilo njegov životni poziv. Bio je utjecajan građanin. Ono što ga izdvaja od drugih filozofa njegova vremena, jest to što ništa nije pisao. Naime, smatrao je da je knjiga mrtva, te da ne može zamijeniti razgovor. Tako o njegovu životu i nauku moramo iščitavati djela njegovih učenika i suvremenika: Ksenofonta, Platona i Aristotela.

2.2.2. Argumenti za Sokratovu osudu i obranu

Ksenofont navodi dvije točke optužbe: «kriv je Sokrat što ne vjeruje u bogove u koje vjeruje država, nego uvodi druga nova božanstva, a kriv je i zato što kvari mladež».¹⁰

Ksenofont kao obranu prvoj točki optužbe da ne vjeruje u bogove u koje vjeruje država, iznosi dokaz kako je Sokrat često sam kod kuće žrtvovao te je sudjelovao i na zajedničkim gradskim žrtvama. Najjači dokaz u prilog optužbe bio je taj što je Sokrat često govorio kako mu božanstvo (δαίμονιον) □ daje znakove. Međutim, nitko ga nikada nije vidio da nešto bezbožno ili opako radi ili govori.¹¹

Druga točka optužbe bila je da kvari mladež. Iz onoga što nam je poznato proizlazi kako je Sokrat bio protiv demokratskog uređenja. Bio je, također, protiv vladavine tridesetorice, kako nam to svjedoči Ksenofont, čime se zamjerio Kritiji koji je ojačao nakon poraza Atene u Peloponeskom ratu. On je zabranio Sokratu da razgovara s mladima.

Kritija je u početku bio Sokratov učenik. Nakon što je otišao od njega počeo je provoditi neuredan život. Sokrat ga je opomenuo i rekao kako je razbluda neplemenita te da se ostavi toga. Budući da Kritija nije poslušao Sokrata, ovaj mu se narugao, kako nam to svjedoči Ksenofont, rekavši kako mu se čini da se Kritiji dešava isto kao i svinji kad se želi očešati o Eutidema.¹² Tada ga je Kritija zamrzio. Kada je postao zakonodavac, uveo je zakon da se ne smije učiti vještina razgovaranja, ciljajući na Sokrata.

Sokrat je smatrao čudnim da netko postane pastir stadu goveda, a kad se njihov broj smanjuje te postaju mršavija, ne želi priznati da je loš upravitelj.

dijaloga, prikazuje Sokrata kako odlazi kući, da provede dan kako je to običavao i prije.

10 Ksenofont, *Uspomene o Sokratu*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1980. str. 3. Citate koji su preuzeti iz djela tiskanima srpskim jezikom, formulirali smo u duhu hrvatskog jezika.

11 Usp. *Isto*, str. 5.

12 Usp. *Isto*, str. 11.

Kada je to Kritija čuo, pozvao je Sokrata i upozorio ga na odredbu da ne smije razgovarati s mladima.¹³

Optužba je bila jasna. Sokrat je mogao izbjeći smrtnu kaznu da je otišao iz Atene i prestao se baviti filozofijom, ali filozof se mora pokoravati zakonima države i onda kada mu ne idu u prilog. Stoga je ostao i prihvatio smrtnu kaznu.

Jedna od Sokratovih antologijskih rečenica svakako je ona koju je izrekao nakon osude: «Sad je došlo vrijeme da pođemo: ja idem u smrt, a vi nastavljate živjeti. Tko će od nas bolje proći, ostaje zakrito svakomu osim bogu».¹⁴

3. Posljednji dan života

3.1. *Fedon*

Platonov dijalog *Fedon* jedno je od njegovih najznačajnijih djela koje spada u spise zrelog razdoblja. Nastalo je petnaestak godina poslije smrti Platonova učitelja, Sokrata.

Djelo sadrži nekoliko zanimljivih tematskih cjelina, od kojih su svakako najznačajnije teme: besmrtnost duše, smrt filozofa, koncepcija svijeta. Glavna tema knjige, uz prikaz Sokratove neobično smirene smrti, četiri su dokaza o besmrtnosti duše.

Dok u drugim Platonovim dijalozima Sokrat ima uza se sudionike koji se, istina, u početku čine kao oni koji poznaju ono što govore, u ovome dijalogu Sokrat uza se ima sugovornike koji su mu dorasli. Od svih sudionika posljednjeg dana Sokratova života iskaču dvojica, a to su Simija i Kebet koji su bili pitagorejci. Platon nije bio nazočan jer je, kako kaže preko usta Fedona, bio bolestan.

Kada je riječ o Kebetu i Simiji, treba napomenuti da su oni bili učenici znamenitog Filolaja. Zbog teme koja se obrađuje u ovoj radnji, valja imati na umu učenje koje je pitagorejska škola, ali i učenici nakon Pitagore, imala o duši i njezinoj sudbini nakon smrti.¹⁵ Simija i Kebet stoje pod utjecajem

¹³ Usp. *Isto*, str. 11-12.

¹⁴ Platon, *Obrana Sokratova*, Demetra, Zagreb 2000., str. 131.

¹⁵ Pitagorejci su prihvatili u svoje učenje orfički utjecaj, da je ono pravo u čovjeku samo duša, koja je okovana u tijelu, pa se odatle treba što prije spasiti. Ona će dugim seljenjem kroz razna tijela ljudi i životinja to realizirati i bit će ponovno na svojoj prvobitnoj visini. Grčki čovjek nije prihvatio ovo mišljenje. Ovo učenje nije bilo prihvaćeno u cjelini ni u samoj školi.

Filolaja. On naučava kako je duša harmonija tijela i propada nakon njegove smrti. Na ovo učenje utjecao je pitagorovac Alkmeon koji je proučavao životinje i došao do zaključka kako se čovjek razlikuje od životinje po mozgu.¹⁶

Možemo reći da je sama narav sudionika, ali i događaj koji se trebao zbiti uskoro, odredila temu o kojoj će biti govora. Pitanje na koje je Sokrat pokušao odgovoriti glasi: zašto tako mirno i sigurno ide u smrt? Zašto se ne boji umrijeti? I upravo to je tema početka dijaloga kojim nas Platon uvodi u dublju problematiku same besmrtnosti duše.

Jure Zovko, u uvodu u djelo *Fedon*, kaže kako se ni u jednom drugom dijalogu Platon nije toliko osvrnuo na filozofska mišljenja i učenja svojih prethodnika, tako da *Fedon* u stanovitom smislu predstavlja Platonov kritički razgovor s postojećom misaonom tradicijom.¹⁷

3.2. Četiri dokaza za besmrtnost duše

Odmah na početku treba naglasiti da se u pitanju broja dokaza ne slažu svi komentatori Platonove filozofije. Naime, postoji i mišljenje kako se u *Fedonu* ne bi radilo o četiri, već o tri dokaza za besmrtnost duše. Tu se spajaju prva dva dokaza u jedan te bi tako drugi dokaz bio sastavni dio prvog.

Norbert Fischer primjećuje kako se u *Fedonu* nalaze argumenti za besmrtnost duše, ali ne tako da bi ona bila dogmatski dokazana. Ostaje zadaćom osobne odluke, za koju treba hrabrost, prihvatiti vlastiti život u ovom svijetu i oblikovati ga iz nade u život onkraj smrti. Cilj je razgovora u *Fedonu* omogućiti pouzdanje i nadu ponad smrti.¹⁸

3.2.1. Prvi dokaz: iz suprotnosti

Svaki od ova četiri dokaza o besmrtnosti duše zapravo polazi od temeljne ideje koju kasnije, u dijalogu sa sugovornicima, Sokrat razrađuje i tumači tako da je sugovornici prihvate bez sumnje u njenu istinitost.

Tako prvi dokaz o besmrtnosti duše nosi kao temeljnu ideju Heraklitovu misao da sve nastaje iz svoje suprotnosti. Ovu misao

16 Usp. B. Bošnjak, *Grčka filozofija, od prvih početaka do Aristotela*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1978., str. 38-39.

17 Usp. Platon, *Fedon*, Naklada Jurčić, Zagreb 1996., str. 11.

18 Usp. N. Fischer, *Čovjek traži Boga, filozofski pristup*, KS, Zagreb 2001., str. 249.

Sokrat dalje razlaže i dodatno tumači te je primjenjuje na dušu, točnije na njezinu besmrtnost. Također treba spomenuti i nauku o seljenju duša, koja također sačinjava bitni element prvog dokaza.

Prvi dokaz počinje kada, nakon što je Sokrat razložio zašto se filozof ne boji umrijeti, Kebet pita, odnosno sumnja u besmrtnost duše. On u prilog svojoj tvrdnji iznosi sumnju, kako on kaže, «ono o duši mnogo sumnje budi u ljudi, da je više nema, kad se s tijelom rastane, nego propada i gine onoga dana, kad čovjek izdiše, te čim se od tijela stane dijeliti i izlaziti, rasprši se poput daha ili dima, i nema je više».¹⁹

Sokrat kao svoj postupak uzima dijalektiku, odnosno antitetički govor; iz teze proizlazi antiteza i natrag. Tako uspoređuje lijepo i ružno, veće i manje, pravedno i nepravedno. Dakle, protivnomu se rađa protivno iz onoga što je protivnomu protivno. Ovim dijalektičnim postupkom Sokrat objašnjava i razliku između sna i jave. Jedno proizlazi iz drugoga.

U ovoj dijalektici između sna i jave Sokrat vidi analogiju sa životom i smrću. Kao što svaka pojava ima svoju suprotnost od koje nastaje, tako je i sa životom i smrću, inače priroda ne bi bila dosljedna sama sebi. Stoga Sokrat zaključuje: «priznajemo dakle i ovako, da su živi postali od mrtvih baš kao što su mrtvi od živih. A kad je to tako, onda je to, tako smo držali, negdje dovoljan dokaz, da duša mrtvih mora biti negdje, odakle opet postaje» i nadodaje malo dalje, «ako bi sve umiralo, što se života dokopa, pa ako bi poslije, kad bi umrlo, u tom obliku mrtvo ostajalo i ne bi natrag oživjelo, zar ne bi bila prijeka potreba, da bude sve mrtvo i ništa ne živi?»²⁰

Više je zamjerki ovom prvom Sokratovom dokazu o besmrtnosti duše: prikaz permanentnog procesa nastanka i nestanka stvari u prirodi; duša je shvaćena kao općeniti nositelj promjena i pokretalački princip, a da je zapravo individualnost egzistencije posve zapostavljena; nedovoljna analoška usporedba budnosti i spavanja sa životom i smrću te na koncu tzv. *petitio principii* u shvaćanju iznesenom u postavci da reinkarnacije duša uvjetuju tijek života u cjelini.²¹

3.2.2. Drugi dokaz: anamnesis

Nauk o sjećanju Platon je obradio u dijalogu *Menon*, koji je, kako se čini iz Simijina govora, dobro poznat sudionicima.

¹⁹ Platon, *Fedon*, str. 55.

²⁰ Isto, str. 59-60.

²¹ Usp. Isto, str. 13-14.

Nauk o učenju kao sjećanju zapravo je govor o njezinoj povijesnosti sjećanje onoga preegzistentno viđenoga ustvari je uspomena na bitak, na čistinu, tj. na ono otkrito i sveizloženo. Sjećanje je uvijek boravak u iskonu, tj. u bitku koji je sada, u onome što se samo tako zove, zaboravljen. Ona je duša besmrtna koja je boravila izvan epohe čovjeka; ona je jedina mogućnost filozofiranja i sagledavanja povijesti bitka koja je s onu stranu ontičke povijesti unutarsvjetskog događanja. Besmrtna je duša pružanje za vremenom bitka i spoj bića s njime.²²

Temelj je ovog drugog dokaza nauk o prisjećanju. Središnja je ideja ovoga dokaza ujedno i nauk o idejama od kojih Sokrat zapravo i polazi. Duša se prisjeća onoga što je gledala u inteligibilnoj sferi dok nije bila utjelovljena. Nakon rođenja duša sve zaboravlja te je cijeli proces učenja prisjećanje.

Sokrat sažima i kaže da «ako se tko čega sjeti, treba da on to zna otprije», te malo dalje nadodaje da «onaj za koga kažemo da se uči ne radi poslije ništa drugo, nego se opominje, te bi učenje bilo prisjećanje».²³

Upravo zbog svog boravka među idejama, koje su prema Platonu vječne, duša je vječna.

Međutim, ono što Sokrat nije dokazao, a nameće se kao pitanje njegovim sugovornicima Kebetu i Simiji, jest besmrtnost duše i nakon smrti jer većina drži da se duša nakon smrti rasprši te tako nestane skupa s tijelom.

Upravo je sadržaj odgovora na ovo pitanje Sokratov treći dokaz o besmrtnosti duše.

3.2.3. Treći dokaz: razlika između materijalnog i duhovnog

Sokrat u svom govoru polazi od razlike između materijalnog i duhovnog te njihove sudbine nakon smrti. Tijelo, materija, upravo jer je sastavljena, nakon smrti rastavlja se u svoje sastavne dijelove. Duša, naprotiv, jer je duhovna, ne može doživjeti sudbinu tijela.

Druga je razlika o kojoj Sokrat govori razlika između vidljivog i nevidljivog bivstva. Kaže kako je «duša najsličnija božanskomu, besmrtnomu, umnomu, jednostavnomu, neraspadljivomu i onomu što je uvijek o sebi jedno isto, a tijelo opet najsličnije ljudskomu, smrtnomu, ²² Usp. O. Žunec, *Mimesis, Grčko iskustvo svijeta i umjetnosti do Platona*, Latina et Graeca VPA, Zagreb 1988., str. 100-101.

²³ Platon, *Fedon*, str. 62-67.

mногоstrukomu, bezumnomu, raspadljivomu i onome, što nikad nije o sebi isto».²⁴

Stoga Sokrat zaključuje kako je duša neraspadljiva, a tijelo raspadljivo, pa dušu ne može zadesiti ista sudbina kao i tijelo.

Ovom dokazu obično se prigovara kako mu nedostaje logičko-stringentna evidentnost, ali da istodobno posjeduje impresivnu poetsko-emosivnu uvjerljivost. Neki još prigovaraju kako između Platonova svjetonazora i njegove argumentacije postoji nepremostiv jaz sličan onome između savršenih ideja i njihovih empirijskih ostvarenja; afinitet duše prema «svijetu ideja» ne određuje njezinu sudbinu poslije smrti kao što matematičar nikada neće biti sličan brojevima...²⁵

3.2.4. Četvrti dokaz: svijet ideja

Na samom početku četvrtog dokaza Simija i Kebet iznose svoje argumente zbog kojih još ne mogu prihvatiti treći dokaz kao konačan.

Simijina argumentacija dosta je jednostavna. On svojstva koja je Sokrat dao duši - da je nevidljiva, jednostavna, bestjelesna i božanska - kao pripadnik pitagorejske škole pripisuje harmoniji. Glavna njegova argumentacija leži u tome što bi u slučaju razbijanja lire harmonija prva nestala, dok će samo tijelo lire trunuti postupno. Njega zanima neće li se to isto dogoditi i s dušom.

Kebet iznosi drugu argumentaciju te spominje poznati primjer o tkalcu i odijelima. On kaže kako je moguće da je odnos koji je postavljen između duše i tijela analogan odnosu tkalca i njegove haljine. Tkalac za života napravi mnogo haljina, ali ipak posljednja ga haljina nadživi. Stoga bi se to moglo dogoditi i s dušom.

Prvi Simijin prigovor Sokrat rješava podsjećanjem Simije na početak razgovora u kojem je priznao da je naše učenje sjećanje te prema tome duša postoji prije tijela.

Sama usporedba duše s harmonijom iz više je razloga neprihvatljiva. Duša je samostalno i zasebno bivstvo dok je harmonija jedno od njegovih svojstava. Sokrat tumači da stupanj savršenosti harmonije ovisi o kakvoći glazbala dok je duša u svojoj samostalnosti i neovisnosti, a u skladu sa

²⁴ *Isto*, str. 75.

²⁵ *Usp. Isto*, str. 15.

svojim habitusom, sposobna usprotiviti se prohtjevima tijela, što se ne može reći za harmoniju kad je u pitanju njezin odnos prema glazbalu.²⁶

Kebetov prigovor Sokrat razrješuje tumačenjem odnosa uzroka nastanka i nestanka stvari, a potom i pogledom u kojem su odnosu duša i tijelo. Razočaran Anaksagorinom neodlučnošću, Sokrat se okreće prema svijetu ideja i to naziva «drugotna plovidba». Temeljna postavka koju iznosi jest da postoji lijepo samo po sebi, tako i dobro. Postoje ideje koje se ne mogu miješati sa suprotnim idejama (npr. malo i veliko), a tako je i s ljudskom dušom koja je povezana sa životom, pa je stoga nespojiva sa smrću. Dakle, duša je besmrtna.

Ova četiri dokaza bila su dovoljna da Sokrat svoje sugovornike, prvenstveno Kebeta i Simiju, uvjeri u besmrtnost duše. Daljnji tekst Fedona donosi slike svijeta kako ga vidi Platon te u posljednjih nekoliko poglavlja opisuje Sokratov oproštaj i smrt, a to je ujedno i tema posljednjeg dijela ovoga rada.

3.3. Sokratova smrt – autentičan način filozofiranja

Filozofija koja nema konkretne veze sa životom postaje teorija, više ili manje spekulativna. Nju se pobija ili dokazuje, prihvaća ili odbacuje, a da to nema nikakve konkretne veze s onim koji to čini. Već se Sokrat počeo baviti pitanjima vezanim usko uz čovjekovu egzistenciju. Tijekom srednjeg vijeka pa sve do Hegela konkretan je čovjek zaboravljen. Nakon njemačkog idealizma, odnosno teških spekulativnih ideja, filozofi uviđaju kako je čovjek, pojedinac važan; egzistencija koja je u svijetu, koja ima svoje konkretne probleme. Korijene ovoj struji možemo naći već u Sokratovoj filozofiji.

Sokrat je filozof koji je svoju filozofiju pretvorio u egzistencijalno opredjeljenje života. Filozofija je za nj *modus vivendi*. Bio je uvjeren kako filozofu više dolikuje pokoravati se zakonima polisa nego pobjeći i tako dovesti u pitanje vlastiti nauk, tj. filozofiju. Imao je priliku pobjeći, ali on je ostao.

Ta se odluka može činiti čudnim, jer koji bi čovjek između života i smrti dobrovoljno izabrao smrt. Međutim, ovu svoju odluku Sokrat obrazlaže već na samom početku Fedona te je potvrđuje na koncu svojom smrću.

Osnovna misao koja Sokrata vodi jest da kraj ovoga života nije definitivni kraj, već postoji neko drugo mjesto kamo ide. On ovako obrazlaže: «Kad

26 Usp. *Isto*, str. 20-21.

ja, Simija i Kebete, ne bih mislio, kako ću prije svega doista doći k drugim bogovima, mudrim i dobrim, pa onda k pokojnicima, boljima od ovih ljudi ovdje, krivo bih radio, da se ne ljutim na smrt. Ali ovako se, znajte dobro, nadam doći k dobrim ljudima – to doduše ne mogu baš zasigurno ustvrditi - ali da ću k bogovima, baš dobrim gospodarima dospjeti, to bih, dobro znajte, ustvrdio, ako iole inače tako što. Stoga ne samo da se ne ljutim, nego gajim dobru nadu, da mrtve nešto čeka, i to, kao što se i priča od davnina, nešto kud i kamo bolje čeka čovjeka dobra nego zla.»²⁷

Kad Sokrat razmišlja o smrti, tematizira je na način rastavljanja tijela od duše. Međutim, on pokazuje svojim sugovornicima kako pravi filozof i prije same smrti, još za života živi kao da je mrtav, jer ne vesele ga zemaljske stvari. Trajna preokupacija filozofa treba biti spoznaja, a tijelo je smetnja. Stoga duša filozofa bježi od tijela jer tijelo obmanjuje i zamagljuje pravu spoznaju. Prava spoznaja sastoji se od gledanja čistih ideja.

Pravi filozof zaista nastoji umrijeti i najmanje se od ljudi boji smrti, jer nigdje drugdje neće naći čistu spoznaju. Ako bi se koji čovjek bojao umrijeti, to bi bio dovoljan dokaz da nije pravi prijatelj filozofije, nego tijela.²⁸ Jedna od klasičnih misli grčke filozofije jest da je tijelo zatvor duše, te se ona nastoji svim silama osloboditi tamnice i vinuti se među ideje, kamo i pripada, tj. gdje je bila prije utjelovljenja.

U posljednjih pet poglavlja *Fedona* Platon opisuje zadnje trenutke svoga učitelja. Nakon što se okupao, oprostio od žene i djece, Kriton ga odvraća da odmah popije otrov. Međutim, Sokrat mu odgovara: «Mislim da neću ništa dobiti ako malo kasnije ispijem, nego ću biti sam sebi ruglo kad gramzim za životom i štedim ga, kad već u njemu ništa nema».²⁹

Nakon uputa roba, Sokrat je ispio otrov, lako i veselo. Kada ga je ispio, svi nazočni počeli su plakati, osim Sokrata koji im se čudio. Hodao je po ćeliji te, kad su mu otežale noge, legao. Tako mu je rob savjetovao. Otrovnost se polako širio prema srcu. Kad je došao do njega, Sokrat je preminuo.

Gadamer primjećuje kako najjači argument za besmrtnost duše «zapravo uopće nije nikakav argument, već faktum da se Sokrat do kraja čvrsto držao svojih uvjerenja i da ih potvrđuje svojim životom i smrću».³⁰

²⁷ Isto, str. 43.

²⁸ Usp. Isto, str. 50-53.

²⁹ Isto, str. 138.

³⁰ H-G. Gadamer, *Početak filozofije*, «Biblioteka Scopus», Zagreb 2000., str. 48.

Zaključak

Svaki rastanak, pogotovo na duže vrijeme, izaziva osjećaj praznine, nedostatka osobe koja odlazi. U tim trenucima ljudi se otvaraju, povjeravaju, nadaju ponovnom susretu.

Otići znači ostaviti dio sebe, dio svoje prošlosti, svega onoga što smo gradili, bilo na međuljudskom ili materijalnom planu. Rastanke uvijek prati nada u ponovni susret, uvjerenje da će se osoba koja odlazi ponovno vratiti. I umrijeti znači otići. Međutim, ovaj odlazak puno je bolniji od rastanka na neko vrijeme. Umrijeti čovjeku nije lako. Tim činom svi odnosi koje je gradio u životu, imanje koje je mukotrpno sticao, ljudi koje je volio ostaju, a on odlazi. Kamo, kako?

U posljednjim trenucima čovjekova života odlučujuću ulogu ima njegovo životno uvjerenje u zagrobni život. Ljudi, pretežno ateisti, koji umiru u uvjerenju da idu u tamu, u propast, umiru u strahovitim mukama. Za njih život nakon smrti ne postoji, oni se susreću s ništavilom. Umjesto mirne smrti imaju tjeskobu i užas. Umrijeti znači raspasti se u kozmosu, pretvoriti se u ništa.

Međutim, imati nekakvu nadu u zagrobni život daje smisao ovom zemaljskom postojanju. Sokrat je imao tu nadu. Njegova vjera u zagrobni život bila je usko povezana s njegovim naukom, filozofijom. On je čvrsto vjerovao u ono što je učio te je tako i živio. Stoga možemo sa sigurnošću reći da mu je upravo filozofija, koju je integrirao u svoj životni stav, pomogla i održala ga do kraja da ne posustane u posljednjem trenutku. Vjerovao je da ide među bogove, među ideje gdje će biti vječno blaženstvo i prava spoznaja. To uvjerenje bilo je ono što ga je održalo u posljednjim trenucima života. Stoga je i mogao s lakoćom odbiti posljednji poticaj Kritona i mirnom rukom ispisati posljednje slovo svoga života.

Možemo na koncu ovoga rada usporediti ove dvije naracije o smrti, one s početka rada i ove na kraju. Valja nam uočiti bitne razlike u samom trenutku pred smrt i što ih čini na poseban način zanimljivima. Dostojevski je govorio kako je taj čovjek bio blijed kao papir, bila mu je muka te se sigurno bojao umrijeti. Sokrat, naprotiv, miran i staložen, ne boji se umrijeti. Čak sam mora popiti otrov, dok je onaj trebao biti ubijen.

Razlika je u tome što je onaj čovjek dobio drugu šansu za život, dok je Sokrat umro. Tko je bolje prošao? Pitanje ostaje.

PUTOVANJE KROZ VRIJEME

Znanstvena fantastika ili stvarnost?

Govoriti o putovanju kroz vrijeme još i danas izgleda pomalo smiješno te neuvjerljivo. Pitanje je je li to uistinu tako, pogotovo ako naše uobičajene predodžbe o apsolutnosti prostora i vremena u koje smo uvjereni, sagledamo kroz prizmu suvremene fizike, odnosno teorije relativnosti i kvantne fizike. Mnogo toga što nam se čini tako očitim i jasnim, nije onako kako se čini. Jedno od područja na kojem to možemo pokušati shvatiti jesu prostor i vrijeme kao relativne i međusobno uvjetovane kategorije stvarnosti svemira. U kratkim ćemo crtama prikazati eventualne mogućnosti putovanja kroz vrijeme i ujedno njihovu ograničenost, odnosno nedostatnost.

1. Definicija pojma

Što znači «putovati kroz vrijeme»? Putovati kroz vrijeme znači s jedne strane, ostvariti mogućnost povratka u prošlost, s druge, mogućnost bržeg putovanja u budućnost od uobičajenog kakvog mi poznajemo.

2. Prostor i vrijeme

Do početka XX. stoljeća znanstvenici su vjerovali u apsolutno vrijeme. Apsolutno vrijeme znači da je moguće mjeriti neki vremenski interval između dva događaja te da će to izmjereno vrijeme biti isto bez obzira tko ga mjeri, ukoliko upotrebljava jednako dobar sat. Vrijeme je bilo potpuno nezavisno i odvojeno od prostora i svih drugih vanjskih utjecaja. Mogli bismo reći da je ono objektivno (mislimo neovisno) u odnosu na prostor. Ovakvo poimanje vremena i danas prevladava u najširim krugovima. Međutim, ono nije najispravnije, pogotovo kad se radi o velikim brzinama.

Današnja fizika počiva na dva stupa: Einsteinovoj teoriji relativnosti i kvantnoj fizici. Suvremena fizika promatra kako vrijeme tako i prostor u okviru Einsteinove teorije relativnosti. Kako je do ovoga došlo? Matematičar Riemann došao je do otkrića neeuklidskih geometrija. Njegova je pogreška bila što na tri prostorne koordinate nije pridodao i vrijeme kao četvrtu. Ovo je učinio Einstein te je proizveo epohalni pomak u poimanju prostora i vremena. Prema Einsteinovoj teoriji relativnosti ne

postoje vrijeme i prostor neovisno jedno od drugoga. Prema njemu postoji samo četverodimenzionalno prostorvrijeme.

Doprinos kvantne fizike sastoji se, između ostaloga, u tome što je prepoznala kako gravitacija nije ista kao preostale tri temeljne sile, jer i njih određuje sama gravitacija u prostorvremenskoj pozadini. Primjera radi, gibanje Zemlje po zakrivljenim stazama ne prisiljava sila gravitacije, već ona slijedi stazu koja je u zakrivljenom prostoru jednaka pravcu u ravnom prostoru, a zove se geodetska crta (to je najkraći ili najduži put između dvije točke).

Naravno da u ovom kontekstu treba spomenuti i smjer gibanja vremena. Možemo s velikom dozom sigurnosti tvrditi da makroskopski vrijeme zadržava svoj smjer, međutim mnogo je teže odgovoriti na pitanje zašto je to tako. U području kvantne gravitacije ne možemo govoriti o jednosmjernom gibanju strijele vremena. Tako se u teoriji struna govori i o 11-dimenzionalnom prostoru. Ipak, ono što nedostaje jest jedna kompletna kvantna teorija.

U četverodimenzionalnom prostoru protok vremena ovisi o brzini i gibanju promatrača. Opće je poznati primjer dvije ure astronomske točnosti. Naime, jedna je postavljena u brz avion, a druga je ostala na površini zemlje. Ura u avionu sporije je mjerila vrijeme od one koja je ostala na zemlji. Pojasnimo ovo i na slučaju dva blizanca. Ukoliko bi jednog blizanca poslali velikom brzinom kroz galaktiku, a drugog ostavili na Zemlji, onaj koji je putovao kroz galaktiku bio bi mlađi od onoga koji je ostao na Zemlji. Dakle, dovoljno je jasno da je gibanje kroz vrijeme moguće kontrolirati. Međutim, kako stvari stoje sa putovanjem kroz vrijeme?

Prema Einsteinovoj specijalnoj teoriji to bi bilo moguće ukoliko bismo mogli putovati brže od brzine svjetlosti. Problem je što nam ta ista teorija zabranjuje takvu brzinu. Utrka sa zrakom svjetlosti ne dolazi u obzir. Moramo pokušati pronaći neki drugi put.

3. Crvotočine i petlje u prostorvremenu

Već smo utvrdili, a to nam i specijalna teorija relativnosti pokazuje, da smo u utrci sa svjetlošću izgubili utrku i prije negoli je počela. Međutim, što ako je moguće doći s jednog kraja svemira na drugi tako da «prevarimo» svjetlost te skratimo put prečacem? Takve «prečace» možemo pronaći u svemirskim crvotočinama. Crvotočine su cijevi koje povezuju udaljene točke prostora tako da put kroz njih može biti mnogo kraći, nego put kroz

normalni prostor. To bi značilo da bismo mi u nekoliko sekundi prevalili toliki put za koji bi svjetlosti trebalo nekoliko tisuća godina. Dakle takva bi nam crvotočina dopustila putovanje kroz vrijeme, odnosno mogli bismo se vratiti i prije negoli bismo krenuli na put. Problem je u konstruiranju tih crvotočina te mogućnosti njihova postojanja u skladu sa zakonima fizike.

Već smo rekli kako je prostorvrijeme zakrivljeno. Ukoliko bismo imali posebne okolnosti mogli bismo iskoristiti posebne petlje u prostorvremenu te doći u vlastitu prošlost, naravno brzinom manjom od brzine svjetlosti. Takve se petlje nazivaju «zatvorene petlje vremenskog tipa» i riječ je o dijelu prostorvremena koji funkcionira kao vremeplov. Pitanje je postoji li uopće mogućnost takvih petlji? Ako i postoji, je li moguće manipulirati prostorvremenom tako da prođemo kroz njih kao kroz vremeplov?

4. Egzotična tvar

Da bi se crvotočinu učinilo dovoljno stabilnom kako bi poslužila kao vremeplov, potrebno je upotrijebiti tzv. egzotičnu tvar i ojačati je. Crvotočina je nestabilna i nestaje mnogo brže negoli je moguće proći kroz nju. Problem je, međutim, što takvu tvar nismo nikad vidjeli u prirodi i ne znamo je li njezino postojanje uopće dopušteno prema zakonima fizike. Ipak, postoje neke indicije u posljednjih nekoliko godina koje ukazuju na to da je čitav svemir prožet nečim što se u običnom govoru naziva «tamna energija» koja se ponaša upravo kao egzotična tvar: tjera svemir na ubrzano širenje. Također je moguće da ova tamna energija i nije neka tvar od koje bi bilo moguća napraviti vremeplov već samo nekakvo specijalno svojstvo vakuuma.

5. Paradoks samoubojstva

Jedan od klasičnih prigovora mogućnosti putovanja kroz vrijeme jest paradoks samoubojstva. Ukoliko pretpostavimo da je moguće putovati kroz vrijeme i da se onaj koji se vratio u prošlost ubio samog sebe dok je još bio dijete, onda neće nikada odrasti niti će moći ući u vremeplov i ubiti se. Logička je kontradikcija očita. Pitanje je koliko je čovjek u svom životu podložan zakonima svemirskog mehanizma i koliko bi svaki naš čin bio određen zakonima fizike i početnim uvjetima u trenutku nastanka svemira. Kako bi se izbjeglo ovako kompleksno pitanje, znanstvenici radije posežu za mnogo jednostavnijim primjerima. Tako je vrlo čest primjer biljarske

kugle. Naime, ukoliko bismo stavili vremeplov na biljarski stol te biljarsku kuglu pošaljemo u prošlost upravo tako da nakon izlaska iz vremeplova udari i skrene samu sebe s putanje prema vremeplovu: što bi se dogodilo? Analize pokazuju da uvijek postoji rješenje situacije. Biljarska kugla može uz iste početne uvjete samo okrznuti samu sebe i malo skrenuti s putanje tako da nakon prolaska kroz vremeplov ne dođe do frontalnog sudara, već samo do okrznuća i kontradikcija nestaje.

Tako bi samoubojica lošim gađanjem ranio samoga sebe te bi se onemogućio da više pravilno rukuje oružjem. To je dovelo do ranjavanja, ali ne i do ubojstva. Tako putovanje kroz vrijeme postaje vrlo čudno, uzroci i posljedice se miješaju i gube svoj identitet.

Zanimljivo je to da isti početni uvjeti mogu rezultirati brojnim neprotuslovnim mogućnostima. Tako dolazi do neodređenosti u prirodi. Svijet i priroda nisu deterministički uređeni od nekog apsolutnog početka. Oni su puni kreativnih elementa i kao takvi u sebi kriju brojne mogućnosti.

6. Strijela vremena

Naravno da s ovakvom psihološkom strijelom vremena ne možemo ni u najvećim fantazijama razmišljati o mogućnosti putovanja kroz vrijeme. Ipak, ovo psihološko vrijeme nije toliko svojstvo prirode koliko nas samih. Ni izbliza ne razumijemo sve zakone i kauzalitet u prirodi.

Hawking razlikuje tri strijele vremena: termodinamičku, psihološku i kozmološku.

a) termodinamička strijela: smjer vremena u kojem se povećava nered. Na pitanje zašto nikad ne vidimo razbijenu čašu kako se slaže iz krhotina s poda i skače natrag na stol, fizika objašnjava tako što se to kosi s drugim zakonom termodinamike, koji kaže da se nered, ili entropija,¹ u svakom zatvorenom sustavu povećava tijekom vremena.

¹ Zakon entropije drugi je zakon termodinamike. Prvi zakon kaže da su ukupno materija i energija u Svemiru nepromjenjivi, da ne mogu biti stvoreni ili uništeni. Drugi zakon termodinamike – zakon entropije – kaže da se materija i energija mogu mijenjati samo u jednom smjeru, tj. od upotrebljive, k neupotrebljivoj, od korisne k nekorisnoj, od sređene prema nesređenoj. Prema tome, treba imati na umu da se energiju ne može stvoriti. Ono što možemo jest pretvoriti energiju iz jednog oblika u drugi. Međutim, ono što se događa jest smanjivanje ukupne količine iskoristive energije i to se zove entropija.

b) psihološka strijela: smjer vremena u kojem se sjećamo prošlosti, a ne budućnosti. Naš subjektivni osjećaj smjera vremena, određen je termodinamičkom strijelom vremena.

c) kozmološka strijela: smjer vremena u kojem se svemir širi, a ne steže. Termodinamička i kozmološka strijela vremena gledaju u istom smjeru. Ukoliko bi svemir bio u fazi stezanja, uvjeti za život ne bi bili pogodni, te se ne bi imao tko pitati.

Ono za čim Hawking traga jest jedna teorija koja bi objasnila cjelokupni svemir. Ta teorija, kao bitne elemente, treba uključivati gravitaciju i kvantnu mehaniku. Ova teorija zahtijeva uvođenje «imaginarnog» vremena. Evo kako Hawking objašnjava to imaginarno vrijeme: Imaginarno vrijeme može zvučati kao znanstvena fantastika, ali ono je u stvari dobro određen matematički pojam. Uzmemo li bilo koji obični (matematičari bi rekli «realni») broj i pomnožimo ga sa samim sobom, rezultat je uvijek pozitivan broj. (Na primjer, 2 puta 2 jednako 4, ali isto tako i -2 puta -2).

Ipak, postoje brojevi (nazvani imaginarni) koji kad se pomnože sami sa sobom daju negativne brojeve. (Jedan se zove i , pomnožen sam sa sobom daje -1; $2i$ pomnožen sa samim sobom daje -4 i tako dalje). U svakom slučaju, bar koliko se tiče svakodnevne kvantne mehanike, našu uporabu imaginarnog vremena i euklidskog prostorvremena možemo gledati samo kao matematički uređaj (ili trik) da bismo izračunavali odgovore o stvarnom prostorvremenu.

7. Zaključno razmišljanje

Ukoliko jednom uistinu i bude moguće putovati kroz vrijeme, pitanje je što će se dogoditi sa čovječanstvom općenito, ali i sa svakim pojedinačno. Tako je ugledni astronom Carl Sagan u jednom razgovoru, nakon što su ga pitali što on misli o mogućnosti putovanja kroz vrijeme, rekao kako bi u tom slučaju povijest postala eksperimentalna znanost, što danas nije slučaj. I njemu postavlja poteškoću pitanje koje smo već raspravljali, a to je ubojstvo u prošlosti. Tako on kaže da ubojstvo tvojega pradjeda eliminira svaku mogućnost i tvog rođenja.

Treba još svakako spomenuti i činjenicu da mnogi suvremeni fizičari smatraju vrlo vjerojatnom činjenicu da postoje paralelni svemiri i u njima bi se mogle događati čudesne stvari. Ovakve ideje inspirirane su na neobičnim svojstvima kvantne mehanike.

Konačni odgovor na pitanje je li ili pak nije moguće putovati kroz vrijeme bit će moguće dati tek kad u potpunosti upoznamo teorije prostora i vremena. U suprotnom ukoliko ne znamo kroz kakav prostor ili pak vrijeme treba proći, odnosno ne upoznamo njihovu strukturu, teško ćemo se moći probiti na drugu stranu.

Fra Ivan Macut

Sastavljeno prema:

1. http://eskola.hfd.hr/fizika_svemira/vremeplov/indeks.html 19.X.
2. S. Hawking, *Kratka povijest vremena*, Izvori, Zagreb 1996.
3. www.pbs.org/wgbh/nova/time/Sagan.html. 19.X.
4. www.amazon.com. 19.X.
5. www.astronomycafe.net 19.X.

LJUBAV

Nema puno riječi u ljudskom jeziku koje pokreću čovjeka kao što je to riječ ljubav. "Ljubav je velikodušna, dobrotivna je ljubav, ne zavidi, ljubav se ne hvasta, ne nadima se; nije nepristojna, ne traži svoje, nije razdražljiva, ne pamti zlo; ne raduje se nepravdi, a raduje se istini" (1 Kor 13, 4-6). Ljubav je glavni pokretač ljudskog života. Ali što je to zapravo ljubav? Ljubav je osjećajna povezanost jedne osobe prema drugoj osobi ili stvari. Ljubiti se može drugu osobu, drugu vrstu ili stvari. Svima nam je poznata ljubav roditelja prema djeci ili ljubav između muža i žene. Ovdje se mora spomenuti i prijateljska ljubav, koja svakako pretpostavlja određenu jednakost među prijateljima da bi mogla postojati. U Bibliji nalazimo, zahvaljujući grčkom jeziku, tri različite riječi koje označavaju ljubav. To su: eros, filia i agape. Eros se u Bibliji nalazi dva puta i to samo u Starom zavjetu. Novozavjetni spisi daju prednost posljednjoj riječi. U Novom zavjetu agape predstavlja Božju ljubav prema izbranicima i ujedno naš odgovor na Njegovu ljubav.

Ljubav je glavna osobina koja određuje Božju bit i njegovo djelovanje. Bog koji je stvorio čovjeka, ljubi ga od početka. Ne zato jer to mora, nego jednostavno zato jer voli ono što je stvorio. Zato jer On ne može drugačije. Božja se ljubav očituje kroz čitavu povijest spasenja. Sklopio je Savez na Sinaju i nakon što je izabrani narod raskinuo Savez, Bog i dalje pokazuje svoju ljubav. "Kako da te dadem, Efrajime, kako da te predam, Izrael! ... Srce mi je uznemireno, uzavrela mi sva utroba: neću više gnjevu dati maha, neću opet zatirati Efrajima, jer ja sam Bog, a ne čovjek: Svetac posred tebe..." (Hoš 11, 8-9). Kasnije će utjelovljena ljubav Božja Isus Krist sklopiti novi i vječni Savez da bi spasio ne samo Židove, nego sve narode, jer i poganima Bog daje obraćenje na život (usp. Dj 11, 18).

Ljubav kojom nas Bog ljubi ne ovisi o nama. Ona ostaje ista, prihvaćali je mi ili ne, priznali mi Boga ili ne. Bog nam je dao ponudu, ali On nije pričekao našu reakciju, naš odgovor, nego je odmah počeo izvršavati svoj dio ugovora. Počeo je odmah živjeti svoju ljubav prema nama, kucajući na naša vrata i strpljivo čekajući naš odgovor. Za nas se sada postavlja pitanje: «Možemo li mi zaista ljubiti Boga?» Odgovor na ovo pitanje glasi: «Da, itekako možemo ljubiti Boga. Zato jer nas nije ostavio, nego je stupio u naš život da možemo Njega upoznati i Njega ljubiti.» Ljubav živi između Boga i čovjeka kao što živi između roditelja i djeteta, između muža i žene i između prijatelja. To je ljubav koja sebe dariva, onako kako On se nama daruje i kako bi se mi trebali njemu darivati. Kako bi svakoga od nas susreo, on dolazi u sakramentima kroz koje djeluje u našim životima, u životu Crkve.

Kroz njih nam neposredno govori i povezuje nas s drugim ljudima koji su od njega prosvijetljeni. Ljubav se Božja pokazuje u Starom i u Novom zavjetu. No, u čemu se sastoji novost Novoga zavjeta? U Novom zavjetu Bog ne ljubi čovjeka novom ljubavlju. Glavna i najvažnija razlika jest lik Gospodina našega Isusa Krista koji živi ljubav na najradikalniji mogući način. Da bi ljudi povjerovali i počeli ljubiti Boga njegov Sin dragovoljno prihvaća najsramotniji način smrti – smrt na križu. U ovoj predivnoj priči o ljubavi koju nam Biblija nudi, od stvaranja svijeta preko posljednje večere do smrti i uskrsnuća, Bog prilazi k nama. Ali ova priča nije bajka, što dokazuje Isus u svojim djelima prema narodu; u odnosu prema apostolima kada kaže: “Ja sam svama u sve dane do svršetka svijeta” (Mt 28, 20). Isus dakle dopušta da vidimo i osjećamo njegovu ljubav, tako da i u nama može niknuti ljubav prema Njemu.

Ljubav prema bližnjemu i ljubav prema Bogu nerazdvojivo su povezane. Jer “rekne li tko: ‘Ljubim Boga’, a mrzi brata svog, lažac je. Jer tko ne ljubi svoga brata kojega vidi, Boga kojega ne vidi ne može ljubiti” (1 Iv 4, 20). Ljubav prema bližnjemu proizlazi iz ljubavi prema Bogu. Ne možemo darivati ljubav, ako ne ljubimo Boga, Onoga koji je sama ljubav. Isus kaže: «Što god učiniste jednomu od ove moje najmanje braće, meni učiniste!» (Mt 25, 40) On se poistovjećuje sa svima koji su u potrebi, s gladnima i žednima, s golima i strancima, s bolesnicima i zatvorenici (usp. Mt 25, 31-46). Nije li to još jedan znak veličanstvene Isusove ljubavi, kada se poistovjećuje s onima koji su odbačeni? Ali za nas i dalje ostaje pitanje: «Kako i mogu li zaista bližnjega ljubiti ako mi nije drag, ako je čudan, ako mi nije simpatičan?» Odgovor je vrlo jednostavan: «Da, ja mogu ljubiti bližnjega ako sam Božji prijatelj, ako sam Kristov prijatelj. Ako sam svjestan da je On nas ljubio i da nas On još uvijek ljubi, bit ću u stanju ljubiti bližnjega.» Ako nama naša ljubav prema Bogu postaje sve važnija i važnija, onda ću biti u stanju ljubiti one koje Bog ljubi i koje nas trebaju. Bog želi da smo prijatelji njegovih prijatelja i to možemo ako smo s njim povezani. Na ovakav način možemo živjeti ljubav o kojoj nam Biblija govori. Ona se i sastoji u tome da ljubim one koje mi nisu dragi. Znak pravoga Kristova učenika jest ljubav prema Bogu i ljubav prema bližnjemu (usp. LG, br. 42).

Ljubav je jača i od vjere i od ufanja (usp. 1 Kor 13, 13). Zato je ljubav u kršćanstvu dar i zadaća. Dar, jer nas je Bog prvi ljubio i zato proizlazi naša ljubav iz Njega. Zadaća, jer nama Isus daje zapovijed da ljubimo bližnjega kao samoga sebe (usp. Mt 22, 39).

Fra Krešimir Čikeš

OSOBNJA VJERA

*„Naše doba, kao i svako drugo doba,
može biti radosno ako ima vjeru.“*

S. Kierkegaard

U Ivanovom Evanđelju čitamo kako Gospodin Isus Krist Marti postavlja osobno pitanje: „Vjeruješ li ovo?“ (Iv 11, 26). Pokušajmo sebi predočiti Isusa i sebe u ulozi Marte. Krist pita moju osobu vjeruje li u njegovu osobu. Gospodinov upit je poziv da se okrenem prema budućnosti, prema zbilji koju ne držim fizički u svojim rukama, nego u duhu i usmjeravanju sebe. Gospodinov poziv jest poziv u ostvarenje budućnosti koje se nudi svakom čovjeku, ali iziskuje od svakog čovjeka-vjernika vlastito upuštanje u hod prema budućnosti. To buduće jest život odnosno spasenje što nam je uvijek prva misao (utjelovljenje Spasiteljevo radi spasenja cijeloga čovječanstva). «Vjerujem», to je Martina riječ izrečena Gospodinu kao ispunjenje njezinog obećanja danog Gospodinu.

Obećanje uvijek pretpostavlja jedan konkretan odnos u jednoj konkretnoj zbilji. Upravo moja vjera jest taj odnos koji se uzdržava na tračnicama povjerenja i požrtvornosti. Ponajprije da bih bilo kome dao obećanje i stisnuo mu ruku mora se u meni roditi težnja kao što je Martina težnja za Gospodinom koji je poziva u život ispunjen budućnošću. Ta težnja osmišljava moj odnos i čini ga stalnim i intimnim. No ta intimnost ne isključuje druge nego dopušta da i drugi ima saznanja o mojoj radosti koja luči iz mene. Vjeru ne smijem shvatiti isključivo kao jednu zatvorenu čahuru u koju nitko ne smije dirati, koja je samo moj svijet. To je jedan od putova koji vodi u krajnost, a konačno rezultira sebičnošću. Ta sebičnost sadrži želju za vlastitim spasenjem, a ne dopušta zajednički hod u vjeri. Ozbiljno poosobljena vjera se izgrađuje u komunikaciji sa Apsolutnim kao i s onim što je relativno, tj. čovjek i priroda. Osobna vjera zahtijeva poslušnost vjeri kako bi se „Bogu objavitelju potpuno i odano služilo umom i voljom“ (DV 5).

Sva materijalna zbilja i projekti i namjere su okrenute prema budućnosti kao nečemu što ispunja i zadovoljava trenutačne potrebe. Ako povežemo pogled u budućnost u kršćanskom smislu, onda se ponovno javlja odnos intime spram stvorenom, vraćanje čovjeka k svojoj srži i temelju kojega kršćanin nalazi u sv. Ispovijedi kojoj pristupa upravo iz razloga prelaska praga prošlosti u jednu svjesno i slobodno izabranu budućnost.

Vjera jest osobni odnos svakog vjernika prema Stvoritelju, no na moju vjeru često utječe vjera većine ili mase.

Svaka osoba u traženju svog vlastitog identiteta i uporišta sklona se poistovjetiti s nekim drugim. Ali niti osoba niti vjera mogu biti imitacije niti prenesena jer što se ne izgrađuje, propada. Svaki vjernik mora biti „kvasac“ kako bi vjera zajednice uskisnula (usp. Mt 13, 33). Prve korake u vjeri učinimo uz pomoć roditelja koji nam kao posrednici prenose vjeru na tradicionalan način. Sve se shvaća na tradicionalan način i sve se promatra u skladu s tradicijom. Tradicija promatra vjeru kroz propise i „drage običaje“ kroz koje se stalno provlači sjećanje, a isključuje razmišljanje. Kako bi čovjek mogao vjerovati odnosno „prohodati“ treba samostalno razmišljati. Razmišljanje u vjeri jest stalno traženje i pronalaženje što obuhvaća jedan proces preobrazbe koji ovisi o našoj volji i otvaranju Onome koji nas je pozvao i žaželio „da svi budu jedno“ (Iv 17, 21).

Ako za taj proces uzmemo sliku ruže, koja se ovisno o svojim osobinama, ali i vanjskim uvjetima postupno razvija i raste, uočavamo koliko je zahtjevan proces preobrazbe i koliko može biti nestabilan, što označava osjetljivost ruže. Za rast ruže pa tako i za naš rast u vjeri važna je njega i održavanje, što se događa u stalnom primanju sakramenata, ali ne samo u sakramentima, nego i u stalnoj težnji i usredotočenju Kristove prisutnosti i procjene u svim mojim nastojanjima i pothvatima. Ljepota ruže je u cvatu koji je na vrhu stabljike, koja cvjeta tek što je nadišla trnje što nas podsjeća na neuspjehe u rastu u vjeri. Pogled je uvijek usredotočen na ljepotu ruže, a nikada na trnje pa tako se i naša preobrazba usredotočuje na Boga prolazeći kroz trnje. Mnogo ruža, promatrane kao jedna cjelina kao npr. buket ili vrt ruža, očituje istu povezanost između svake, neovisno o njezinoj boji, kao stalan doticaj i postojanje mostova po kojem ljepota svake dolazi do izražaja. Tako je s našom vjerom koja je u stalnom dodiru s drugim ljudima i s vremenom koji kao za ružu tako i za mene čovjeka može biti prijeteće razdoblje, ali i osnažujuće. Ruža kao dio ove prirode i svijeta ne lebdi u zraku, nego se razvija u onome što jest. Tako i moja vjera ne smije biti samo negacija ili potvrda, nego mora pomoći da vrijeme ide s čovjekom.

Učini i Ti da Tvoja ruža procvjeta!

Fra Ante Ivan Rozić

SUSRET S GUBAVCEM

Jedno mi se Franjino iskustvo posebno urezalo u pamet. To je susret s gubavcem. Nakon poljupca Franjo je uskliknuo «Ono što mi je bilo strašno, sada mi je slatko i milo».

Svakome je poznata ta priča i donekle razumljiva. Pitam se je li nam shvatljiv osjećaj koji je imao sv. Franjo, je li nam shvatljivo što je s time želio reći?

Neke su stvari teško shvatljive ako ih prije toga nismo sami iskusili. I meni je to bila samo neka priča iz Franjinog života, nešto za razmišljanje.

Nakon dvomjesečnog iskustva kao volonter u jednom projektu u Irskoj-taj projekt su pokrenuli fratri iz Irske - promijenio se moj stav prema tom izvješću iz Franjinog života. Za mene to više nije samo priča nego jedno iskustvo koje sam sam doživio. U tom projektu radio sam s ljudima koji su na margini društva. To su bili beskućnici, ovisnici, svi oni ljudi koji su bili van društvene zajednice. Jednom riječju, to su gubavci današnjeg vremena.

Taj projekt pod nazivom Merchants Quay Ireland radi na tom principu da ovisnici donose svoje korištene šprice i dobivaju nove, čiste šprice. Također imaju i mogućnost medicinske zaštite u vidu preventivnih pregleda. Smisao prikupljanja šprica je taj da se korištene šprice ne bacaju na cestu, pogotovo ne po dječjim igralištima i da se spriječi širenje zaraznih bolesti. Ali jedan od glavnih razloga je kontakt s tim ljudima. Tim ljudima se pristupa kao osobama u pravom smislu riječi a ne kao s ljudima drugog razreda. Zapitajmo se kako se mi ponašamo prema ovakvim ljudima!? Svakodnevno ophođenje s korisnicima događalo se u za to određenim prostorijama i to u četiri oka. Na taj način upoznao sam njihove strahove, probleme, njihove situacije. Gledao sam ih u oči i vidio sam jedno veliko ništa. Pogledi su im bili tupi, prazni, bez života. Nije bilo teško uočiti da su izgubili svu nadu. To se vidjelo i po njihovim rukama, bile su izbodene. Ali ne samo ruke, neki su tražili žile po tijelu gdje bi mogli svoj svakodnevni otrov, svoju svakodnevnu dozu smrti ubrizgati u svoje tijelo, da bi samo na tren zaboravili svoju stvarnost. Je li to rezultat društva? Je li to rezultat komotnosti, rezultat uspavanosti onih koji su trebali spriječiti ovakve situacije? Teško je naći uzrok, ali rezultat je tu.

Dolazili su svakodnevno, djeca od 18 godina sve do ljudi iznad 30. Najviše za početak što se moglo napraviti je, da ih se prihvati kao osobe,

da ih se gleda u oči, da im se da prijateljski stisak ruke, da ih se sasluša. Jednostavno da im se posveti vrijeme.

Daljnji sadržaj tog projekta bio je rad s beskućnicima, zapravo rad sa svim onim osobama koje su na cesti, a tu su uključeni svi -ovisnici, beskućnici... To je neka vrsta dnevnog boravka u kojem se dobiva doručak, ručak i naravno čaj i kava. Tu se s njima sjedi, razgovara, pokušava se riješiti probleme. Ako je netko na cesti, pokušava se naći prenoćište (ako to netko želi). A i ovdje nije ništa išlo bez droge. I tu se nastavljao rad s ovisnicima. Na WC-u je glavno okupljalište onih koji koriste drogu. Na tom mjestu konzumiraju drogu, pa se zna dogoditi da se netko predozira nakon čega im se pruža prva pomoć. Dolazili bi i dileri koje se nastoji spriječiti u dilanju. Osobno sam mnogo puta znao očistiti WC od korištenih šprica i krvi.

Rad sa onim ljudima koji su živjeli na cesti ili u nekim prenoćištima bio je malo drugačiji. Nisi doduše bili svi ovisni o kokainu ili heroinu. Neki su bili depresivni, agresivni ili imaju neki drugi psihički problem. Pa ih se mora često samo slušati i pokazati veliko strpljenje. Često im je bilo teško pomoći, jer su izgubili svaku nadu. Neki su se već toliko isključili iz društva da im je cesta jedini dom i ne žele promjenu života.

Bile su i one situacije da se moj njuh, koji je naviknut na ugodne mirise, često morao navikavati na neugodni miris onih ljudi koji se već mjesecima nisu prali. No ne žalim zbog toga.

Još je puno toga što bi se moglo napisati, npr. sama atmosfera među tim ljudima u tom, nazovimo, prihvatilištu. Napetost i stres je bio stalno prisutan, a mi koji smo radili s njima morali smo to nadići i pokazati da smo iznad toga, jer drugačije ovakav rad ne bi bio moguć. A njihov međusobni odnos je dvojak. Čas su odnosi veoma napeti, događaju se svađe koje kulminiraju gotovo do fizičkog obračuna, a čas se može uočiti obiteljska atmosfera, u smislu brige jednih za druge.

Poljubio sam gubavca! Na početku je bilo teško, nova situacija, grupa ljudi koje sam poznavao samo iz statistika sad su dobivali imena¹, za mene više nisu bili statistika. Kad sam uspio prekoračiti granicu, uočio sam da nije sve tako crno. Postoji i smijeh i radost, i to radost iz srca i smijeh iz srca. Puno se toga skriva iza tog poljupca. Ništa se ne gubi, a samo se može dobiti. Ne dobivaš bogatstvo, slavu ili slično, nego dobivaš nešto puno više. Nešto što se ne može platiti i što je uzvišenije od svake slave i časti. Ovo mi je iskustvo pomoglo da bolje razumijem Isusove riječi, sv. Franju i da shvatim svoj poziv.

¹ Znamo iz Biblije što to znači poznavati ime neke osobe

Puno se toga još može napisati, ali završit ću s Matejom: «Tad će im on odgovoriti: 'Zaista, kažem vam, što god ne učiniste jednom od onih najmanjih, ni meni ne učiniste'» (Mt 15, 45).

fra Edvard Sokol

ZAŠTO BAŠ JA?

«O Bože zar si pozvao mene, tvoje usne moje rekoše ime...», kaže Karol Wojtila u svojoj pjesmi «Krist na žalu». Zašto baš ja? Sigurno, pitanje koje odzvanja u dubini duše svakog od nas. Čovjek, kakav već jest, slab, nevjeran i vječno nesretan svojim životom, neprestano traži. Čak i onda kada nađe ono što je jednom tražio, ne staje, nego kreće u nova traženja u nove avanture. U povijesti Biblije nalazimo mnoštvo primjera čovjekovog bijega pred Božjim zovom, pozivom. Kao da nam je usađena u srce crta koja nas u potpunosti obilježava, crta odbacivanja odgovornosti i u samoj konačnici – bijeg. Bijeg od svega, na koncu bijeg od samog sebe.

Abraham, otac vjere, u početku ipak bježi. Od čega bježi? Možda iz straha od nepoznatog. Možda od straha da će morati napustiti sigurnost trenutnog života? Taj strah sa sobom nosi redovito jedno bolno iskustvo. Iskustvo patnje, napuštenosti, prezira, nerazumijevanja, odbačenosti. Ono je u prvom redu rizik, rizik nepoznatoga, nadasve nesigurnog. Sigurno da je ono jedan od glavnih sastavnica ljudskog odlučivanja, u svakodnevnom životu, a osobito u njegovim ključnim trenucima. Abraham je ipak pošao na put bez adrese vjerujući samo šaptavom glasu. Pošao je u ono novo, ono što se zove vjera.

Franjo, primjer predanja, čovjek je koji isto tako, u početku svog poziva, doživio odbacivanje od stane samog sebe. Čini sve ono što bi ga navodno usrećilo, što bi ga na tren ispunilo. Uz nesigurnost, prisutna je nevjerica, strah. Franjo je bio nadobudan mladić i baš kroz tu nadobudnost Bog je kovao zlato srafskog obličja. Franjo uspijeva. Zašto? Jer ustraje! I kada je bilo vidljivo da je uspio, opet je bilo postavljeno pitanje: «Zašto baš ja Gospodine?». Pitanje koje stoji na kraju svakog odgovora, na kraju svakog života. To nije pitanje sumnje, nego pitanje koje progovara iz osjećaja zahvalnosti prema Bogu. Franjo je bio svjestan svoje malenosti i baš ta malenost učinila ga je velikim, učinila ga je pjesnikom slobode Majci prirodi, a na koncu preko ljudi i samom Bogu. To je bila srž njegovog poziva.

Ja, osoba imenom i prezimenom, dio bratstva kojeg u ovom trenutku stvarnosti činim uprisutnjujem ovdje, bilo duhovno bilo tjelesno, neprestano se pitam: «Čemu ovo? Zašto baš ja? Što je to prisutno u meni, a nema u drugima od 'moje generacije'? Zašto sam baš ja pozvan?» Pitam se, pitaš se! Pa, mnogi su bolji od mene. Nekada se sramim pred Bogom minimalizma kojeg prihvaćam, kojeg integriram u svoj život, neprestano iz dana u dan. Ono postaje normalno, minimalistički živjeti. Kako sebe probuditi? Kako

naći put koji će me dovesti do smisla svakog smisla – Boga. Kako sebe uistinu prihvatiti ovakvoga? Kako biti svjestan posebnosti i izuzetnosti, časti i izabranosti, kojom Bog svakog od nas obdaruje kroz svaki dan do konca života?!

Dobiti sve, a ne dati ništa zauzvrat. Dobiti vojsku braće, a ne biti svjestan toga. Je li to ironija života ili okrutna stvarnost? Biti bogat, a ne znati to. U vreći svoga života imati pregršt dijamanta i rubina, a vidjeti samo male grumene zemlje. Kako progledati? Biti pravi sportaš zahtijeva izvanrednu fizičku i kondicijsku pripremu. Zahtijeva sate i sate provedene u sportskim dvoranama i teretanama. Isto tako biti manji brat zahtijeva sate i sate, dane i dane pripremanja u dvorani molitve, s neprestanim pitanjem na usnama: «Zašto baš ja?»

fra Joško Ćudina

IZBOR I USMJERENOST CILJU

Za nas ljude može se upotrijebiti sintagma da smo bića izbora. Motreći svagdanji život i ophođenje sa stvarnošću, s kojom se susrećemo svednevice, vidljiva je, duboko u nama utkana potreba za odabirom, izborom ili opredjeljenjem. I to u onim situacijama kada toga nismo ni svjesni, pa do trenutaka kada smo primorani donijeti odluku koja ima bitno određujuću oznaknicu za život. U ovom kontekstu važno je primijetiti da na taj naš izbor bitno utječe stav koji već imamo, koji smo zauzeli prema životu. Prije svega na njega utječu vrijednosti koje smo postavili kao stožere, ili kako naši stari vole reći «stožine života» oko kojih se i unutar čijeg se radijusa krećemo. Bez takvog bitnog određenja prema vlastitom životu ne može se niti stvoriti važna životna odluka koja će biti izraz naših najdubljih čežnji i nagnuća, već će to biti prepuštanje stvarnosti koja i tako donosi sve sobom. Itekako je važno u hodu k zadanom cilju pokušati svoju vlastitu životnu stazu osvijetliti, preispitati, zastajući na čas kako bismo bili sigurni da je naš put plod vlastitog izbora.

Jer, postoji ona britkoumna tvrdnja koja kaže da tek onda kada nam se neka stvarnost čini potpuno jasnom i jednostavnom, da se upravo tada valja upitati, je li nam zapravo išta jasno. Ovo pitanje primjenjivo je na svim poljima ljudskog odgonetavanja i domišljanja, a prije svega u pokušajima da čovjek sam sebi odredi temeljne prioritete svoga vlastitoga života. Vrijednosti koje će ga poput željenog vrhunca uvijek nukati na korak dalje i više. S druge strane ako ljudski život usporedimo s dugom stazom koja vodi svom iskonu, a važne odluke sa pravovremenim odabirima na važnim račvanjima, postaje nam jasnije da ukoliko duže vremena hodimo krivom stazom, u toliko ćemo trebati više vremena i truda kako bismo se povratili na mjesto na kojem smo krenuli krivim smjerom. Razvidno je da se kod situacija hoda krivom stazom radi o zabludi ili prividu koji zbog raznih razloga mogu izgledati kao siguran i dobar izbor. Postavljajući u pitanje izbor svoga puta i svih vrijednosti za koje smo se odlučili, doznat ćemo koliko nam vjetra u jedra daje spoznaja da smo se u jednom prijelomnom trenutku odlučili upravo za put kojim hodimo. Važno se upitati i koliko truda ulažemo u tom hodu te jesu li nezadovoljstvo i praznina koji se daju oćutjeti plod promašenosti puta ili odraz nezainteresiranosti koja je izazvana neulaganjem dovoljnog truda na započetu putu i prepuštanjem slaboj volji, koja lakše slabi negoli se jača. A kako to zorno izriče ona latinska kada kaže «*Non progredi est regredi*» (Ako ne napreduješ, nazaduješ). Govoreći o preispitivanju vlastitih stavova, nužno je istaći činjenicu da ono što se

ne usudimo postaviti u pitanje, bilo da se bojimo takvo što učiniti ili smo uljuljani u svoj životni ritam koji nas ne nuka na dublji uron u sebe, ne predstavlja temelj na kojem se može graditi čvrsta građevina osobnosti. No, preispitivanje je uvijek odnos uspoređivanja sa nečim čemu težimo, što nas prožima svojim prisućem na bližem ili daljem obzorju naših težnji. Ako nam je zahtjev toga cilja donekle osvijetljen i jasan, te smo se za njega svjesno odlučili, može se reći da smo na dobrom putu da ne zalutamo na toj dugoj stazi sa brojnim mogućnostima skretanja. Jer taj naš hod ka cilju će nam se u nekim situacijama života učiniti teškim, sumornim, a cilj tako dalekim, ali ako smo čvrsto uprli pogled u njega on će i onda kada se «spusti mrak» odašiljati poput svjetionika tračak svjetla, kako bi naše putovanje imalo ispravan smjer. I da takvo svjetlo u potpunosti i ne osvijetli put nozi, njegov bljesak dovoljan je da ka željenom cilju dovede onoga koji sve svoje snage ulaže kako bi mu se što više približio.

Nije li zapravo cijeli čovjekov život, ako ga se ozbiljno uzme, izbor i hod usmjeren svome cilju, koji je svatko osobno pozvan u slobodi odrediti u svom životu. Nažalost mnogi u današnje vrijeme svoj pogled usmjeruju ka onim ciljevima koji se tiču bliže budućnosti, a da pritom pred sobom nemaju jedan sveobuhvatan smisao postojanja, koji otkriva samo spoznaja čovjekove trajne usmjerenosti Izvoru svega što postoji.

Fra Ivan Režić

IZAZOVI BIOETIKE

Razgovor s profesorom **dr. sc. Fra Lukom Tomaševićem**

Profesor moralne teologije na KBF-u u Splitu

Potpredsjednik «Hrvatskog bioetičkog društva»

Počeci: *Možete li nam ukratko predstaviti bioetiku? Odnosno, od kada je ta znanost, tko joj je idejni začetnik, te na koncu koja su glavna područja kojima se bavi?*

Fra Luka: Nastanak bioetike valja postaviti u kontekst jednosmjernog znanstveno-tehničkog napretka u biomedicini i biotehnologiji. Ona je prvotno izrasla iz medicinske etike, odnosno od velikih problema u suvremenoj medicini, dok se danas smatra etikom života. Bioetika je znatno šira od medicinske etike upravo stoga što obuhvaća i medicinsko-biološka istraživanja (biomedicine i biotehnologija), njihove primjene na čovjeka i njihovo društveno normiranje. Današnji pojam *bioetike* obuhvaća ljudsku odgovornost naspram svih oblika života koji postoje u svijetu.

Bioetika je nastala kao moralna refleksija unutar «nove medicinske situacije», ali kako se brzo mijenja i želi obuhvatiti čitav život, ona postaje i pokazatelj «nove civilizacijske situacije». Kao takva, već je dostigla razinu etičke refleksije, dok je njezino problemsko područje poprimilo globalne razmjere te je postala planetarna etika života u novoj epohi kada je čitav naš život i svijet postao ugrožen znanstveno-tehničkim pristupom nadmoći nad prirodom koji se, u konačnici, sveo na korisnost.

Bioetika je mlada, nova i interdisciplinarna ili pluriperspektivna znanost ili područje u kojem se u interakciji raznorodnih perspektiva stvaraju uporišta i mjerila za orijentiranje u pitanjima koja se odnose na život ili na uvjete i okolnosti njegova očuvanja. Ona je i dio «moralne filozofije» koja traži i donosi sudove o valjanosti i korisnosti određenih ljudskih ponašanja i postupaka na život. Uzroke njezina nastanka valja tražiti i zbog promjena u distribuciji ekonomske moći, u sve većem rastu čovjekovih građanskih prava i u sve većoj autonomnosti osobe. Naime, u našem društvu je došlo do sukobljavanja legitimnih prava i interesa među ljudima, što je donijelo niz dilema i stvorilo sukob vrijednosti. Upravo je bioetika znanost koja se bavi konkretnim problemima i analizom racionalnih procesa te pokušava odrediti pravce djelovanja kako bi se umanjili sukobi u društvu.

I njezino ime je sasvim novo, a sadržaj se proteže na sve humanističke i društvene znanosti. Termin je sastavnica od dvije grčke riječi: *bios* (život) i *ethos* (etika ili moralka), što ju je 1970. god. skovao V.R. Potter II, profesor na Wisconsin sveučilištu u SAD-u, i zamislio ju kao «znanost o preživljavanju».

Upozorio je na ljudsko biološko znanje koje se zadnjih desetljeća silno širi i iz dana u dan raste i u koje je nužno unijeti i etičke vrijednosti. Godinu dana iza toga objavio je i knjigu pod značajnim naslovom «Bioetika – most prema budućnosti» što je izazvalo filozofe, teologe, sociologe, medicinare, biologe i pravnike tako da se silno gomilala bioetička literatura (danas samo na internetu postoje milijuni tekstova o bioetici i njezinim posebnim pitanjima). Tu je bioetika shvaćena kao određeni *most* (mostovna bioetika) koji bi nas trebao voditi prema sigurnijoj budućnosti. Riječ je o tome da bi bioetika trebala postati sveza između prirodnih i humanističkih znanosti, tj. između biološke znanosti i etike. Poznati profesor je ukazao na potrebu da održivi razvoj čovječanstva nužno mora uključiti i etički sustav i etičke vrijednosti. Tako je napravljen i iskorak prema *globalnoj bioetici* koja se mora temeljiti na ozbiljnim razmišljanjima i promišljanjima što nam ih nameću empirijske znanosti, posebice one biološke i biomedicinske.

Potter je dao i treću viziju bioetike: *duboka bioetika*. Naime, 90-tih se godina prošlog stoljeća uvidjelo da nikako nije dovoljan most između medicinske etike i etike okoliša. Nužno je prodrijeti dublje u uzroke nastanka kriza, tj. nužno je filozofski, pa i teološki, propitati razlike dobra i zla, razlike koje su teško eksperimentalno mjerljive, a koje su najočitije poslije otkrića ljudskog genoma, tj. kada se teško uspostavlja veza između gena i ljudskog ponašanja.

Ipak treba naglasiti da je prvotno bioetičko razmišljanje, ali i prvotni interes i popularnost, nastalo unutar medicinske etike, tj. unutar bio-medicine, a prvotni impuls etičkom razmišljanju na biomedicinskom području dala su dva katolička laika: liječnik A.E. Hellegers i njegov prijatelj filozof D. Callahan. Callahan je već 1969. bio osnivač *Hastings Centra* ili *Institute of Society, Ethics and Life* u gradiću kraj New-Yorka Hastings-on-Hudson, a Hellegers je 1971. na *Georgetown* sveučilištu (Washington) uveo bioetiku u sklopu *Kennedyjeva Instituta* (Joseph and Rose Kennedy Institute) i to kao *studij o ljudskoj reprodukciji i bioetici*. Tako je, zapravo, nastala *nova medicinska etika*, koja je dugo bila sinonim za bioetiku. Osnivačem prve bioetičke misli i pristupa neki smatraju protestanskog teologa J. Fletchera, ali ne smijemo zaboraviti ni poznate govore liječnicima i medicinskom osoblju pape Pija XII. u godinama poslije II. svjetskog rata.

Neki ulogu bioetike shvaćaju i šire te je dovode u svezu s demografskim pitanjem kao i s ekologijom. Općenito je prihvaćena definicija da je bioetika "sustavno proučavanje ljudskog ponašanja na području znanosti o životu i zdravstvene skrbi, ukoliko je to ponašanje ispitivano u svjetlu moralnih vrijednosti i načela" (Reich). Neki teolozi je nazivaju *etikom*

života jer se ona bavi svim pitanjima vezanim uz ljudski život, počevši od samog rađanja, zahvata tijekom života i umiranja. Današnji pojam *bioetike* obuhvaća ljudsku odgovornost nasuprot svih oblika života koji postoje u svijetu. Dakle, ne samo čovjekov odnos prema vlastitom životu, već prema životu drugih, prirode i svih živih bića. U tom smislu se i pojavila najnovija definicija bioetike da je bioetika ljubav prema životu» što ju je lansirao Novozelanzanin Darryl Raymond Johnson Macer, a tu ideju je, zapravo, prvi započeo papa Ivan Pavao II. svojom enciklikom „Evanđelje života“.

Prema mišljenju američkog bioetičara Daniela Callahana bioetika se dijeli na četiri grane: *teorijsku, kliničku, političku i kulturnu*. No, današnji problemi nastali zbog *medicinski potpomognute oplodnje, kloniranja i ugrožavanja života općenito*, pogotovo zbog očitog nedostatka etičke svijesti i odgovornosti današnjeg razvoja i znanosti, izazivaju govor o odnosu bioetike i prava kao *bio-prava*.

Počeci: *U današnjoj znanosti postoje neslućene mogućnosti. Jedna od tih, možda i najopasnija za ljudsko društvo u budućnosti, jest kloniranje. Nakon što je klonirana ovčica Dolly, te neki primati-majmuni, dolazi na red i kloniranje samoga čovjeka. Je li dopušteno s bioetičkog stajališta kloniranje čovjeka?*

Fra Luka: Kad je riječ o kloniranju čovjeka, bilo *reproduktivnog* bilo *terapeutskog*, u raspravama se ponajviše ističu tri etička pitanja: o *ljudskoj osobi* povezano s onim o definiciji i dostojanstvu ljudskog embrija, o *dostojanstvu umjetne prokreacije* i o *etičkom utilitarizmu* koji vlada u znanosti.

Te rasprave su i te kako otvorene, pogotovo poslije negoli je britanski parlament u veljači 2002. dozvolio kloniranje ljudskih embrija za stvaranje organa u terapeutske svrhe i istraživanja na njima.

Reproduktivno kloniranje je gotovo jednoglasno odbačeno od svih svjetskih organizacija, ali terapeutsko je gotovo prihvaćeno. Postavlja se pitanje: je li time doista otvoren put liječenju bolesti koje čovječanstvo danas toliko pritišću, a kako to znanstvenici navode. Čini se da ipak treba pričekati razjašnjenja i dati čvrste dokaze! Za sada bih rekao da je i terapeutsko kloniranje pitanje savjesti, i društva i pojedinca, pitanje koje izaziva ozbiljno etičko razmišljanje.

Reproduktivno kloniranje ljudi otvara put *eugeničkom poboljšanju* čovjeka i treba ga etički proglasiti nedopustivom (*quia contra naturam; ex defectu iuris in agente*). Etičari postavljaju osnovno pitanje: tko će odrediti standarde da bi se moglo reći koji je tip čovjeka bolji? Tko to može odrediti

«pravi status» ljudske naravi? Etičari navode četiri razloga: 1) pojam poboljšanja je veoma subjektivna prosudba; 2) terapijsko poboljšanje otvara put konstrukciji savršenog čovjeka; 3) konstruiranje boljih ljudi krši načelo jednakosti ljudskih bića; 4) rizici za buduće generacije nikako se ne mogu kontrolirati.

Navodi se i problem *evolucije vrste i genetske različitosti*. Različitost se kloniranjem poništava, te se razvoj života ne dozvoljava. To može izazvati nepredviđene učinke na biološkom kvadratu gena, posebice ako je riječ o kloniranju presađivanja jezgre prema kojoj bi se samo od jedne osobe moglo proizvesti milijune ljudskih bića. Ne smije se zanemariti ni činjenicu da je uvijek moguća pogreška u laboratoriju koja bi mogla izazvati nenadoknadivu štetu samoj ljudskoj naravi (prirodi).

Navodi se i *problem jedinstvenosti i neponovljivosti svakog pojedinca*. Jedinstvenost određene osobe (ili vlastita vrijednost i vlastito dostojanstvo) je određena jedinstvenošću njezinih gena ili jedinstvenošću njezina vlastitog iskustva i osobne povijesti? Ovo se pitanje može i drukčije postaviti: što je osobni individualitet?

Konačno, kloniranje je na neki način nasilje nad *trajnim otkrivanjem* samoga sebe. To je nasilje koje snažno ograničava vlastitu slobodu i vlastitu osobnu povijest, jer bismo ostali bez budućnosti *razvijanja i događanja*, a to bi umrtvilo onaj ljudima tako dobro poznati osjećaj «čuđenja» što ga pretpostavlja mudrost života kao trajno otkriće i uvijek zadivljujuće čuđenje.

Terapijsko kloniranje pretpostavlja kloniranje ljudskog zametka (predembrija, kako se voli reći) i njegovo uništenje prije same mogućnosti rađanja, gdje embrij ostaje samo sredstvo i kemijska tvornica organa za zamjenu i ispitivanje. Tu nema nikakva humanog odnosa. Gotovo bi se moglo govoriti o nasilju nad prirodom jer je umjetnost mogućeg, do sada pridržana samo politici, prešla u ruke biotehničara.

Zanemaruje se tako ljudska narav, a s čovjekom se manipulira. Dozvoljeno i nedozvoljeno ovisi o «korisnosti», o «društvenom dogovoru». Tko je tu sudac, dokle idu granice korisnosti? Vrtimo se u krugu etičkog relativizma i utilitarizma jer ono što je korisno određuje onaj koji ima moć manipulacije, bilo ljudi, bilo njihovih dogovora. U tom slučaju embrij (ili zametak) se nikako ne definira po onome što on jest, već po vlastitom ideološkom ili znanstvenom uvjerenju.

Naša današnja znanost je po prvi put u povijesti usmjerena na čovjeka i to na čovjeka kao na objekt, tj. njegov život služi kao sredstvo mogućih

intervencija na njemu: potpomognuta oplodnja, kloniranje, izmjena genskog zapisa, eksperimentiranje, otkidanje organa.

Znanost često zahtijeva *apsolutnu slobodu* istraživanja kao jedinu vrednotu. Dobro onda nije više u onome *što se vrši*, već u onome *kako se vrši* ili ne vrši. Tako bi bilo *moralno dozvoljeno sve ono što čovjek vrši slobodno*. Jedina postojeća vrednota je sloboda istraživanja koja postaje i norma djelovanja. Zar se time vlastita sloboda ne nameće slobodi drugoga jer *pobjeđuje tko je jači!*

Tako pitanje definicije, statusa i dostojanstva ljudskog embrija postaje od akutne važnosti. Kad započinje ljudski život? Koji status ima ljudski embrij? Ta pitanja zadiru duboko u svijet znanosti i etike, a to je i najdelikatnije naše pitanje.

Premda do sada nema nijednog učiteljskog teksta posvećenog isključivo kloniranju, Katolička se crkva sasvim jasno izrazila protiv svake vrste kloniranja, dok su se protestantske crkve različito izrazile. Protestantski teolog Joseph Fletcher u kloniranju vidi opravdanu mogućnost ljudske reprodukcije i shvaća je kao ekspanziju ljudske slobode. Paul Ramsey ljudsko kloniranje, jednako kao i umjetnu oplodnju, vidi kao nedopušteno ljudsko zadiranje u odnos bračnog para i Boga.

Katolička se crkva najviše izražava preko svoje Akademije za život (dva dokumenta) i naglašava da se kloniranje čovjeka mora obustaviti zbog etičkih razloga.

Ti razlozi se temelji na činjenici da je kloniranje čovjeka:

1. radikalna manipulacija konstitutivne relacionalnosti i komplemetarnosti koje se nalaze u samom početku ljudske prokreacije, bilo pod biološkim, bilo pod personalističkim vidom;
2. logika industrijske proizvodnje i radikalna instrumentalizacija žene;
3. uvodi potpuno dominiranje nad opstojnošću drugoga, toliko da mu programira biološki identitet, selekcioniran samo prema arbitrarnim i čisto instrumentalnim kriterijima;
4. ograničava samo dostojanstvo klonirane osobe koja će na svijet doći samo kao «kopija» (premda samo biološka) nekoga drugoga.

Papinska akademija za život i same eksperimente o ljudskom kloniranju drži nedozvoljenima i nemoralnima zbog:

1. arbitrarne finalizacije ljudskog tijela kao čistog instrumenta za istraživanje (tijelo nije stroj napravljen od raznih dijelova);
2. činjenice da je svaki embrij, pa bio i kloniran, čovjek.

Prema katoličkom mišljenju kloniranje uvijek predstavlja povredu stvaranja i reda koji postoji u prirodi. Stoga se i svaka želja za kloniranjem kao i tehničko izvođenje protive volji Boga Stvoritelja i tako umnažaju već raširene učinke naše kulture koja je usmjerena ne samo protiv Boga, već i protiv čovjeka.

Sam papa je u dva navrata upozorio na nedozvoljenost terapijskog kloniranja, premda je naglasio da su nakane i ciljevi plemeniti, i pozvao znanost da pođe drugim putovima u traženju terapijskih zahvata, onih koji ne predviđaju ni kloniranje i uzimanje matičnih embrionalnih stanica, već uzimanje matičnih stanica s odraslih organizama

Počeci: *Jedan od gorućih problema bioetike svakako je i eutanazija. Ona bi po definiciji bila namjerni postupak okončanja života osobe koja to zatraži, a izvršitelj je druga osoba, najčešće liječnik. Volja pacijenta pri tome je odlučujući čimbenik. Je li eutanazija, kao ona koja čovjeka lišava »nepotrebne» boli i omogućava mu dostojanstvenu smrt, dopuštena?*

Fra Luka: Kad je riječ o eutanaziji danas u svijetu postoje različiti stavovi, na jednoj strani postoje pobornici i zagovornici eutanazije, postoje i države koje su je legalizirale, kao i one koje se i pripremaju za legaliziranje istog postupka. S druge strane postoje protivnici eutanazije, čitava društva kao i kršćanske Crkve koje se opiru samoj ideji dopuštanja eutanazije.

Sam pojam *eutanazije* u sebi nema nikakvih dvoznačnosti. Etimološki on znači «dobra smrt». U tom smislu se može shvatiti kao ljudska čežnja za blagom, brzm i bezbolnom smrću, zašto su se kršćani i molili i čiji je zaštitnik sv. Josip. Istovremeno je termin kroz povijest označavao i brigu i njegu bolesnih i umirućih osoba kako bi im se olakšala smrt. No, danas više u tom smislu ne govori o eutanaziji. Ona danas najčešće znači nanošenje smrti nekome drugom da se eliminira bol. To je tzv. ubojstvo iz samilosti ili milosrđa. Pobornici eutanazije, a danas se govori i o pravu na smrt, žele sebi i drugima:

1. omogućiti izbjegavanje da postanu žrtve distanzije ili terapijske upornosti koja samo uzaludno produžava smrtnu agoniju i nanosi umirućemu bol;
2. izbjegavanje tehnologizirane smrti pod raznim aparatima okruženi samo stranim osobama;
3. omogućavanje bezbolne smrti koju hotimično traže od liječnika ili je sami ostvaruju uz njegovu pomoć jer zbog starosti ili teške bolesti trpe silne boli i gube svako ljudsko dostojanstvo.

Sigurno je i to da svatko želi umrijeti na «lijep», a ne na «ružan» način premda točno ne znamo da li smrt u sebi ima išta dobrog i lijepoga. Zapravo, kad govorimo o «dobroj» i «lijepoj» smrti mislimo na samo umiranje. Dobra smrt je ona koja dolazi na «miran i dostojanstven» način, tj. onda kada smrt nastupi poslije procesa umiranja bez velike boli i patnje.

Da bi se danas znalo o kojem je značenju riječ, onda se uz imenicu dodaju pridjevska pojašnjenja: aktivna-pasivna, direktna-indirektna, pozitivna-negativna, premda bi osnovno razlikovanje moglo biti je li riječ o *lenitivnoj* ili *okcizivnoj eutanaziji*.

Stoga bi se eutanazija u današnjem poimanju mogla i definirati kao bezbolno uništavanje ljudske osobe, bilo da je ona svjesna ili ne, koja trpi teške boli zbog neizlječive bolesti ili nekog oštećenja što ga namjerno izvodi medicinsko osoblje, ili barem potpomaže, preko određenih lijekova ili uskraćivanjem redovite njege jer smatra da produživanje života u takvim uvjetima nema smisla zbog teškog stanja dotičnog subjekta ili zbog toga što je to previše teško za društvo.

Treba istaknuti da je aktivna, direktna ili pozitivna eutanazija ipak jedan od oblika ubojstva nevinoga ljudskog bića. Prema kršćanskom shvaćanju ubojstvo nevinoga čovjeka, čak i na vlastiti zahtjev, nikada ne može biti moralno opravdano. Sam čovjek je osoba jer posjeduje objektivnu vrijednost, koja je transcendentna i nedodirljiva i kao takva je dana kao norma. Čovjek je živo biće i posjeduje život. I to bi bio već dovoljan kriterij da čovjekovu osobu i život svatko mora poštovati i na osnovi toga treba prosuđivati svaki zahvat na čovjeku.

Dostojanstvo osobe, a ne samo izričito biološki oblik, zahtijeva da se poštuje cjelovitost koja sadrži i biologiju, jer osoba se zapravo i očituje svijetu i drugima kao živa i cjelovita osoba. U duhu te osobnosti, u ideji personae, nestaje mogućnost namjernog ubojstva nevinog čovjeka, bilo na način eutanazije (na neki način uz pomoć stručnih ljudi i institucija) ili na bilo koji drugi način.

Iz toga proizlazi i drugo načelo koje veli da nitko i ništa ne može ovlastiti nekoga da usmrti nevinog čovjeka. To je načelo nepovredivosti osobe koje je isto tako utemeljeno na sakralnoj vrijednosti života.

U svom suvremenom značenju eutanazija se najviše upotrebljava kao *ubijanje iz samilosti* ili *mercy killing*, dok se u smislu olakšanja od boli i agonije dosta često upotrebljava njemački izraz *Sterbebeistand* — pomoć kod umiranja ili njega umirućih, što se pak razvilo u palijativnu medicinu.

Počeci: Danas se mnogo govori o medicinski potpomognutoj oplodnji. O ovom problemu postoje različita mišljenja. Neki se znanstvenici slažu s ovim načinom oplodnje misleći kako nema nikakve opasnosti za dijete koje je začeto, dok drugi tvrde suprotno. Također je poznato kako mnogi zametci ostaju «neupotrijebljeni». Ima li opasnost za dijete nastalo na ovaj način i što učiniti sa onim zametcima koji su prekomjerni višak?

Fra Luka: Metodom medicinski potpomognute oplodnje, posebice one in vitro, u svijetu je rođeno nekoliko milijuna djece, a u Hrvatskoj negdje oko 10000. Za znanstveni je svijet to veliko dostignuće jer se smatra se da je to i medicinski odgovor na pitanje neplodnosti mnogih bračnih parova. Istovremeno su izraženi i određeni strahovi i etički problemi koji još ni danas nisu otklonjeni. U laboratorijima se stvaraju i uništavaju mnogi embriji, naravna prokreacija je potpuno izmijenjena, a otvoren je i put mnogim manipulacijama. Stoga se danas sve više postavljaju etička pitanja koja se odnose na različite metodologije oplodnje, a koje se iz dana u dan sve više razvijaju.

Postavlja se pitanje i ekonomske opravdanosti tih metoda (troškovi i korisnost), kao i posljedica njihova tretmana na ljudima (npr. posljedica hormonalne terapije). No, teži su etički problemi vezani uz «višak» embrija i uz heterolognu oplodnju..

Sam termin *medicinski potpomognuta oplodnja* pojavljuje se u upotrebi tek od 2002. godine. Riječ je o najvećem biomedicinskom rječniku *Medical Subject Headings* (MeSH-SAD). Izraz «tehnologije potpomognute oplodnje» su opisane kao *“kliničke ili laboratorijske tehnike koje su usmjerene da omoguće ljudsku ili životinjsku plodnost*.

Do tada se upotrebljavao termin umjetna oplodnja ili umjetno osjemenjivanje koje se dijeli na dva osnovna načina: oplodnja in vivo (unutartjelesna) kada se susret gameta (jajašce i spermij) događa unutar ženinog tijela, i oplodnja in vitro (izvantjelesna) kada susret gameta dolazi izvan tijela, tj. u epruveti (FIV ili IFV) i poslije se prenosi u tijelo (embryo transfer - ET).

Treba dobro razlikovati homolognu (gamete su od bračnih drugova ili stalnih partnera) i heterolognu oplodnju (jedna gameta je od treće osobe, nazvane darivatelj, tj. osobe izvan bračnog zajedništva).

Osnovni problem medicinski potpomognute oplodnje je u tome što ona prebacuje čin oplodnje izvan područja ljudskog djelovanja (agere) i postavlja ga na područje činjenja (facere). Drugim riječima: rađanje više nije ljudski čin već postaje tehnički čin. Čini se da to nameće nekoliko pitanja: problem smisla, problem etike i problem prava ili zakonodavstva.

Kad govorimo o smislu onda je vidljivo da potpomognuta oplodnja

nikako nije kao drugi medicinski zahvati koji idu za tim da otklone ili izliječe određenu bolest ili patologiju. Sterilnost određenog para, zbog čega se traži liječnička pomoć, poslije uporabe potpomognute oplodnje uopće nije riješena: ona ostaje i dalje. Poslije rođenja tako začetog i rođenog djeteta, sterilnost nije riješena, a nije bila ni rješavana, niti je plodnost uspostavljena. Potpomognuta oplodnja, dakle, omogućuje da se uporabe tehnike koje omogućuju ili pokušavaju omogućiti začeće i rođenje ljudske osobe.

Zbog toga se i postavlja pitanje: kakav smisao ima potpomognuta oplodnja? Je li dostojna čovjeka kad se zna da je to djelo liječnika-tehničara?

Etički problem je najbolje izražen pitanjem: tko je ili što je embrij? Od odgovora na to pitanje ovisi onda i odgovor o dozvoljenosti ili nedozvoljenosti potpomognute oplodnje općenito ili o dozvoljenosti pod određenim i različitim okolnostima!

Tko smatra da je embrij samo jedan, doduše jedan od prvotnih stadija razvoja svake ljudske osobe, koji se kvalitativno ne razlikuje od rođenog čovjeka (može se govoriti samo o tjelesnoj razlici), on zastupa ontološki personalizam što ga temelji na kriteriju embrijeve naravi ili ljudske prirode i smatra da je potpomognuta oplodnja sasvim nepravedni čin koji čovjeka nije dostojan. Neopravdanost potpomognute oplodnje tada nije samo zbog njezinih nedozvoljenih posljedica kao što je prevelika smrtnost proizvedenih embrija koji se zamrzavaju, tako da se s njima može manipulirati, ali ih i prodavati i s njima trgovati. I kad bi se ta otežavajuća okolnost uklonila, nedozvoljenost potpomognute oplodnje i dalje ostaje jer nijedan čovjek zbog svoje osobne naravi ne zaslužuje takvo umjetno rađanje kao da je samo obična stvar.

Tko smatra da proizvod začeca nije ništa drugo doli biološki materijal, doduše ljudske vrste, ali kojemu je ljudsku narav i dostojanstvo još ne znamo i ne dugujemo, tehnika potpomognute oplodnje je opravdana jer se pomoću nje proizvodi nešto što poslije postaje čovjek. U tom slučaju, kao i u mnogim drugim slučajevima velikih vrijednosti koje se takvima smatraju po općem uvjerenju, ili zbog intenzivnog osobnog interesa, moguće je onda i žrtvovati koji primjerak da bi se postigao bolji ili veći rezultat. Etičko pitanje se u tom slučaju pretvara u pravno ili zakonodavno kako ta važna praksa ne bi izmakla kontroli društva. Etika je time eliminirana. I sami pojmovi koji se upotrebljavaju kao što su «sigurno», «učinkovito» i «svrsishodno» i nisu etički i moralni termini, a da i ne tražimo odgovor na pitanje: je li to pravedno?

Određenu težinu u etičkoj prosudbi potpomognute oplodnje ima, posebice kad je riječ o FIVET-u, sama uspješnost, tj. koliki je njezin postotak rađanja.

Crkveno učiteljstvo dobro razlikuje heterologni FIVET i osjemenjivanje i homologni FIVET i osjemenjivanje.

Svaka vrsta heterolognosti, osjemenjivanja ili oplodnje in vitro je za Crkvu s moralnog gledišta neprihvatljiva.

No, Crkva odbacuje i homolognu oplodnju in vitro. Isto načelo vrijedi i za umjetno osjemenjivanje kad se vrši izvan i neovisno o bračnom činu, dok se dopušta samo ono koje je pomoć i pospješenje, a ne nadomjestak bračnog čina.

Počeci: *Jesu li dopušteni pokusi na čovjeku, pogotovo oni koji još nisu 100% provjereni i sigurni?*

Fra Luka: Otkriće strukture DNA (James Watson i Francis Crik 1953.) bio je odlučujući korak u razvoju modernih biotehničkih znanosti. Znanost je otkrila karakter molekule, značenje i biološku ulogu u razvitku živog bića. DNA ili DNK molekula je sastavni dio svih živih organizama, a sastoji se od mnoštva gena koji su međusobno različiti, ali i međusobno usklađeni. To je tzv. interakcija gena.

No, čovjek pomoću svojih tehnika i znanstvenih dostignuća (genetičko inženjerstvo) može gene prebacivati, poboljšavati i mijenjati. Tako ih može i prebacivati i na ona mjesta koja genu nisu prikladna niti prilagođena (kromosom). Posljedice takvih zahvata na biljkama, životinjama, pa čak i na čovjeku su, čini se, veoma nepredvidljive.

Prvi uspješni prijenos gena u biljku zbio se 1982. godine i od tada se počinju uzgajati tzv. transgene biljke. Istovremeno su započeta i velika ulaganja u biotehnoška istraživanja, osobito u Americi i Kanadi, a konačno je dovršeno i dekodiranje ljudskog genoma.

Jasno da je to izazvalo velika etička pitanja kao što je ono osnovno: *je li moralno ispravno i dozvoljeno sve ono što je tehnički moguće?*

Kad je riječ o istraživanjima i eksperimentima, onda u igru dolazi više vrijednosti kao što su: autonomija znanosti i sloboda istraživanja; korisnost za znanost i društvo; zaštita i poštivanje života, živih bića i čovjeka; pluralizam etičkih kultura i etičke misli unutar društava, itd. Na ovom znanstvenom biotehnološkom području danas postoje različiti pristupi, kriteriji, pa i etički modeli.

I na području biotehnologije, kao i uvijek kad je riječ o bioetici i normativnoj etici, poteškoća je dvostruka: ona što se odnosi na prosudbu

empiričke datosti i ona što se odnosi na aksilošku datost koju treba primijeniti.

Za donošenje prave etičke norme na području biotehnologije možda nam još uvijek nedostaje detaljna spoznaja o samoj znanosti koja je još uvijek u silnoj evoluciji. No, činjenica je da je ona opasno povezana uz uskogrudni industrijski interes.

Ipak, ako znademo da je ta znanost u mogućnosti modificirati gene, da ih zamjenjuje ili eliminira, onda deontološki gledano moramo ustvrditi da je to *contra naturam* jer sam čovjek zahvaća u prirodni proces i modificira ga prema svojim ciljevima. Međutim to bi bila osuda cjelokupnog genetičkog inženjerstva i istraživanja koji mogu čovječanstvu i te kako biti korisni. Čak i kada se primjenjuje na čovjeka, ako je istraživanje *terapeutsko*, nikako ne može biti unaprijed proglašeno nedozvoljenim, a time još manje ako se primjenjuje na vegetativnom i životinjskom svijetu.

Ovdje treba dozvati i drugi deontološki princip na koji se danas pozivaju i mnogi znanstvenici, ali i vjernici: *illicitum ex defectu iuris in agente* (nedozvoljeno jer vršitelj na to nema pravo). Mijenjati i premještati gene je nenaravno, a čovjek nije dobio pravo da to radi. Ako pogledamo i biblijski, čovjek ima pravo sebi prilagođavati, mijenjati i popravljati prirodu, ali nema pravo zadirati u sami razvoj, pogotovo ne onaj genetski. S ove točke gledišta svaki biotehnološki zahvat bi morao biti nedozvoljen jer čovjek nije dobio za to dozvolu, a samim svojim djelovanjem narušava prirodni red. Stoga je biotehnologija protuprirodna, a time i nedozvoljena.

Gledano, pak, *teleološkim* pogledom, najprije treba gledati na posljedice svakog pojedinog zahvata da bismo ustanovili jesu li one za poboljšanje pojedine osobe ili cjelokupnog čovječanstva.

S obzirom na to moglo bi se onda reći:

1. Ako ona služi u *dijagnostičke svrhe* (dijagnoza uvijek ide za spoznajom i želi ustanoviti što je zdravo, a što bolesno), onda je ona dozvoljena na svim živim bićima, pa čak i na čovjeku.
2. Ako služi u *terapeutske svrhe* i opet je biotehnologija dozvoljena, jer joj je osnovni cilj da liječi i da popravlja.
3. No, ako služi *alterativnom cilju*, tj. potpunoj izmjeni naravnog procesa, onda treba odlučno biti protiv takvih zahvata.

Počeci: *Koliko će prema Vašem mišljenju bioetika kao znanost i bioetičari kao znanstvenici uspjeti u naumu zaštite život a i čovjeka?*

Fra Luka: Odgovor je na ovo pitanje težak. Naime, danas su ljudi i te kako postali svjesni da je kraj drugog milenija iznjedrio na vidjelo tamnu stranu jednosmjernog znanstveno-tehničkog napretka. Velika obnova znanosti koja je započela s F. Baconom (*instauratio magna*) je odredila čitavu znanost sve do danas, a glavni joj je cilj bio: *ovladati prirodom u korist čovjeka*. Tako usmjerena znanost je zaboravila na svoju etičku dimenziju i otvorila Pandorinu kutiju i čitav svijet je počeo grcati u problemima. Od znanosti se danas više ne traži samo moć, već i odgovornost. Tako se danas već govori ne samo o ontološkoj, već o filoničkoj čovjekovoj odgovornosti za sva živa bića i za sve vrste; tj. riječ je o biocentričnoj odgovornosti prema mjerilima univerzuma života. Time je čovjek nadišao antropološki okvir odgovornosti i *de facto* dospio u teološku dimenziju odgovornosti.

Neki autori stoga i govore o dovršenosti novovjekovlja i početku «nove epohe» u kojoj se treba pokazati duh očuvanja prirode, a ne više duh ovladavanja, a moralne obzire treba imati prema svim živim bićima.

U taj kontekst valja postaviti nastanak bioetike koja je prvotno izrasla iz medicinske etike, odnosno od velikih problema u suvremenoj medicini, dok se danas smatra etikom života. Dakle, bioetičari svih struja nastoje unijeti u taj i takav znanstveni svijet etičku notu odgovornosti. I sve veći bioetički senzibilitet upozorava da je započela nova paradigma – treća znanost – ili bioetička epoha. Naime, starinska je znanost, počevši već od Sokrata i Aristotela, povezivala znanje i dobro (Sokrat=vrlina je znanje; Aristotel=znanje je vrlina) i tako bila etički usmjerena. Novovjeka se znanost na krilima Baconove «velike obnove - *instauratio magna*» (znanje je moć) konstituirala kao znanost s onu stranu dobra i zla. Znanje se shvaćalo kao moć kojom čovjek podčinjava prirodu radi koristi ljudskoga roda. Tako je nastao generički utilitarizam, a znanost je postala apsolutna i slobodna od moralnih obzira. U suvremenoj znanosti nestale su i druge integrativni dimenzije te je suvremeni svijet sveden na znanstveno-tehničku sliku. Upravo stoga «raste i ono spasonosno» (Horderlin) u našem svijetu, a to je početak nove epohe i treće znanosti. U tom pravcu rade svi bioetičari, premda se oni mogu podijeliti na dvije velike struje: prva struja je čisto laička koja ne priznaje transcendentalnu stvarnost, a druga je struja ona koja priznaje transcendentalnu stvarnost. U okviru ove druge razvila se i *kršćanska bioetika* kojoj i sam pripadam.

Hvala Vam što se pronašli vremena za ovaj razgovor.

Pitanja priredio: fra Ivan Macut

KRIŽ

Gledam križ
krvlju natopljen,
a molitva sa njeg ori
za preziratelje njegove.

Majka podno plače
krv joj kvasi lice
sa suzama punim tuge
ta sin joj umire.

Molitva sve umiruje
te duši spokoj daje
što sin Božji umire
da nam spas podari.

Muka ima smisla
ako put vodi do Krista
gdje ćemo utjehu naći
kad se preselimo k vječnosti.

Povedi me tim putem Kriste
sa mojim životnim križem
i da sretno dođem do tebe
na krilima tvojih anđela.

Fra Ljudevit Cikojević

VODI, VODI, PREKO VODI...

I.

Gdje vodi reci meni
Da i ja znadem stići.
Sam ti nećeš ići,
Preko ćemo skupa stići.

Vidi, vodi, preko vodi...

II.

U bezdanu izgubljen.
Na putu dalekome.

(Duša putuje.
Ne staje!)

Konačno,
Vidim tamu
I u njoj KRAJ!

Fra Ivan Šimunac

I.

Tišina je svuda vladala
i tama se svuda sterala
ničega tu ne bijaše
čovjeka, neba, prirode.

I glas se silni začuje
te reče: "Neka bude"
i sve u trenu nastade
sve čeg prije ne bijaše.

Zemlju sunce ogrije,
voda iz zemlje provrije,
sve biljke i životinje
pod nebom se nastaniše.

Načini Bog tad čovjeka
njeg' krunu svoga stvaranja
na sliku svoju stvori ga
dah svoj udahnu u njega.

II.

O ti što hodiš putem ove Zemlje
i dišeš dahom što Višnji ti ga daje
živi da život tvoj Mu hvalu pjeva
crpeći snagu iz Njegova Otajstva.

I ljubi bližnjeg što na put ti ga stavi
Ljubi ga ko' što ljubiš samog sebe
I gaji ljubav prema svakom stvoru
Iz ljubavi prema tvorcu sviju stvari.

Neka ti srce bude puno mira
djela tvoja neka to svjedoče
da ljubljeno dijete ti si svoga Oca
i smisao života u njemu ti vidiš.

A kad se jednom odijeliš od tijela
I tvoja dobra s Njime se sjedine
Blažen tad bit ćeš u zagrljaju Oca
U društvu braće što čekaju na tebe.

Fra Tino Labrović

O GOSPODE

Spusti svoj pogled s visina na mene.
Obasjaj tamu mojih noći,
o napuni mirom moju dušu,
ispuni svu prazninu u meni.
Budi mi prijatelj u mojoj samoći,
okrepa u mojim nemoćima,
vrata kad mi se učini da nema izlaza.
Budi oaza u mojoj pustinji,
zeleni list na mojim suhim granama,
toplina u mojim hladnoćama,
a blag povjetarac u vrućinama.
Budi mi puteljak dok kročim kroz bespuća,
putokaz na mojim raskršćima,
sigurna luka u svim olujama.
O Gospode,
pogledaj na mene
i smiluj se.

Fra Tino Labrović

NEIZRECIVA LJUBAV

Tiho dolaziš,
Najavljen,
Bez bure i oluje,
Neprihvaćen,
Blago silaziš,
Zapriječen,
Malen i nevin,
Kao gorostas zamišljen.

Ime Ti je Sin Ljubljeni,
Produženi izdanak Milosti,
Razboritost vječnosti,
Otajstvo skrovitosti,
Radost ljubavi,
Nada blagosti.

Jednostavno rečeno:
Ljubav,
Neizreciva.

Fra Ante Ivan Rozić

IVAN DUNS SKOT

UVOD

U našoj povijesti postojalo je mnogo genijalnih umova o kojima su napisane mnoge knjige, i o njihovu životu, i o njihovim djelima. Postojao je i jedan genijalni um koji se zvao Ivan Duns Skot. O njemu ne znamo mnogo, tj. ne znamo onoliko koliko bismo trebali. Razlog tome je što se Skota nije dovoljno proučavalo. Zato su mu se i pripisivale razne zablude, a neki koji su ga htjeli proučavati, imali su pred sobom djela koja nisu njegova, koja su tijekom povijesti njemu pripisivana i pod njegovim imenom tiskana i objavljivana, a koja su s vremenom iskrivljavala i iskrivila njegovu iskonsku misao.

Na samom početku upoznat ćemo se s njegovim životom o kojem znamo vrlo malo. Navest ćemo i njegova originalna djela, a zatim će rad biti podijeljen na dva dijela. U prvom dijelu pokušati ćemo izvesti temeljne značajke Skotove filozofije koja nije jednostavna. Tu ćemo pokušati prikazati njegovu važnost i utjecaj na povijest filozofije i kroz povijest filozofije. U drugom dijelu ćemo napraviti isto to samo s teologijom, tj. na čemu se temelji njegova teologija i njegov utjecaj i važnost za teologiju uopće.

1. ŽIVOT I DJELO IVANA DUNS SKOTA

O životu Ivana Duns Skota znamo vrlo malo. Njegov je život sve do naših dana bio obavijen mnogim nepoznanicama, kako oko mjesta i datuma njegova rođenja, tako i u pogledu njegova nauka i njegovih djela. Oko njega su se stvorila razna mišljenja koja su među sobom bila i oprečna. Naime, osim dana smrti poznat nam je samo datum njegova svećeničkog ređenja. Za svećenika je zaređen 17. ožujka 1291. u Northamptonu od biskupa iz Lincolna, Olivera Suttona. U dijecezi Lincoln nalazio se Oxford. U tom trenutku mogao je imati barem 25 godina tako da se njegovo rođenje može datirati najkasnije 1265. ili 1266. Dakako, ništa ne govori protiv ranijeg datiranja.

Da je Škot svjedoči njegov nadimak. "Duns" bi moglo biti ime mjesta i označavati njegovo podrijetlo čemu u prilog ide to što se on često naziva "de Duns". Nije moguće pouzdano ustvrditi koje je to mjesto. Najvjerojatnijim

se čini, da je to gradić Duns u grofoviji Berwick gdje mu je 1966. godine postavljen spomenik.

Isto tako nismo posve sigurni kada je i gdje stupio u franjevački Red. Neki smatraju da je to bio Newcastle, ali za to ne postoje potvrde. Drugi smatraju da ga je 1280. u Red manje braće primio njegov ujak, Ilija Duns, koji je bio vikar novoosnovane škotske vikarije.¹ O njegovim studijima također znamo vrlo malo. Sigurno je da u vremenu od 1291. do 1293. pohađa engleska učilišta gdje sluša poznate učitelje među kojima se isticao Vilim iz Ware.

Mnoštvo biografa pretpostavlja da je Duns Skot nešto kasnije otišao na studij teologije u Pariz gdje je vodstvo Reda slalo nadarene studente. To je bilo od 1293. do 1297. Pouzdano znamo da je Skot naučavao teologiju u Parizu od 1302. godine kao "baccalar" – kandidat za službu magistra teologije.² Štoviše, osim u Parizu, Duns Skot je naučavao u Cambridgeu i u Oxfordu.

Budući da se 1303. godine priklonio s ostalom subraćom na stranu pape Bonifacija VIII. i Svete Stolice, a protiv kralja Filipa Lijepoga, kralj ga je istjerao iz Pariza odakle se povratio u Oxford. Tek se 1306. vratio u Pariz gdje je postao *magister reges* franjevačkog generalnog studija. Za to je vrijeme u Parizu napisao svoje djelo *Quodlibet*. Poslan je u Köln kao "Lector principalis" franjevačkog samostana. Tu je umro 8. studenog 1308., a pokopan je u Kölnskoj minorinskoj crkvi.³

Literarna se djelatnost Duns Skota ne proteže na razdoblje duže od jednog desetljeća. Unatoč tome opseg njegovih djela je znatan. Kasnije mu je tradicija, osim nesumnjivo autentičnih, pripisivala izvjestan broj spisa koje je kritika tek u našem stoljeću mogla pokazati kao neautentične. Svi ti tekstovi koji su krivo pripisivani Skotu, znatno su pridonijeli tome da se iskrivi sveukupna slika njegove nauke. Ono što treba gledati kao nesumnjivo autentična Skotova djela jesu:

1. Spisi o Setencijama Petra Lombarda – Duns Skot je držao više predavanja o Setencijama.
2. Disputacije - tu spada opsežni, već spomenuti *Quodlibet*, tj. zbirka disputacija održanih u određenim prilikama, pri čemu se postavljanje pitanja prepuštalo sudionicima.

1 Usp. S. Čovo, *Blaženi Ivan Duns Skot, oštroumni i marijanski naučitelj*, Služba božja, Makarska 1996., str. 106.

2 Usp. M. Babić, *Ivan Duns Skot, Rasprava o prvom principu*, Debra, Zagreb 1997., str. 4.

3 Usp. S. Čovo, *nav. dj.*, str. 18.

3. Spisi o Aristotelu - Skot je pisao komentare o Porfirijevu *Uvodu*, o spisu *Kategorije*, o *Perihermeniasu* (o tumačenju komentara) i o *Sofističkim pobijanjima*. Važni su komentari *O Duši* i prije svega o prvih devet knjiga *Metafizike*.
4. Samostalni traktati - osim *Tractatus de primo principio* Skot je napisao raspravu *Theoremata*.⁴

To su glavne Skotove životne odrednice. Iz njih možemo zaključiti kolika je bila njegova važnost na kulturnom polju toga vremena. Ipak su se, kako smo vidjeli, oko njega splele mnoge legende te ih je trebalo pročititi. Istina, neke su bile u njegovu korist, ali mnoge su bile na njegovu štetu.

2. SKOTOVA FILOZOFIJA

Skot se pojavio u javnosti kada se skolastika već učvrstila. Kritički se odnosio na svoje vrijeme i svoje prethodnike. Želio je biti iskonski mislilac, a ne ni u kojem smislu usvajač tuđih ideja ili prenositelj njihovih filozofskih ili teoloških polazišta. Skot se uklopio u put koji je započeo sv. Ante Padovanski, Aleksandar Haleški, a nastavili sv. Bonaventura, Matej iz Akvaspare i drugi. Tako je Skot imao priliku razviti svoje spekulativne sposobnosti i steći potrebnu zrelost i dubinu prosudbe. Temelj njegova filozofskog i teološkog sistema jest ljubav i volja. Kao franjevac on je osjećao i postavljao probleme u platonsko-augustinskoj predaji koja je bila prisutna u Redu. Mnogo je cijenio i Aristotela dok je napustio neke teze samog sv. Bonaventure, svoga subrata. Mislioci koji su izvan franjevačkog Reda najviše utjecali na Skota bili su Toma Akvinski, Henrik iz Ganda i Godfrid iz Fontainesa. Kako je Skot bio kritičar, kritizirao je i njih, kao i subraću iz Reda među kojima su Aleksandar Haleški, Bonaventura i Rikard iz Mediaville. Želio je graditi nešto novo, originalno, svojstvena njemu na filozofsko-teološkom polju, što će voditi pozitivnoj, sigurnoj znanstvenoj spoznaji. Skot nije bio samo čovjek kritičke oštroumnosti, nego je bio i sistematski graditelj. Kada je išao kritički prema drugome, to nije bilo rušilački, nego je to bila briga u najvećoj mjeri da se brani vjera protiv antikršćanskog iluminizma 13. st. Njegova kritika je nepristrana, savjesna, smišljena, objektivna, puna poštovanja prema onima kojima je upravljena. On poštuje one koje kritizira i nikada ih ne imenuje, on kaže: «Kaže neki učitelj» ili «neki kažu!» On za svoju misao kaže: «izgleda, vjerojatno» ili «neka se izabere što se više sviđa!»

⁴ Usp. M. Babić, *nav. dj.*, str. 8.

Skot je išao od polazišta da se fides – ratio - auctoritas međusobno ne protive. Tražio je teme i sintezu svoga naučavanja u objavi i nauci Crkve čijem se autoritetu potpuno podlagao.⁵

Skotova je misao nedorečena, nedovršena. Zato kod njega ne možemo naći potpuno zaokruženi sistem, nego temeljna načela filozofsko-teoloških polazišta velikih ljudskih i kršćanskih razmjera.⁶

Za Skota filozofija može u najboljem slučaju podati neke pomoćne pojmove teologiji, inače su tako udaljene jedna od druge da se gotovo ne dodiruju. Skot ih odvaja i kaže da je jednoj svrha da unaprijedi znanje čovjekovo, a drugoj da unaprijedi čovjekov spas. Za njega vjerovanje nije radnja uma, tj. ne nastaje u povodu spoznaje, nego je to odluka volje.

Može li se Skot kraj toga stajališta služiti filozofijom? Može, ali samo da kritički odredi koliko vrijede od filozofije izneseni dokazi. On priznaje razumsku očevidnost i jamačnost samo onim tvrdnjama za koje se može provesti potpuni aposteriorni dokaz. S tim se on otima spekulativnom načinu i stavlja se na slično stajalište koje se u modernoj filozofiji zove pozitivizmom.⁷

Iz svega možemo zaključiti da nije lako proniknuti te točno kazati i izložiti cjelokupnu složenost Skotove nauke. Njegov stil nije jasan kao npr. stil sv. Bonaventure ili sv. Tome. Tako ni u samom njegovu tekstu nije lako razlikovati njegovo osobno polazište od tuđeg jer se ono često miješa sa tuđim.

Zato je ovdje nemoguće dati sintezu Skotove filozofije. Stoga ću samo naglasiti neke njezine odrednice.

Skot u svojem filozofskom sistemu daje primat pojedincu (individuum) nad općim. Ali i osuđivao je svaki pretjerani individualizam. Naglašavajući ljudsku osobu i njezinu psihološku autonomiju i temeljna prava svakog čovjeka, jasno se prikazuje kao neprijatelj svakog totalitarnog sistema.

Osim njegove teorije o osobnosti, treba spomenuti temelj njegove nauke o volji i njegov nauk o prvenstvu ljubavi nad spoznajom. Slobodna volja jest bitni element po čemu je jedna osoba uistinu osoba. Budući da je ljubav povezana s voljom, Skot smatra sve stvoreno djelom Božje ljubavi.

U pitanju odnosa volje i razuma više je naglašavao slobodu, nego ljubav, iako je podržavao primat ljubavi nad spoznajom. Taj je primat usko povezan sa vrhovnim praktičnim principom da Boga treba ljubiti nada sve.

5 Usp. S. Čovo, *nav. dj.*, str. 48.

6 Usp. *Isto*, str. 49.

7 Usp. A. Bazala, *Povijest filozofije*, sv. II., Matica hrvatska, Zagreb 1909., str. 170.

Skot je nastavio augustinsko-franjevačku tradiciju i slijedio je primat volje nad razumom, pripustio pluralnost forma, služio se dokazom a priori sv. Anselma za Božju opstojnost. Iako se Skot služio ontološkim Anselmovim dokazom za opstojnost Božju, smatrao je valjanim i dokaze aposteriori, tj. dokaze iz iskustva.

Mnogi Skotovi proučavatelji smatraju da predstavlja sintezu s elementima aristotelovske filozofije ili neku vrstu augustinskog aristotelizma, dok ga drugi smatraju učenikom Aristotela kao što je i sv. Toma te ga smatraju Tominim nastavljacem kao i neposrednim pretečom Ockhama. Ne isključuje se ni to da je Skot neovisni mislilac, koji je gradio svoj sistem na temeljima koji su već postojali.⁸

2.1. VAŽNOST IVANA DUNS SKOTA ZA FILOZOFIJU

Nauka Ivana Duns Skota bila je prožeta duhovnošću sv. Franje. Na njega se pozivaju svi veliki obnovitelji franjevačkog Reda kao na svog učitelja. U svom vremenu vršio je velik utjecaj na shvaćanje kršćanskog i redovničkog života čime se ostvaruje kršćansko savršenstvo. Tijekom povijesti pristup Skotu i njegovu djelu uvijek je pobuđivao veliko zanimanje, neki su ga hvalili, neki su ga napadali. Tako se neko vrijeme smatralo da su Skot i njegov nauk preteče Kantova idealizma, modernizma, pozitivizma kao i drugih zabluda protiv kojih se u svoje vrijeme borila Crkva. Početkom ovog stoljeća bio je napadan kao začetnik modernističke hereze. Neki drže da je skotizam moćna i originalna skolastika prožeta metafizikom u kojoj se očituje homogena sinteza u kojoj je sve dovedeno u divno jedinstvo. Drugi smatraju da je Skotov najveći uspjeh pokušaj da se sačuvaju i pokažu filozofske ideje koje su se učile u srednjem vijeku kao temelj kršćanskog pogleda na svijet i na život. Za treće Skot predstavlja najpotpuniju i najtemeljitiju kršćansku sintezu skolastičke filozofije. Skotizam kojeg su ponekad prezirali slabo informirani katolici ostaje u filozofiji i teologiji jedan od poznatih oblika kršćanske misli. U mnogim europskim državama, na mnogim sveučilištima i teološkim fakultetima, uz sv. Tomu, postojale su Skotove katedre, gdje su profesori u statutima imali opomenu da se na predavanjima ne udaljuju od Skotove misli. Skot je više teolog, nego filozof. Ali ipak je filozofijom kao sredstvom baratao vješto kao malo koji kršćanski mislilac. Uz Tomu Akvinskoga svagda će se spominjati i njegovo ime. Samo što je sudbina htjela da Toma dobije lovorov vijenac kršćanskog filozofa, što Skotu nije uspjelo. Možda je tome kriva, teškoća njegova

⁸ Usp. S. Čovo, *nav. dj.*, str. 51. – 54.

raspravljanja, nesustavno prikazivanje i polemički način, koji njegovu radu daje odviše negativni karakter.⁹ Ali Skot se bez sumnje može smatrati veoma pouzdanim i pravovjernim misliocem svoga vremena, jer Crkva nije nikada osudila nijednu njegovu tvrdnju. Njegov se nauk nije ni najmanje dovodio u sumnju, nego su se njime pobijala kriva polazišta. S njim skolastička filozofija doseže svoj vrhunac, što potvrđuju i mnogi stručnjaci na polju srednjovjekovne filozofije. Skot je svojim djelom privukao veliko zanimanje i još ga privlači, jer on ima što ponuditi i učenjacima današnjice na polju filozofije, a još više na polju teologije. Želimo li ukratko sažeti Skotovu važnost u filozofiji moramo reći da je Skot posjedovao izvrsnu kritičku metodu, služeći se strogom razumškom argumentacijom, dajući primat volji, slobodi, djelovanju i ljubavi.

3. Skotova teologija

Skot ne gradi svoj sistem na čistom razumu, nego analizira iskustvo razuma koje je odijeljeno od vjere. Kaže da filozofi vjeruju u dostatnost naravi, dok teolozi poznaju granice naravi i potrebu milosti i nadnaravnog savršenstva. Teologija se temelji na istinitosti Boga objavitelja, ona se kreće u krugu objave i razlikuje se od filozofije. Treba naglasiti da je Skot prije svega teolog, a tek tada filozof, čija je filozofija u službi teologije. Za Skota je teologija znanost u najpotpunijem smislu, ali praktična znanost, jer govori o Bogu kako bi nam rasvijetlila naš zadnji cilj, a to je put do ljubavi Božje. Skot u svojoj teologiji polazi i od činjenice da je Bog ljubav (Iv 4, 16). Cijelo je stvaranje djelo Božje ljubavi, jer Bog je najveće dobro. Budući da nužno ljubi samog sebe, želi opstojnost drugih bića koji ga mogu slobodno ljubiti. Na prvom mjestu Bog ljubi sebe, na drugom mjestu ljubi samog sebe u drugima, na trećem mjestu želi biti ljubljen od onoga koji ga može ljubiti u najvišem stupnju, a to je Isus Krist. Četvrto, on predviđa sjedinjenje te naravi koja ga treba najviše ljubiti, čak i u slučaju da nitko nije trebao sagriješiti. Prema tome Skot naziva utjelovljenje remek djelom Božjim i vrhuncem stvaranja prema kojem je sve upravljeno.¹⁰ Nauka o ljubavi je princip Skotove teologije. Milost koja se poistovjećuje s ljubavlju, može pomoći čovjeku da ostvari nadnaravne čine. Iz toga proizlazi da moralne kreposti nisu ulivene, nego ih treba steći. Nebesko se blaženstvo nalazi u blaženoj ljubavi prema Bogu. Ta je ljubav, iako slobodna, ipak postojana i neprolazna uslijed pozitivne predestinacije božanske volje.

⁹ Usp. A. Bazala, *nav. dj.*, str. 174.

¹⁰ Usp. S. Čovo, *nav. dj.* str. 60. - 61.

Skot ne niječe znanstveno ni filozofsko znanje, ali znatno veću vrijednost pripisuje teologiji. Filozofija ne mijenja vrijednost niti ontološka pravila, nego prima novo svjetlo i proširuje vlastite horizonte, posebno ako postane kršćanska. Vjera nadvisuje filozofiju. Filozofija je ljudska znanost božanskoga, a teologija je pristanak uz otajstvo i tumačenje objavljenih istina. Teološko znanje Skot naziva mudrost (*sapientia*). Ona mora biti u čovjeku intimno povezana da postigne konačni cilj onako kako nam ga ocrtava biblijska objava i kršćansko propovijedanje. Skot prikazuje i gleda teologiju kao praktičnu znanost i kao mudrost ukoliko ona upućuje čovjeka da djeluje i da se vlada tako da može doći do ljubavi Božje i vječnog spasenja.

Skot je raspravljao i o otajstvu Presvetog Trojstva. On raspravlja o Trojstvu u *Ordinatio*. Odbacio je držanje da su odnosi među osobama apsolutni. Ako bi svaka osoba bila apsolutna, u čemu bi se onda sastojao njihov zajednički božanski bitak?¹¹

3.1. Važnost Ivana Duns Skota za teologiju

Blagopokojni Ivan Pavao II. nazvao je Skota "pjesnikom utjelovljene Riječi" i "braniteljem Bezgrješnog Začeca Marijina". Tim Papa obznamljuje ono što su franjevci stoljećima govorili da je on "doktor utjelovljene Riječi", "teolog Kristova primata" i "vitez Bezgrešne".¹²

Sažetak Skotove misli polazi od tri velika jedinstva: Boga, svijeta i Krista koji je Bog i član svijeta. Bog je brojčano jedan; stvoreni svijet je harmonično jedan; Isus Krist je hipostatski jedan. Cilj sinteze jest Isus Krist.

Prema Skotu utjelovljenje ne može biti podređeno Adamovu grijehu, čovjekovu padu, jer je utjelovljenje - *remek djelo Božje*! Ljubav Božja ne može biti ograničena od ne ljubavi čovjekove, tj. grijehom. Bog nije mogao podrediti tako veliko dobro sudbini naših praroditelja. Skot ne razmišlja o tome bi li se Krist utjelovio da Adam nije sagriješio. On razmišlja o tome je li od vijeka predodređeno da Krist postane Sin Božji. Koji je glavni razlog Kristova utjelovljenja? On misli da je glavni razlog Kristova utjelovljenja posve slobodna volja Božja! Utjelovljenje je Kristovo čisti dar milosti.

Skotov utjecaj u teologiji svakako je najviše obilježila njegova uloga u obrani Marijinog Bezgrješnog Začeca. Gajeći posebnu ljubav prema Mariji, promatrao ju je u svjetlu utjelovljene Riječi. Tu Skotovu ljubav

¹¹ Usp. *Isto*, str. 62.

¹² Usp. *Isto*, str. 63.

prema Mariji naglasio je papa Pavao VI. rekavši da se duh i ideal sv. Franje Asiškog krije i vrije u djelima Ivana Duns Skota. On, po riječima Pavla VI., razvija teologiju objave i franjevačke pobožnosti koja predlaže jasnu i sjajnu sliku Bezgrješne Djevice u sjaju iskonske nevinosti i punini milosti.

Iz Skotove kristologije proizlazi i njegova mariologija. Zastupajući mišljenje da je Marija bila očuvana od istočnoga grijeha, on želi naglasiti kako je Krist sveopći otkupitelj i kako je Kristovo otkupljenje najvidljivije u Mariji.

On je logikom ispravnog sistematskog zaključivanja riješio poteškoće koje su stajale na putu protiv Marijinih privilegija, tj. Bezgrješnog Začeca. Za to se nije bilo lako boriti jer protiv toga su bili mnogi veliki učitelji XIII. st. kao što su sv. Toma Akvinski, sv. Bonaventura, sv. Albert Veliki i drugi. Te su poteškoće osobito počivale na leđima prvaka franjevačke škole Ivana Duns Skota koje je on sa svojim jakim razlozima dobro potkopao.

On je uglavnom ovako razlagao: "Krist je najsavršeniji posrednik – Otkupitelj – između Boga i ljudi. Kao najsavršeniji posrednik mora imati i najsavršeniji način posredovanja, barem što se tiče njemu najbliže osobe, njegove majke. Kada On nju ne bi mogao zaštititi od istočnoga grijeha, tada se ne bi mogao ni nazivati najsavršenijim Otkupiteljem i Posrednikom."¹³ Skotu se dobacivalo da je u zabludi, da je heretik, pa je bio i nazivan "sijačem zabluda" i širiteljem "heretičke opačine". Ali Skot je dokazao da Marijino Bezgrješno Začecje nije ni protiv dogme istočnoga grijeha, ni otkupljenja svih Adamovih sinova. On je tvrdio da je Kristova patnja za Mariju bila najkorisnija i najzaslužnija jer je ona trebala više Otkupitelja, nego ijedno drugo stvorenje, a i zbog toga što je imala veće obveze prema svom Otkupitelju od svih drugih. On ju je otkupio na najsavršeniji način, a taj je da ju je posve očuvao od Istočnoga grijeha.

Skot za nju kaže: "Ako se ne protivi auktoritetu Crkve, izgleda mogućim da Mariji treba pripisati uzvišenje."¹⁴

Dogmu Neoskrvnjenog Začeca proglasio je Pio IX. koju je ovako naznačio u svojoj buli: "Određujem da je nauk koji kaže o Blaženoj Djevici Mariji, kako je o prvom času svoga Začeca, posebnom milošću i povlasticom Boga svemogućega, zbog zasluga Krista Spasitelja roda ljudskoga, zaštićena od svake ljage Istočnoga grijeha, od Boga objavljen i da ga kao takva moraju svi vijernici čvrsto i postojano vjerovati."¹⁵

13 P. Grabić, *Duns Skot i dogma Marijina Neoskrvnjenog Začeca*, u: "Acta primi congressus", Šibenik 1937., str. 327. – 328.

14 S. Čovo, *nav. dj.*, str. 65. – 67.

15 P. Grabić, *nav. dj.*, str. 320.

Skotov je svet život potvrdio papa Ivan Pavao II. kada je u bazilici sv. Petra u Rimu 20. ožujka 1993. potvrdio njegovo javno štovanje kao blaženika za cijelu Crkvu.

Zaključak

Upoznavši Skotov život i djelo, možemo vidjeti i zaključiti da njegova filozofija, tj. njegov stil nije jednostavan i jasan kao stil njegovih suvremenika, što je i razlog čestih neshvaćanja i krivih mišljenja o njemu kroz povijest.

To nam potvrđuje i veliki poznavatelj života i djela Ivana Duns Skota Karlo Balić: "Bez sumnje Skot je bio poznat svojim suvremenicima, kao najoštroumniji, bavio se je najvažnijim pitanjima čija je narav veoma uzvišena, tako da se o njemu s pravom moglo reći da njegovo učenje nadvisuje sposobnosti shvaćanja osrednje osobe. Mnogi ne shvaćaju oštroumnog učitelja, jer nemaju dovoljno pripreme i ne poznaju ni principe ni terminologiju njegove filozofije."¹⁶

Kroz ovaj rad sam pokušao na što dosljedniji način iznijeti filozofsko naučavanje i misao ovog, kako kaže Balić "genijalnog uma".

Iako je njegovo djelo ostalo nedovršeno, ono je ipak bogato sadržajem i porukom iz koje se vidi Skotova genijalnost.

Skot se smatra jednim od najtežih pisaca srednjega vijeka, ali ujedno i najvrjednijim predstavnikom skolastičke filozofije i teologije.

Fra Ivan Čikara

16 *Isto*, str. 50.

SV. IVAN OD KRIŽA

*“Velikani za razliku od velikaša
nikad ne umiru.”*

Uvod

Životni put Ivana od Križa (1542.-1591.), mladog terezijanskog suradnika u obnovi Karmela, prožet je gorkim i teškim iskustvenjima.

Bio je sin plemića koji se iz ljubavi prema nekoj siromašnoj građanskoj djevojci odrekao karijere i bogatstva. Nakon očeve smrti (Ivan je tada imao malo više od 2 godine) majka se sama morala brinuti za obitelj. Ivan je pohađao školu koja je bila kao neka vrst sirotišta, koje je siromašnoj djeci pružalo hranu, odjeću, smještaj te osnovnu naobrazbu i vjersku poduku. U toj školi imao je priliku naučiti nekakav zanat za život budući da se nije mogao drugačije školovati. Međutim, Ivanov životni put bio je nešto sasvim drugo od običnog zanata. Svećenik koji je bio upravitelj škole, izabrao ga je za akolita i služio je u obližnjem samostanu augustinki. Naukovanje koje mu se nudilo kao siromašnom dječaku nije posebno volio, jedino se našao u njezi bolesnika. Tu je na vidjelo isplivala njegova blagost i strpljivost. Upravitelj bolnice u kojoj je pomagao u njezi bolesnika, pomogao mu je da se upiše u jezuitsko učilište, naprednu srednju školu humanističkog usmjerenja. Isusovci su zahtijevali visoki standard u svakom pogledu, a Ivan je spremno odgovorio na sve to poučen ranijim iskustvima svog siromaštva.

1. Zvanje u Karmel

Don Alonso, ravnatelj bolnice u kojoj je Ivan njegovao bolesnike, ponudio je Ivanu zaređenje za svećenika i mjesto bolničkog kapelana. Svećenički poziv i služba koju bi dobio osigurali bi mu sigurnu budućnost. Kako se isticao svojom intelektualnom nadarenošću, na njega su računali i isusovci. Ali svi su se naposljetku iznenadili kada je Ivan kao dvadesetjednogodišnjak (1563.) ušao u novicijat karmelskog samostana Santa Ana u Medini. Karmelu ga je vjerojatno privukao njegov kontemplativni duh i pobožnost prema majci Božjoj. Novicijat je proveo proučavajući Pravilo i duhovnost prvih karmelićana.

Krajem 1564. Ivan odlazi u Salamanku na studij filozofije i teologije. Prvotni žar po dolasku na studij nije dugo trajao. Ivan je bio nezadovoljan. Je li to bilo zbog borbe za uglednim mjestima? Je li Ivan počeo primjećivati tvrdoglavu navezanost na dobro poznate sisteme razmišljanja? Koja god pitanja postavili jedno je istina: Ivanovi pogledi išli su u drugom smjeru. Njegov kontemplativni život koji ga je i privukao u Karmel borio se za prevlast, tako da je razmišljao stupiti u kontemplativni red Kartuzijanaca.

U ovakvom raspoloženju, u krizi njegova zvanja, zaređen je za svećenika (1567.). Malo kasnije dogodio se i susret sa Terezijom Avilskom koja je bila 27 godina starija od njega. U tom susretu Ivan je rekao Tereziji svoje dvojbe oko zvanja i težnju da se prebaci u kartuzijance, ali Terezija ga je odgovorila od tog i ohrabrila. Govorila mu je o planovima za stvaranje muške grane Reda. Ivan je prihvatio njezinu ponudu i kasnije je postao njezin najznačajniji pobornik.

Devet godina nakon utemeljenja prvog muškog samostana u Duruelou, počela je žestoka borba protiv obnove. Ivan je po mišljenju mnogih, kao prvi bosonogi karmelićanin, uništavao Red. Uskoro je Ivan u crnini noći odvučen i zatvoren u neljudskim uvjetima. Devet je mjeseci bio zatvoren. I kako je pod okriljem noći doveden tako je, smislivši plan, pod okriljem noći pobjegao.

Na kraju njegova života muška je obnoviteljska grana uzdrmana teškim napetostima. Mržnja se opet okrenula protiv Ivana koji je bio odan terezijanskom duhu. Ivan umire 1591. od teške bolesti koja ga je snašla prije putovanja u Meksiko. Razriješen je svih dužnosti, a nalazio se, kako sam želio, u zabačenom mjestu daleko od ljudi.

2. *Ivanova mistika*

Ime Ivan od Križa uzeo je još u svojem prvom obnoviteljskom samostanu. Ono ne odgovara samo njegovu vanjskom životu putu, nego nas upućuje i na njegovu nutrinu, njegovo duhovno raspoloženje, njegova razmišljanja i njegovu mističnu teologiju. Ivan od Križa je učitelj napuštanja svega stvorenog i unutarnjeg uranjanja, on je mističar "tamne noći".

Dijeljenje od svijeta, koje mora po Ivanovoj nauci stajati na početku puta, nije dijeljenje u pravom smislu riječi. Više se radi prekidu svih veza kojima nas svijet drži i prekidu sa svim onim što nam odvlači pažnju. Ivanu je bilo važno druge usrećiti pa im je uvijek preporučivao taj put odvajanja. Tako Ivan piše u jednom pismu: "Tko ne želi ništa drugo nego Boga, ne

hoda u tami, iako se katkad osjeća vrlo jadno. Onaj koji ne postavlja zahtjeve Bogu i stvorenjima i živi s dobrom savješću, koji ne radi po svojoj volji, nema ništa na čemu bi posrnuo, niti o čemu bi morao razgovarati... Veselite se zato! Tko ste Vi u stvari da kružite samo oko sebe.” (Živi plamen ljubavi; pisma i mali spisi)

Kad Ivan kaže da čovjek mora, da bi dospio do Boga, ići putem ništavila i neovisnosti o svim stvorenjima, ne dijeli svemir od Stvoritelja. Njegovi dualistički pojmovi (znanost njegova vremena prožeta je platonsko-dualističkim elementima) važe za čovjeka koji je prožet grijehom, a ne za onakvog čovjeka kakav je stvoren od Boga. On naglašava nesređenu požudu:” odricanje u uživanju od svih stvari je duši potrebno, jer je svako davanje prednosti stvorenju pred Bogom čista tama. Takva duša je nesposobna biti prosvjetljena i prožeta božanskim svjetlom, prije nego se nije toga oslobodila. Svjetlo i tama ne idu nikad zajedno.” (Uspon na goru Karmel)

Kad u svojim knjigama, a ima ih dosta, govori o duhovnom uspinjanju, o “tamnoj noći”, o čišćenju duhovne sposobnosti u tami vjere dočarava nam preobraženi ugođaj. Ivan nam pokušava dočarati “Božji dan” koji dolazi nakon noći. Nakon ponora tame dolazi ponor svjetla. Njegova djela nas upućuju na vezu između božanske i ljudske ljubavi. Kada se dogodi preobrazba, čovjek i stvorenje sjaje u božanskom svjetlu.

Od Karla Rahnera potječe rečenica da bi budući kršćanin morao biti mističar. Sveti Ivan od Križa pri tome mu može pomoći. Da kršćanin postane mističar, koji ne samo da razumom zna za Božju blizinu nego ju i doživljava, pomaže sv. Ivan od Križa svojim pobudama: prepustiti se, šutjeti, biti miran, biti prazan, ne gledati, vjerovati i ljubiti.

Tko se riješi jakih veza od sveg površnog, da u njega uđe sveobuhvatni Bog, taj će sa sv. Ivanom iskusi ono svjetlo koje rasvjetljuje noć.

3. Djela Sv. Ivana od Križa

Sv. Ivan od Križa za sobom je ostavio sljedeće zapise:

1. “Uspon na goru Karmel”: tumačenje stihova koji počinju riječima “U jednoj tamnoj noći”. Uspon je trebao sadržavati četiri knjige, ali je tumačenje naglo prekinuto na trećoj knjizi. U prvoj knjizi opisuje čišćenje osjetila, a u druge dvije čišćenje duha i njegovih moći.

2. "Tamna noć duše": još jedno tumačenje istih stihova, naglo prekinuto na drugoj knjizi. Oba djela su napisana nedugo nakon Ivanovog bijega iz tamnice i, premda nedovršena, međusobno se dopunjuju čineći tako cjelovitu raspravu o mističnoj teologiji.
3. Tumačenje "Duhovnog spjeva": (parafrazirana Pjesma nad pjesmama) koja počinje riječima: "Gdje se sakri, Mili?", napisano jednim dijelom tijekom tamnovanja i dovršeno nekoliko godina kasnije. Danas se obilježavaju kao Duhovni spjev A i Duhovni spjev B.
4. Tumačenje pjesme "Živi plamen ljubavi", napisano oko 1584. U ovom djelu se ističe djelovanje Duha Svetog u duši, dok je u Duhovnom spjevu naglašena prvotnost Kristova.
5. Savjeti i upute o duhovnom životu upućene mladim redovnicima glede svijeta, đavla i tijela.
6. Oko 30 pisama pisanih većinom osobama koje je ispovijedao. Na žalost, većinu njegovih pisama, uključujući ona sv. Tereziji, uništio je on sam ili su dospjela u ruke njegovih "progonitelja".
7. "Pjesme": od kojih je dosad objavljeno 26 (20 u starijim izdanjima i još 6 u novijim), pronađene su u Nacionalnoj Knjižnici u Madridu, a jedan dio nalazio se u samostanu karmelićanki u Pamploni.
8. "Duhovne izreke"; u nekim izdanjima do 100, u drugim i do 365 izreka.

Fra Mijo Šabić

ČIJA JE ISUSOVA DOMOVINA?

*"Ne mislite da sam došao donijeti mir na zemlju.
Ne, nisam došao donijeti mir, nego mač."*

(Mt 10, 34)

UVODNI DIO

Svakodnevno smo svjedoci nesretnih događanja u Svetoj zemlji. I dok promatramo sve to, ponekad se zapitamo radi li se o ostvarenju navedenih riječi Matejeva evanđelja. U takvo nešto ne možemo vjerovati jer je Isus prije svega glasnik mira, a ovo što se događa samo je još jedna bol u njegovoj muci.

Palestinom nazivamo prostor na istočnoj obali Sredozemnog mora. To je mjesto susreta triju velikih monoteističkih religija: židovstva, islama i kršćanstva.

Za Židove je to obećana zemlja, mjesto nekadašnjeg hrama, simbol vjere i nacionalnosti.

Za islam Jeruzalem s Omarovom džamijom i džamijom Al-Aqsa predstavlja jedno od najsvetijih mjesta na svijetu.

Za kršćanstvo je to zemlja posvećena djelovanjem Isusa Krista, kolijevka svekolikog kršćanskog navještaja.

POVIJESNO ZALEĐE

Što je dovelo do krvavog, sada već stoljetnog rata u Palestini? Teško pitanje na koje ću u ovom prikazu pokušati dati odgovor.

Židovi su, narod koji polaže pravo na taj prostor, u 2. stoljeću poslije Krista protjerani su s tog područja¹ i raseljeni po cijelom svijetu. No sve vrijeme izbivanja nisu zaboravili tko su i gdje im je prava domovina. U 19. stoljeću sa sionističkim pokretom² ideja povratka sve je prisutnija. U prilog im je išla i politika zapadnih kolonijalista, tadašnjih gospodara Palestine. Godine 1917. donesena je Balfourova deklaracija³ kojom se daje zeleno svjetlo povratku Židova i osnivanju nove židovske države.

1 Uzrok raseljavanja je drugi židovski ustanak protiv Rimljana od 132. do 135. godine. Ustanak je predvodio Simeon ben Koseba, a u krvi ga je ugušio Julije Sever.

2 Nazvan po svetom brdu Sion u Jeruzalemu. Osnivač mu je Theodore Herzl, a cilj mu je bio ujediniti sve Židove u dijaspori i vratiti ih u Palestinu.

3 Nazvana po Arthuru J. Balfouru, britanskom ministru vanjskih poslova. U Deklaraciji britanska vlada pozdravlja mogućnost stvaranja židovske države na području Palestine.

Stanovništvo na tom prostoru bilo je skoro isključivo arapsko. Među njima ideja nove države nije dočekana s oduševljenjem. Iako se u Balfourovoj deklaraciji kaže kako se u novoj državi moraju poštovati prava, jezik i vjera ostalih stanovnika, Arapi se ipak bune.

Arapi su na tim područjima prisutni već od samih početaka civilizacije (3500 godina pr. Kr.). Plemena Kan'anaca i Jebusita, koja spominje i Biblija, još u to vrijeme naseljavaju Palestinu. Žive mirno do 12. stoljeća pr. Kr. kad se u Palestini pojavljuju Židovi. U 6. stoljeću taj prostor zauzimaju Babilonci čime završava vladavina Židova, ako se izuzme kratko razdoblje Makabejaca. Nakon Babilonaca izmjenjivale su se dinastije Perzijanaca, Grka i Rimljana, sve dok Arapi nisu osvojili Jeruzalem i cijelu Palestinu.

DRŽAVA IZRAEL

Današnja politička slika Bliskog i Srednjeg istoka nema puno sličnosti s onom iz kraja 19. i početka 20. stoljeća. Izrael, Sirija, Jordan, Saudijska Arabija i Irak nisu ni postojali, a Turska i Libanon nisu bile države. Današnji mozaik tih država je rezultat tajnih ugovora zapadnih velesila prije i za vrijeme Prvog svjetskog rata. Tada je posijano sjeme mnogih konflikata od kojih neki, poput izraelsko-palestinskog, traju i danas.

Država Izrael proglašena je 14. svibnja 1948. godine. Samo dan poslije dolazi do prvih oružanih sukoba s Arapima. Tada je okupirana glavnina palestinskog teritorija, a gotovo milijun Palestinaca moralo je napustiti domove. To je značilo jednu od najvećih izbjegličkih kriza u povijesti. Godine 1956. mlada država Izrael ratuje s Egiptom zbog spora oko Sueskog kanala⁴. Godine 1967. zbio se tzv. "Blitzkrieg" u kojem je Izrael proširio vlast na cijeli pojas Gaze, Sinaj, Zapadnu obalu i Golansku visoravan. Država je bila četiri puta veća od one iz 1949. godine. Neki dijelovi poput Sinaja kasnije su vraćeni, ali mir na tim područjima nikad nije uspostavljen.

Danas se Izrael ubraja među najrazvijenije zemlje svijeta. Nova naselja neprestano niču i država se, unatoč konstantnim sukobima, razvija zavidnom brzinom. O Izraelu se zato danas najčešće govori u superlativima. Ipak, mora se reći da na ljestvici poštovanja ljudskih prava ne stoje baš visoko. Na tom su području pri samom dnu.

4 Na stranu Izraela stale su Francuska i Velika Britanija, koje su do tada bile vlasnice Sueskog kanala, a do pobjede se došlo nakon pomoći SAD-a.

JASER ARAFAT I DRŽAVA PALESTINA

Kad se govori o izraelsko-palestinskom sukobu, neizostavno je ime Jaser Arafat, nobelovac i veliki palestinski vođa, a slobodno se može reći i tvorac moderne države Palestine. Rođen je 1929. u Kairu, a cijeli život podredio je stvaranju države Palestine.

Već 1958. godine s prijateljima osniva Al-Fatah, ilegalnu palestinsku organizaciju. Godine 1964. Arapska liga osniva gerilsku Palestinsku oslobodilačku organizaciju, poznatu kao PLO. Na čelo te organizacije 1969. godine stupa Jaser Arafat. Premda je PLO slovio kao poluteroristička organizacija godine 1994. Jaser Arafat, zajedno s tadašnjim izraelskim premijerom Yitazaqom Rabinom dobiva Nobelovu nagradu za mir.

Sama država Palestina službeno je nastala 1988. godine. U studenom te godine na sastanku u Alžiru PLO je objavio Deklaraciju o nezavisnosti. Jordan se pri tome odrekao Zapadne obale. Međutim velik dio teritorija ostaje pod izraelskom okupacijom.

GLAVNI PROBLEMI I PRIŠUTNA NADA

Izvor sukoba često je i vjersko-nacionalni fanatizam. Ali i kad se on izuzme, ostaje mnoštvo neriješenih problema. Glavne četiri točke sukoba su sljedeće: Jeruzalem, povratak palestinskih izbjeglica, izraelska naselja na palestinskom teritoriju i granice države Palestine⁵. Za Izrael je najveći problem Jeruzalem dok za Palestnu najveći problem leži u povratku izbjeglica.

Svaki mirovni dogovor među zaraćenim stranama velik je događaj. Međutim, malo ih poluči dobre rezultate. Palestinska teroristička organizacija Hamas glavni je uzrok problema. Svojim djelovanjem gotovo uvijek prekrši dogovoreno, nakon čega redovito uslijedi nimalo blaga židovska odmazda.

Ipak, posljednjih se godina stvari pomiču s mrtve točke. Važan je dokument *Road Map* iz 2002. godine kojeg su donijeli SAD, UN, EU i Rusija. Na snagu je stupio 2003. godine, a njime se palestinski premijer Mahmud Abas obvezao zauzdati teroriste dok je izraelski premijer Ariel

⁵ Naime, Izrael se od države Palestine odlučio ograditi zidom, kao što je istočni Berlin bio odijeljen od zapadnog. Osim teškog kršenja ljudskih prava, zid na pojedinim područjima zalazi na palestinsko tlo. Najveći problem jest Jeruzalem, kojeg zid zaobilazi, a Palestinci ga se nikad neće odreći.

Sharon obećao povlačenje s palestinskog teritorija i omogućavanje povratka izbjeglica. Svjedoci smo provođenja tog dogovora u najnovije vrijeme.

Država Palestina još se nije u potpunosti oformila, ali ide se k tome. Palestinci su konačno dočekali državu. Isto tako, glavnini izraelskog naroda dosadilo je ratno ili poluratno stanje, pa to obećava konačno rješenje. Ipak, teško da će na tom području ikad doći do pravog mira.

U najnovije vrijeme stvari se razvijaju u pozitivnom smjeru i nadati je se da će tako i nastaviti. Najsvetije područje na Zemlji sigurno zaslužuje bolji život.

Fra Damir Ćiro Ćikara

U pisanju ovog rada koristio sam članke: Dragutin Feletar, *Intifada potresa svijet*, Hrvatski zemljopis, 65, Svibanj 2002. (IX), str. 68 - 71 i *Palestina*, Drvo znanja, 88 (IX), Listopad 2005., str 12 - 19, kao i knjigu Fra Miroslav Modrić, *Sveta zemlja Isusova domovina*, Hrvatsko međuprovincijsko vijeće za Svetu zemlju, Zagreb 2000.

NOVI SVJETSKI MIROTVORCI

Razmišljanje na temu suvremenog terorizma

Dana 11. rujna 2001. godine svijet je ostao zaprepašten slikama koje su putem medija stizale iz New Yorka. Teroristi su napali Svjetski trgovinski centar (WTC) i Pentagon, simbole američke moći i razvijenog zapadnog društva. Prema službenim podacima u ruševinama WTC-a život je izgubilo 2823 ljudi, nestalo je 350 vatrogasaca i 60 policajaca. U Pentagonu je život izgubilo 189 ljudi.¹ Taj događaj povod je suvremenom ratu protiv terorizma. Na scenu stupaju novi svjetski mirotvorci.

Napad na WTC i Pentagon iznenadio je cijeli svijet. Tim više što su bili u srcu SAD-a, a ciljevi su bili simboli demokracije i sigurnosti. Nakon napada nestao je svaki osjećaj sigurnosti i sav taj kaos pogodio je početku stvaranja novog, mirnog svijeta.

Glavnim krivcem napada proglašena je Al-Qa'ida, teroristička organizacija predvođena karizmatičnim Osama bin Ladenom. Glavno uporište terorista bio je Afganistan, još uvijek pod talibanskim režimom. Nije puno prošlo i „svjetski policajac“, najveća vojna sila koju je svijet ikada vidio kročila je na afganistansko tlo. Talibanski režim brzo je svrgnut, ali bin Laden nin do danas nije uhvaćen.

Bio je to početak velike američke ofenzive. Uslijedio je Irak i borba za prava potlačenog iračkog naroda. Danas sve upućuje na to da je samo pitanje vremena kad će sila krenuti dalje.

Iako zgrožen događajem od 11. rujna 2001. godine, svijet je ostao skeptičan u pitanju rata u Afganistanu. Protiv rata u Iraku glasa je bio malo glasnjiji, ali nedovoljno. Danas u Afganistanu nije samo američka vojska. UN se protivio ratu u Iraku, ali SAD nije snosio nikakve posljedice ne poštujući odredbu krovne organizacije demokratskog društva. Irak je, recimo usput, godinama trpio razne sankcije zbog militarne politike Saddama Husseina.

Odnos SAD-a i najljućih neprijatelja naveliko budi skepsu u ljudima. Poznata je stvar da su Amerikanci sami stvorili svoje najveće neprijatelje. Bin Laden, Hussein i mnogi drugi proizvod su američke vojno-strateške industrije. Nameće se pitanje što je dovelo do toga da suradnja pukne. Mnogi analitičari drže da pravi razlog rata u Afganistanu leži u težnji američke vanjske politike da se nametne u međunarodnim odnosima na Bliskom istoku nakon nestanka Sovjetskog Saveza. Međutim, stvari su izmakle kontroli. Prema norveškom mirovnjaku dr. Joham Galtungu, Amerika i zapad su trebali riješiti stvari dijalogom. Iz Saudijske Arabije je trebalo povući vojsku, sankcije Iraku je trebalo prekinuti i Palestinu

¹ Usp. I. LUČIĆ, *New York godinu dana poslije*, Meridijani, 67, Rujan 2002. (IX), str. 31

je trebalo priznati.² Za primjetiti je kako je većina problema nastala na teritoriju navedenih zemalja.

Navedene zemlje strateški su jako zanimljive razvijenom zapadnom svijetu. Osim prirodnog smještaja na razmeđu svjetova i kultura koji pogoduje vojnoj kontroli svijeta, na tim područjima nalaze se velike količine nafte i zemnog plina. SAD je zasigurno najveći potrošač tih prirodnih bogatstava. Osim zadovoljavanja vlastitih potreba, veliku korist donosi i kontrola tržišta nafte, kojoj cijena vrtoglavo raste. Arapski stručnjaci mišljenja su da bi stalna prisutnost američke vojske kao ekskluzivnog arbitra prirodnih bogatstava tog područja predstavljala otvorenu mogućnost budućih sukoba.³

Ipak, svijet ostaje slijep pokraj zdravih očiju. Krvoproliće je načelno osuđeno, ali malo je nastojanja oko njegova zaustavljanja.

Terorizam se definira kao primjena nasilja prema imovini ili ljudima da bi se zastrašivanjem utjecalo na određenu politiku. Kada problem modernog terorizma sagledamo kroz ovu definiciju, jedino što s obzirom na napadača i žrtvu možemo reći jest da je žrtva uvijek nevina. Teško je reći tko je napadač, a tko žrtva. Žrtva su oni nevini koji su se zatekli u WTC-u za vrijeme napada, ali žrtva su i tisuće Iračana poginulih u američkoj invaziji. Pitanje koje se nameće: može li se terorom protiv terora? Zar to nije isto kao i razvijanje nuklearnog oružja u svrhu sprečavanja nuklearnog rata? Zar ljudski život ne vrijedi više od nekoliko barela nafte? Ili je sve dopušteno, da se izrazim filmski „Za šaku dolara“.

Rezultati najnovije borbe protiv terorizma sve su vidljiviji. O tome će posvjedočiti Madrid, London, turisti u Egiptu i svi oni bezimni o kojima svakodnevno čujemo u vijestima. Zar cilj nije bio postići mir?

Problem terorizma nije se rodio rušenjem nebodera u New Yorku. Početak leži mnogo dublje u povijesnim odnosima. No sigurno je da je uzrok svega ljudska taština, a ista ta taština danas se krije pod maskom borbe protiv vlastitog iznašašća. I sve dok ta borba nekome pogoduje, rezultati će biti sve porazniji. Terorizam nije prirodan ljudskom duhu, a svi oni teroristi ili njihovi progonitelji ipak su samo ljudi. Tim smo ljudima upućeni. Sve dok se bude šutjelo, napretka neće biti.

Jednostavnog rješenja kojeg bi mogao predložiti ne vidim, ali vidim da ovakvo rješavanje stvari ne ide. A dok se mir ne ostvari možemo samo moliti. Onoga od kojega svaki mir dolazi da nas poštedi ovakvih mirotvoraca.

Fra Damir Ćiro Ćikara

² Usp. *Isto*, str. 35

³ Usp. *Isto*, str. 35

BLAGOSLOV KAMENA TEMELJCA FRANJEVAČKOG BOGOSLOVNOG KLERIKATA PROVINCIJE PRESVETOG OTKUPITELJA

Jedan od zasigurno važnijih događaja u osnutku Crkve bio je onaj kod Cezareje Filipove kada je Isus Kefu prozvao Petrom, Stijenom, Dragocjenošću. Od tog trenutka oko Petra se malo po malo gradi zdanje koje ni vrata paklena neće nadvladati i koje će izdržati sve navale i protivštine ovoga svijeta sve do ponovnog Kristova dolaska.

Isto je tako važno uočiti presudnost Isusove osobe koja je i sama kamen temeljac i kamen zaglavni cjelokupnog kršćanstva, ali i cjelokupnog čovječanstva. On je kamen na kojem u životu ostaju svi ljudi, i oni koji ga slijede i priznaju, i oni koji ga ne poznaju kao i oni koji mu se suprotstavljaju.

Slika o kamenu temeljcu preuzeta je iz građevinarstva jer je najbolje prikazivala ovisnost cjelokupne građevine o jednom kamenu, odnosno važnosti postavljanja pravog kamena, tj. pravog temelja da bi bilo kakva građevina mogla opstati pred eventualnim opasnostima.

Ono o čemu ćemo ovdje razmišljati jest kamen temeljac klerikata, zgrade u kojoj će živjeti franjevački bogoslovi i njihovi odgojitelji, ali možda još važnije razmišljat ćemo o temelju na kojem su ti isti bogoslovi i ti isti odgojitelji izgradili ili će izgraditi svoja intelektualna zdanja kao i ona duhovna i općenito ljudska. Razmišljat ćemo, naime, kako su od jedne Teologije, one u Makarskoj, prešli u drugu, splitsku.

Za opisati što se događalo na blagoslovu kamena temeljca klerikata nije potrebno previše riječi. Ali za opisati što taj kamen predstavlja, za otkriti koliko je vremena, truda i molitve uloženo da do blagoslova i postavljanja uopće dođe, za predvidjeti daljnji napor i rast onoga u čijim temeljima taj kamen stoji, tj. onoga čiji je sam kamen zapravo temeljac, bio bi potreban neizmjeran broj poteza perom ili bolje rečeno više dana tipkanja za kompjutorom. Zavirimo malo u taj ocean.

Sve je započelo onog trenutka kada je 1999. god. Kongregacija za katolički odgoj u Vatikanu izdala uredbu o osnivanju Katoličkog bogoslovnog fakulteta. Iako su još prije biskupi ordinariji Splitske metropolije i provincijal Franjevačke Provincije Presvetog Otkupitelja potpisali ugovor kojim su Teologija u Splitu i Franjevačka teologija u Makarskoj ujedinjene u Katolički bogoslovni fakultet, trebalo je pričekati

dozvolu Vatikana. Nakon što je 1999. god. fakultet započeo s djelovanjem u sklopu Sveučilišta u Splitu bilo je potrebno franjevačke bogoslove i profesore adekvatno smjestiti i tu započinja ova naša priča.

Naravno da je bilo nemoguće odmah pronaći zadovoljavajuće stambene prostorije za tridesetak ljudi. Uvidjelo se da bi najisplativije rješenje bilo kupnja zemljišta i izgradnja klerikata. Za takav potez, međutim, treba vremena.

Proces prelaska iz Makarske u Split odvijao se u nekoliko etapa. Prva se ticala hotela «Dujam» koji je u vlasništvu poduzeća «Lavčević». Hotel je bio privremeno rješenje dok se ne nađe povoljno zemljište i ne dobiju potrebne dozvole za gradnju klerikata. Ubrzo je postalo jasno da će se dobivanje dozvola odužiti, a hotel nikako nije mogao dugoročno zadovoljiti fratarske potrebe, pa se ubrzo prešlo na drugu razinu. Bogoslovi i odgojitelji su prešli u samostan Sestara milosrdnica na Dobrom, gdje žive već pet godina. Samostan, premda još uvijek u izgradnji, pokazao se izvrsnim rješenjem te se više nije trebalo premještati. Naravno, dok klerikat ne bude izgrađen. Uskoro su potrebne dozvole konačno dobivene pa se moglo započeti s radom.

Dana 14. srpnja 2005. svi koji su se imalo brinuli o stvarima koje se tiču izgradnje klerikata, konačno su mogli odahnuti. U prigodno iskopanu rupu uliven je beton koji je simbolizirao kamen temeljac. To izlijevanje betona samo po sebi ne bi imalo nikakvo značenje osim financijskog troška, ali kada mu se pribroje dolazak mnogih fratara te crkvenih i civilnih uglednika, kada mu se pribroje svetopisamska čitanja i blagoslovne molitve, kada mu se pribroji nagovor o. Provincijala, kada mu se pribroji pjesma skladana i ispjevana posebno za ovu prigodu, onda taj čin izlijevanja poprima sasvim drugo značenje. Onda on simbolizira mnoge napore koji su urodili plodom. Onda on postaje blagoslov kamena temeljca Franjevačkog bogoslovnog klerikata Provincije Presvetog Otkupitelja. Onda on simbolizira početak i temelj nečega što će biti mjesto vjerskog, intelektualnog i kulturnog uzdizanja.

To uzdizanje neće naravno započeti tim činom niti ovisi o njemu ili o građevini koja se tim činom rađa. Ono je samo plod i nastavak višestoljetne tradicije koja je iz Makarske prešla u Split. Tradicije koja vuče svoje korijene iz mnogih franjevačkih samostana još iz XIII. stoljeća. Tradicije koja je iznjedrila mnoge britke umove, čijim se ostvarenjima i mi danas ponosimo.

Taj ponos nas tjera ne samo veličanju staroga i divljenju prošlosti, već mnogo više djelovanju u sadašnjosti i okrenutosti budućnosti. Ipak,

to djelovanje nije uvijek i ne može biti uvijek autentično, ali koliko se god činilo da naše vjersko, intelektualno i kulturno djelovanje može biti i jest krhko i neuvjerljivo, ipak tješi misao da se ide naprijed u svim segmentima baš poput ovog našeg klerikata. Jer se nalazimo u *Domu Božjem, u kojem se zazivlje ime njegovo*, u njemu i o njemu možemo radosno i pjevati.

Fra Filip Mimica

ŠTO CRKVA KAŽE O MEĐUGORJU?

Uvod

Fenomen Međugorje postoji već dvadesetak godina. Možemo sa sigurnošću reći da se glas o njemu proširio po cijelome svijetu. U ovom radu pokušat ću što vjerodostojnije prikazati što Crkva misli o Međugorju. Mišljenja su kako ćemo i vidjeti, podijeljena, od oduševljenih pristaša do vatrenih protivnika. Podijeljena su mišljenja ne samo pojedinaca i skupina, nego i odgovornih ljudi u Crkvi. U ovom radu vidjet ćemo kako je sve počelo. Zatim ćemo vidjeti istraživanja i zaključke biskupskih komisija, isto tako i biskupskih konferencija. Tu ćemo iznijeti cjelovitu izjavu BKJ na redovnom zasjedanju u Zadru, 9. - 11. travnja 1991. godine. Zatim ćemo na samom kraju vidjeti mišljenja nekih crkvenih velikodostojnika. U tom ću poglavlju pokušati iznijeti izjave i mišljenja msgr. Frane Franića, pokojnog msgr. Pavla Žanića i msgr. Ratka Perića. Prvi je veliki prijatelj međugorskih ukazanja. I drugi je u početku to isto bio, ali je kasnije iz kojekakvih razloga to svoje mišljenje sasvim promijenio, dok je treći žestoki protivnik međugorskih ukazanja.

1. MEĐUGORJE I MEĐUGORSKA VIĐENJA

Do 24. lipnja 1981. godine Međugorje je živjelo kao i ostala sela tog kraja. Te godine se u toj župi proširila vijest o Gospinim ukazanjima. Ta vijest je promijenila cijeli život župe. Međugorje je od obične seoske župe postalo mjesto okupljanja mnoštva hodočasnika iz cijeloga svijeta (u 20 godina preko 20 milijuna) i time jedno od najvećih svjetskih molitvenih središta, usporedivih s Lourdesom i Fatimom.

Prema izjavama viđenja su se odvijala ovako: 24. lipnja 1981. oko 16 sati Ivanka i Marija su pošle u brdo tražiti ovce. Već s puta, Ivanka je primijetila malo podalje u brdu neobičnu pojavu kako lebdi iznad zemlje te na to upozorila Mariju. Odmah su se vratile po Milku. Uskoro su sve tri vidjele isti prizor. Javile su to svojim vršnjacima dvojici, Ivana i Vidi (Vicki). Svi su vidjeli isto. Kad su pošli sljedećeg dana (četvrtak, 25. lipnja), pridružilo im se više susjeda. Poslije 18 sati javio se bljesak svjetla i potom je, osim jučerašnjih šestero, neobičan lik primijetilo još dvoje mladih, Marina i Jakov. Milka i jedan Ivan nisu više dolazili na spomenute

susrete, tako je ostala spomenuta šestorka. U petak na večer (26. lipnja) u isto vrijeme našlo se još više ljudi na okupu. Ponovio se sličan prizor kao i prošle večeri. Četvrtog (subota, 26. lipnja) i petog (27. lipnja) dana glas se o tom proćuo izvan Hercegovine. Neki od vidjelaca i dan danas imaju ista ukazanja. Jedni vjeruju, drugi sumnjaju, treći ne vjeruju, četvrti ostaju ravnodušni. Ali većina ne odolijeva radoznalosti, pa na to mjesto već prvih dana hrle u velikom broju. Oko mladih molitelja mnoštvo naroda sa svih strana brojem nadmašuje gotovo sve dosadašnje religiozne skupove u Hercegovini. Koji jednom dođu, opet se vraćaju i drugima pričaju.

Sljedećih su dana na scenu nastupili liječnici i psihijatri koji su pokušali ustvrditi vjerodostojnost viđenja. Otklonjena je svaka sumnja drogiranja i prirođenih duševnih poremećaja. Mladi (vidioci) su proglašeni potpuno normalnom djecom, kojoj nije potrebna nikakva liječnička pomoć.

Događaji u Međugorju provociraju prije svega prirodne i medicinske znanosti da zauzmu svoj stav. U tom je pogledu već barem s medicinske strane učinjeno, što se moglo učiniti. Također i od strane psihologije i psihijartije. Njihovi su rezultati pokazali da je riječ o činjenicama izvan njihova dometa. O pojavama za koje zdrava djeca svjedoče nije mogla ništa reći ni napredna elektronika.

Na kraju krajeva, ostaje na Crkvi riješiti vjerodostojnost Međugorja, što i je njen posao. Ali ni s te strane posao nije jednostavan. I u Crkvi kao i kod vjernika mišljenja su podijeljena, od oduševljenih pristaša do vatrenih protivnika. Podijeljena su mišljenja ne samo pojedinaca i skupina, nego i od odgovornih ljudi u Crkvi. Međutim, samo Međugorje, župa i župljani, vidioci i hodočasnici uvijek su tvrdili i tvrde da stoje čvrsto u Crkvi, jednoj, svetoj, katoličkoj i apostolskoj. Pojava Međugorja kao i svaka druga pojava podliježe sudu ljudi, upućenih i neupućenih, dobronamjernih i zlonamjernih, pristaša i protivnika. Mišljenja imaju svoju težinu već prema pristupu, poznavanju stvari, izobrazbi, stručnosti i položaju. U slijedećim poglavljima pokušat ćemo što vjerodostojnije iznijeti neka takva mišljenja odgovornih ljudi.

2. Biskupske komisije i konferencije

Najčešće se govori o dvije biskupske komisije, a ponekad i o jednoj. Na sugestije i molbe biskup Žanić je formirao u siječnju 1982. g. Komisiju za Međugorje od 4 člana. Od zadataka koje je ta komisija imala ispuniti,

nije ostvareno gotovo ništa. U javnosti se počelo govoriti kako je ta komisija neangažirana i nesložna i da će biti zamijenjena. I sama Biskupska konferencija Jugoslavije preporučila je biskupu Žaniću da formira komisiju koja će biti sposobna osvijetliti zbivanja u Međugorju. Tako je on u veljači 1984. proširio postojeću komisiju na 15 članova. Od tada se govorilo o drugoj biskupskoj Komisiji za Međugorje.

Ako se ima u vidu izbor članova Komisije, njihova stručnost, sredstva koja su im stajala na raspolaganju, kao i na metodologiju rada, uopće ne iznenađuje što se i na proširenu Komisiju počelo gledati s nepovjerenjem.¹ Mnogi nisu bili zadovoljni jer su članovi Komisije uglavnom bili oni koji su se već prije izjasnili negativno o Gospinim ukazanjima. Stoga ne čudi što je po završetku svoje prve sjednice održane 23. i 24. ožujka 1984. Komisija izdala priopćenje u kojem između ostalog stoji: Komisija ne odobrava što neki svećenici i katolički laici dovode organizirana hodočašća u Međugorje ili organiziraju javne nastupe vidioca prije nego je Crkva izrekla svoj sud o vjerodostojnosti ukazanja... Komisija završava svoj zadatak 2. svibnja 1986. kada je glasovanjem (s 11 glasova za) donijela zaključak – nije utvrđena nadnaravnost. U svibnju, nakon što je komisija završila sa svojim radom, dostavljeni su njeni rezultati Sv. Stolici. Očekivao se negativan pravorijek, Rima, razumije se kao što je negativan bio i sud komisije. Sv. Stolica je u skladu sa svojim propisima zatražila da se, uvažavajući rezultate dosadašnjih istraživanja, provede još jedno kanonsko ispitivanje i to na razini Biskupske konferencije koje je učinjeno 1987. – 1990.

S jedne strane događaji u Međugorju su još uvijek bili u tijeku, zbog čega se i nije moglo zaključiti istraživanje. S druge strane biskupi su bili svjesni potrebe da se brojnim hodočasnicima koji s raznih strana svijeta dolaze u Međugorje, posveti dužna pastoralna skrb te da se u Međugorju osigura zdrava pobožnost prema BDM. Zbog toga je BKJ na temelju dosadašnjih istraživanja, uzevši u obzir rezultate prethodne komisije BKJ na zasjedanju održanu u Zadru 10. travnja 1991., donijela izjavu poznatu kao «Zadarska izjava» Nedugo nakon Zadarske sjednice i spomenute izjave, bivša Jugoslavija se raspala, a s njom i BKJ. Osnovane su nove Biskupske konferencije u novonastalim državama (HBK, BK BiH). Spadalo je na BK BiH da formira komisiju za Međugorje koja bi pratila daljnja zbivanja i provela one odredbe o vođenju skrbi za vjernike te donijela za to liturgijsko-pastoralne smjernice. To je očekivala i Sv. Stolica. No, to nije ostvareno. BK BiH pravda se redovito ratnim prilikama u toj zemlji, ali rat je davno završio, stanje se normaliziralo. No prvi razlog je, kako

1 LJ. RUPČIĆ – V. NUIĆ, *Još jednom istina o Međugorju*, K. Krešimir, Zagreb 2002., str. 222.

tvrdi biskup Perić, što biskupi BiH ne osjećaju potrebu da formiraju drugu istražiteljsku komisiju i daju nove izjave o Međugorju.

3. Izjava BKJ o Međugorju

Na redovnom zasjedanju BKJ u Zadru 9. – 11. travnja 1991. usvojena je sljedeća izjava: «Biskupi od samog početka prate međugorska događanja preko dijecezanskog biskupa, biskupske komisije i Komisije Biskupske konferencije Jugoslavije za Međugorje. Na temelju dosadašnjeg istraživanja ne može se ustvrditi da se radi o nadnaravnim ukazanjima i objavama. Međutim, brojna okupljanja vjernika s raznih strana koji u Međugorje dolaze potaknuti i vjerskim i nekim drugim motivima, zahtijevaju pažnju i pastoralnu skrb u prvom redu dijecezanskog biskupa, a s njim i drugih biskupa, kako bi se u Međugorju, i povezano s njime, promicala zdrava pobožnost prema Blaženoj Djevici Mariji, u skladu s učenjem Crkve. U tu svrhu biskupi će izdati i posebne prikladne liturgijsko-pastoralne smjernice. Isto tako preko svojih će Komisija i dalje pratiti i istraživati cjelokupno događanje u Međugorju.²»

Ta izjava katoličkih biskupa o Međugorju klasičan je primjer tisućljetne prakse provjerene crkvene razboritosti. Pokazuje se da Crkva poštuje činjenice i da u svemu najviše skrbi za duhovno dobro vjernika. Sadržaj i smisao te izjave treba promatrati na dvije razine. Prva je i u ovom slučaju bitna razina da se sadržaji takvih mogućnosti tzv. privatnih objava ne mogu pridodati objavljenim i obvezatnim sadržajem vjere. Prema tome ni biskupi ni sam Papa nemaju vlasti neprevrtljivo zaključiti da se Gospa negdje zaista pojavila niti imaju vlasti vjernicima naložiti da to vjeruju. Crkveno je učiteljstvo uz poznate uvjete neprevrtljivo samo kad utvrđuje da li se nešto nalazi ili ne nalazi u Objavi koju je Crkva primila od kraja apostolskog doba i koja se čuva u Bibliji i predaji. Čega nema ni u Bibliji ni u predaji, učiteljstvo ne može proglasiti kao nauk vjere ni sadržaj obvezatnog vjerovanja... Utvrde li da nema suprotnosti, da se te pojave i poruke (u Međugorju) slažu s katoličkim naukom i moralom, oni kao najodgovorniji u Crkvi mogu proglasiti da nema zapreke vjerničkom okupljanju na tom mjestu ni razvijanju duhovnog života u smislu tih poruka. U protivnom bila bi im dužnost razotkriti zablude i spriječiti zlouporabe. Odgovarajući izričaji u novoj izjavi pokazuju da istraživanja i u tom smislu još traju. No glavnina izjave pokazuje da naši biskupi uočavaju prije svega činjenicu okupljanja velikog broja vjernika i znatiželjnika u Međugorju, te smatraju svojom dužnošću brinuti se da tako okupljena mnoštva primaju ondje

² Glas koncila, 5. svibnja 1991., str. 1

pravi navještaj vjere... Zacijelo treba očekivati, kao što sam dokument kaže, prikladne liturgijsko-pastoralne smjernice. Time se ostvaruje davni prijedlog, koji je bio istaknut u Glasu Koncila, da se biskupska skrb za Međugorje razdjeli na dvije komisije. Jedna da nastavi proučavati jesu li to ili nisu nadnaravna ukazanja ili objave, a druga da se skrbi za pravu i zdravu crkvenost međugorskih okupljanja. Jer doista je moguće da prva od tih komisija još dugo istražuje, dok se skrb za okupljanja ne može odgađati jer se ona trajno događaju. Za brojne pobožnike širom svijeta ova će izjava djelovati kao vrijedno olakšanje na području savjesti. Oni, naime, koji iz vjerskih pobuda dolaze u Međugorje, odsad znaju da su ta okupljanja obuhvaćena redovitom i odgovornom skrbi apostolskih nasljednika.³

4. Za i protiv

U ovom poglavlju ću pokušati iznijeti izjave i mišljenja nekih crkvenih velikodostojnika, koji su posjetili Međugorje i tom prigodom izrekli svoje dojmove, a isto tako ona mišljenja koja su izrekli u nekim drugim prigodama.

O međugorskim ukazanjima danas imamo razna stajališta. Rijeke hodočasnika koje se svakodnevno slijevaju u Međugorje, pokazatelj su duhovne snage koja se nalazi u tom hercegovačkom kraju. Međugorje su pohodili milijuni hodočasnika među kojima je bio velik broj biskupa i kardinala te desetak tisuća svećenika.⁴ Svi oni ili vjeruju u Marijina ukazanja ili imaju barem neku nadu i želju susreta s mjestima koja imaju svoju draž. Glas o Marijinim ukazanjima u Međugorju daleko se proširio te je Katolička crkva odlučila provesti ispitivanja i donijeti konačni sud o tome. Stoga se do danas sam crkveni vrh nije izjasnio ni za ni protiv međugorskih ukazanja. Crkva za sada dozvoljava privatno vjerovanje, ali ima i onih koji «pretekoše sud Crkve» te kao crkvene osobe iznose javno svoje mišljenje. Neki idu u prilog Marijinih ukazanja u Međugorju dok su drugi sasvim suprotni. Među takve spada mons. Frane Franić – umirovljeni splitsko-makarski nadbiskup, pok. mons. Pavao Žanić i sadašnji biskup mostarsko-duvanjski i trajni upravitelj trebinjsko-mrkonjski mons. Ratko Perić.

³ Glas Koncila, 5. svibnja 1991., uvodnik

⁴ LJ. RUPČIĆ, *Međugorje vrata nebeska i početak boljega svijeta*, Mostar 1999., str. 108.

Frane Franić - postaje biskupom 1950. godine, a kao nadbiskup upravlja splitsko-makarskom metropolijom sve do 1988. god. Možemo sa sigurnošću konstatirati da je veliki prijatelj i priznavatelj međugorskih ukazanja. Od samog početka ukazanja, od 1981. god. On ima pozitivan stav i žali što je Crkva slabo odgovorila na Gospine poruke o obraćenju. On je oko 60 puta sam posjetio Međugorje⁵ za koje kaže da mu je predrago svetište, a u njemu je dobio toliko velikih i neopisivih čudesa, religioznih iskustava i milosti... Dnevno se stavlja u prisutnost Gospinu u vrijeme u koje se ona ukazuje u Međugorju, od 17:40 – 17:45 sati.⁶ Frane Franić kaže da je dva puta prisustvovao «viđenjima» djece i da je s njima prijateljski razgovarao u njihovim kućama.⁷ Nadbiskup je potpuno uvjeren u međugorska ukazanja te stoga na sve strane pokušava svoju radost i milost prenijeti na druge. Kad se 1984. god. vraćao kući iz Međugorja postalo mu je jasnije da tu nema prijevare, ni manipulacija, ni halucinacija, već da se tu radi o ozbiljnim religioznim doživljajima koje privlače mase vjernog naroda, koje tu vide prisutnost Duha Božjega, koji govori ne samo Crkvi u Hercegovini nego Crkvi u čitavom svijetu, slično kao u Fatimi.⁸ Svoj stav prema Međugorju nije očitovao samo biskupima bivše Jugoslavije, nego je pisao i kardinalu Ratzingeru s molbom da se zauzme za Međugorje zbog golemih milosti koje se u njemu preko Gospinih ruku daju cijelome svijetu.⁹ Preporučuje vjernicima Međugorje kao mjesto hodočašća i molitve.¹⁰

Za razliku od nadbiskupa Franića koji je ostao uvjeren u Marijina ukazanja u Međugorju, pokojni mostarski biskup **Pavao Žanić** promijenio je svoje mišljenje i stav. U početku Žanićev stav prema ukazanjima bio je pozitivan, dapače i vatren, dok se poslije nije pretvorio u sasvim suprotan, negativan stav. To je donekle pridonijelo proširenju glasa o Marijinim ukazanjima. Kao biskup koji je imao jurisdikciju nad Međugorjem, upoznat je sa svim zbivanjima. Nije htio zanemariti psihi djece, pa stoga kaže da je

5 Usp. LJ. RUPČIĆ, *Međugorje vrata nebeska i početak boljeg svijeta*, Mostar 1999., str. 109. O tome biskup svjedoči u svom pismu od 5. siječnja 1998. godine

6 Usp. *Isto*, str. 109.

7 Usp. M. DUGANDŽIĆ, *Međugorje u Crkvi*, Informativni centar Mir Međugorje, Međugorje 2001., str. 116. Prigodom predstavljanja monografije «Međugorje» u Splitu, mons. Franić je rekao između ostalog: «Ja sam osobno čuo Gospin glas, no nikada je nisam vidio».

8 Usp. *Isto*, str. 81. Nadbiskup je u Međugorju susreo jednog svećenika i časnu sestru iz Portugala koji su mu govorili o usporedbi Fatime i Međugorja.

9 Usp. LJ. RUPČIĆ, *Međugorje vrata nebeska i početak boljeg svijeta*, Mostar 1999. god., str. 109.

10 Usp. M. DUGANDŽIĆ, *Međugorje u Crkvi*, Informativni centar Mir Međugorje, Međugorje 2001. str., 116. Biskup preporučuje Međugorje kao mjesto hodočašća i molitve oslanjajući se na izjavu BKJ iz 1991. god.

nemoguće da šestero djece laže i to kroz duže razdoblje.¹¹ Žanić je u početku poticao i ohrabrivao fratre koji su djelovali u Međugorju da vjeruju toj djeci jer ih nitko nije podgovorio, nego govore ono što im je u srcu,¹² no svoj stav je s vremenom promijenio. Naznake se naziru već krajem ljeta 1981. godine. Tad se povukao i prestao davati izjave sve do 1984. godine kada počinje smjelije govoriti protiv Međugorja.¹³ Ne smijemo zaboravit da je biskup Žanić u Mostaru formirao dvije komisije za ispitivanje međugorskog događaja. Njegov pozitivni stav promijenio se u negativni te je prijašnje svoje pozitivne izjave mijenjao u negativne.¹⁴ U svojim izjavama i dvama spisima upućenim čitavom svijetu između ostalog kaže o ukazanjima: «... Ako ta pojava stvara napetost i podijeljenost među vjernicima, biskupska kurija u Mostaru je prisiljena intervenirati, makar i prije konačnog suda komisije o Međugorju, kako bi svratila pozornost javnosti na nerazboritu propagandu i neodgovorno organiziranje hodočašća u Međugorje...»¹⁵ Biskup se oborio na franjevence, govoreći da su oni manipulatori koji žele ovim ukazanjima pribaviti ugled jednostavnog naroda. Biskup Žanić je sebi dao ovlasti da donese «pravu» presudu u vezu ovog «slučaja». On u mostarskoj biskupiji po božanskom pravu jest pastir i kao takav zabranjuje organizirana hodočašća i misenje za takve.¹⁶ Odluka Biskupske konferencije koja je bila u Zadru 1991. god., izjasnila se o Međugorju suzdržano, te dala izjavu da na temelju dosadašnjih ispitivanja ne mogu ustvrditi radi li se o nadnaravnim ukazanjima u Međugorju, što je biskupu Žaniću bila

11 Usp. M. DUGANDŽIĆ, *Međugorje u Crkvi*, Informativni centar Mir Međugorje, Međugorje 2001., str. 52.

12 Usp. *Isto*, str. 51.-53. Navodim dio stajališta mostarskog ordinarijata o Međugorju (preneseno iz Glasa Koncila od 16. kolovoza 1981. pod naslovom «Biskupska ukazanja u Hercegovini»; «Sigurno je da djeca nisu ni od koga, posebno iz Crkve, podgovorena da govore neistinu. Isto tako barem za sad, sve navodi na to da djeca ne lažu. Ostaje ono najteže pitanje: da li je to subjektivni doživljaj djece ili je nešto nadnaravno?»

13 Usp. LJ. RUPČIĆ – V. NUIĆ, *Još jednom istina o Međugorju*, K. Krešimir, Zagreb 2002., str. 194.

Usp. BISKUPSKI ORDINARIJAT U MOSTARU O NAVODNIM UKAZANJIMA I PORUKAMA U MEĐUGORJU, *Ogledalo pravde*, Mostar 2001., str. 42. Ovdje stoji kako se dijecezanski kler čudi Gospinom ukazanju i to baš neposlušnim franjevcima, a biskup je očekivao od Rima da dobije kakvu poruku kojom će biti riješen «franjevački slučaj».

14 Usp. LJ. RUPČIĆ – V. NUIĆ, *Još jednom istina o Međugorju*, K. Krešimir, Zagreb 2002., str. 195.-202. Po ovome što nalazim u ovoj knjizi rekao bih da je biskup Žanić promijenio svoj stav o Međugorju, zbog komunističkih prijetnji, ali i prijetnji dijecezanskog svećenstva, koje se bojalo sve većeg utjecaja franjevac. Stoga je Franić tražio sve moguće propuste franjevacu u želji da ih optuži.

15 Usp. M. DUGANDŽIĆ, *Međugorje u Crkvi*, Informativni centar Mir Međugorje, Međugorje 2001., str. 55.

16 Usp. *Isto*, str. 60.-61.

velika zadovoljština, ali mu je bilo žao što je ostala mogućnost privatnih hodočašćenja.¹⁷

Žanićev nasljednik mons. **Ratko Perić** koji je na tu službu postavljen 1993. godine, zauzeo je isti stav. Štoviše, on je nadmašio svog predšasnika u svom odnosu prema franjevcima i međugorskim ukazanjima. Tako je pred biskupskom sinodom od 11. listopada 1994., na kojoj je bio nazočan i sam Papa, između ostalog o fenomenu Međugorje izjavio: «Navodna ukazanja stvaraju nemalu pomutnju i podjelu ne samo u mjesnoj Crkvi».¹⁸ U ovom slučaju nije zaboravio spomenuti hercegovačke franjevce na koje prebacuje stvaranje pomutnje.¹⁹ Biskup Perić u svom stavu prema hercegovačkim franjevcima ističe pomutnju i razdor, koji najviše dolazi iz Međugorja.²⁰ Ovaj biskup u želji da opravda svoje stavove i pretenzije ide toliko daleko da izjavljuje kako su ukazanja u službi prvog «hercegovačkog slučaja» o župama.²¹ Što reći na ovakve izjave i optužbe? Teško je biti objektivan u ovakvoj situaciji i reći tko je zapravo kriv. Njegove izjave koje su povezane s Međugorjem nekada u sebi uključuju i izrugivanje, a ponekad i samu drskost. Ide toliko daleko da neke od onih koji imaju drugačije mišljenje od njega, o Međugorju ili izruguje ili jednostavno omalovaži.²² Biskup se vrlo često poziva na izjavu Biskupske konferencije Jugoslavije koja kaže da na temelju dosadašnjih ispitivanja ne može ustvrditi radi li se o nadnaravnim ukazanjima u Međugorju, ali ne spominje i druge stvari, kao npr. da vjernici mogu hodočastiti u to mjesto. Doduše ne organizirano, nego privatno.²³

17 Usp. BISKUPSKI ORDINARIJAT U MOSTARU O NAVODNIM UKAZANJIMA I PORUKAMA U MEĐUGORJU, *Ogledalo pravde*, Mostar 2001., str. 44.

18 LJ. RUPČIĆ – V. NUIĆ, *Još jednom istina o Međugorju*, K.. Krešimir, Zagreb 2002., str. 157.

19 Usp. LJ. RUPČIĆ – V. NUIĆ, *Još jednom istina o Međugorju*, K. Krešimir, Zagreb 2002., str. 157.

20 Usp. *Isto*, str. 159. Iz pročitano čini mi se da jedino međugorska poruka za mir i obraćenje donosi pomutnju u hercegovačku crkvu, kojom predsjedava mons. Ratko Perić, dok u ostalim biskupijama nema pomutnji ni razdora, iako mnogi hodočasnici hodočaste u Međugorje, odakle u svoja mjesta donose radost, mir i obraćenje.

21 Usp. M. DUGANDŽIĆ, *Međugorje u Crkvi*, Informativni centar Mir Međugorje, Međugorje 2001., str. 64.

22 Usp. BISKUPSKI ORDINARIJAT U MOSTARU O NASVODNIM UKAZANJIMA I PORUKAMA U MEĐUGORJU, *Ogledalo pravde*, Mostar 2001. Ne znam kakvo je točno pismo uputila s. Mirjam Radošević, provincijalna glavarica Sestara Milosrdnica – biskupu Periću, ali u biskupovom odgovoru se može lako uočiti ne samo negativni stav nego i jedna doza drskosti i prezira prema redovnicima i redovnicama te njihovom zavjetu poslušnosti. Str. 152. – 153.

23 Usp. *Isto*, Na više mjesta u ovoj knjizi biskup se poziva na BKJ u Zadru, ali samo u onoj formulaciji koja mu odgovara. Ne vidim da previše spominje ostale izjave BKJ, kao

Zaključak

Na kraju ovog rada trebalo bi dati odgovor na naslov ovog rada, koji je postavljen u obliku pitanja: Što Crkva kaže o Međugorju? Odgovor bi bio Izjava BKJ u Zadru 9.-11. travnja 1991. Svi koji pokušaju reći nešto o Međugorju pozivaju se na tu izjavu.

Nesporna je činjenica da unatoč svemu Međugorje danas ima protiv sebe samo možebitne sumnje, kojekakav interes i subjektivno mišljenje. A to nisu nikakvi dokazi protiv Međugorja. Znanost i oprezno Crkveno učiteljstvo nisu ništa našli što bi bilo protiv Međugorja. Crkva s jedne strane energično odbija svako bezrazložno odbacivanje ukazanja, s druge strane privatnim hodočašćima pogoduje razvoju duhovnog potencijala koji se u njima krije. Znamo da je znanost učinila sve što je bilo u njezinoj moći u vezi s ukazanjima. Znanost je pokazala da je riječ o činjenicama izvan njena dometa. Ponizno je priznala mjerodavnost vjere za potpunu spoznaju o njima te joj je rezultatima svojih istraživanja olakšala spoznaju i odluku. No potpuni odgovor od Crkve još čekamo.

Činjenica koja ide u prilog Međugorju je u tome to se tu okupljaju milijuni i milijuni hodočasnika u kojima je živa vjera i nada. Mnogi ljudi kažu da su tu doživjeli obraćenje, da su osjetili volju i odlučnost, promijenili prijašnji grješan život u život dostojan Božje ljubavi. Nikako mi nije jasno, ako tu ljudi mole, ako se događaju obraćenja, ako se ljudi ispovijedaju i pričešćuju, kako uopće neki vjernik, a kamoli svećenik ili biskup mogu biti protiv toga, bez obzira na Gospina ukazanja. Na samom kraju čovjek se pita je li to samo borba različitih interesa, nešto daleko od vjere. Ako je to na stvari, onda je to žalosno i sramotno.

Fra Ivan Čikara

UTOPIJA?!

Bio jednom neki čovjek. Ovim riječima redovito počinju bajke i njima slične priče za djecu jer djecu ne zanimaju ni povijesna utemeljenost, ni identitet glavnih aktera, ni mjesto, ni vrijeme događanja. Važna je priča, priča koja treba prije svega biti zanimljiva i laka za slušanje, odnosno čitanje.

Priča kojom ću početi svoje razmišljanje svima je, vjerujem, poznata. Unatoč tome, nemojte preskočiti sljedeće retke. Pažljivo ih pročitajte, kao da se prvi put susrećete s tom pričom.

Bio jednom, kako već napisah, neki čovjek. Imao je sve što čovjek kao takav želi: obitelj koja ga je u svemu podržavala; prijatelje koji su ga obožavali; novac i sjajnu karijeru pred sobom. No, to mu nije bilo dovoljno. Htio je više u svom životu, htio je najviše što čovjek može ostvariti, htio je živjeti do kraja svojih mogućnosti. Zato je sve napustio i okrenuo se Najvećem, Bogu. U očima drugih ljudi on je bio tek još jedan luđak više na ovom svijetu, bio je čudak kojega se treba kloniti. Ipak, nakon nekog vremena, i drugi su uočili koliko je njegov put ispravan, koliko je njegov način života ispunjavajući i osmišljavajući za čovjeka. Jer, tko može dati puninu i smisao osim Boga? No, kako je vrijeme protjecalo, broj se sljedbenika povećavao, čime se pomalo početni zanos gubio, bolje reći, splasnuo je kod većine. Našega glavnog junaka proglasili su utopistom te nastojali život zajednice koju je utemeljio prilagoditi "stvarnom" životu.

Vjerujem da je svima jasno kako ova priča, kao i mnoge druge govori o Franji iz Asiza. Danas, osam stoljeća nakon njegova života mnogi i dalje smatraju kako je franjevački život, barem onako kako ga je Franjo zamislio, *utopija*. A utopija je nepostojeće mjesto, dakle, nešto što se ne može naći ili ostvariti u konkretnom životu.

Je li to uistinu tako? Je li Franjina karizma tek utopija? Je li život prema Franjinu primjeru samo nekakav neostvarivi i nedostižni ideal? Da što uspješnije odgovorim na ova i slična pitanja, ispričat ću još jednu, opet poznatu priču.

Bio jednom neki čovjek. Vrlo je vjerojatno da je dugo vremena tražio svoj pravi identitet, svoje životno poslanje. Nakon jednog, naoko nevažnog čina, koji su, uostalom, mnogi izvršili, doživio je snažnu objavu Božju i, rekli bismo, prosvjetljenje. Bog mu je objavio da je on Njegov ljubljani Sin, u kojem prebiva sva punina božanstva. Svjestan da je Božji Sin djelovao je i neumorno naviještao Radosnu vijest o silnoj Božjoj ljubavi prema svakom čovjeku. Mnogi su s oduševljenjem prihvatili njegove riječi, ali su

isto tako mnogi odbacili njegov navještaj kao ljudima neprimjeren. Nakon njegove smrti njegovi su učenici nastavili njegovo djelo. Ipak, početni je zanos tijekom godina nestao. Ostali su tek pojedinci, poput junaka prve priče, koji su poruku čovjeka iz Nazareta shvatili ozbiljno i životno.

Jedna je od snažnih ljudskih karakteristika da se ljudi lako "zapale", oduševе određenim idejama i životnim projektima. Druga strana medalje, tj. te karakteristike jest isto tako lako "hlađenje", gubljenje početnog zanosа. Naime, svi "znamo" da je život ipak nešto drugo, da valja objema nogama čvrsto stajati na zemlji, da se ne smije vrijeme gubiti na neke neostvarive ciljeve... Utopija je na koncu ipak utopija, nepostojeće mjesto, nedostižni ideal kojeg se bolje kaniti, nego gubiti ionako manjkave životne snage na nj. I tako zavaravamo sebe iz dana u dan. Olako dopuštamo da riječi Očeva miljenika uguši naša lijenost i naše "realno" viđenje života.

Nasuprot takvom ophođenju s Učiteljem i njegovim naukom stoji Franjo. Malen, neznatan, priprost, ali iskren i odlučan otvara se Njegovoj riječi i dopušta da ona oblikuje njegov život. Božja riječ nije u njegovom životu samo simbolički prisutna, nije knjiga koja kupi prašinu na policama intelektualne i životne tromosti, nije dosadni arhaični tekst koji opterećuje bogoslužje. Naprotiv, Kristova je riječ za nj temeljno pravilo života, kodeks ponašanja, vodič kroz bespuća vremena i prostora.

I pred nama, kršćanima 21. stoljeća, stoji Krist. Zove nas, kao i Franju. Upućuje nam svoju riječ, sebe - Riječ. Zove nas na život po Riječi, na život prožet i vođen Riječju. Možemo bez ikakvih problema proglasiti i Nazarećanina i Asižanina utopistima, nerealnima, djetinjima. To često i činimo svojim životom. No, možda bismo ipak mogli pokušati, i to samo pokušati, izbjeći taj uobičajeni odgovor, uobičajeno naše reagiranje na evanđeoski model života. Jer, možda to i nije utopija. Možda je utopija samo naša interpretacija Učiteljeva nauka. Franjo je pokazao da to nije utopija, jer Franjo nije izmišljeni lik iz dječje bajke. Franjo je bio čovjek od krvi i mesa, a ne utopija. Zato nam valja iskreno preispitati svaku našu interpretaciju Evanđelja, pogotovo onu koja Čovjeka sa gore čini tek dalekim likom iz davne prošlosti.

Bio jednom neki čovjek. Da, na koncu nam ostaje ista priča. Međutim, ta priča ne smije biti samo zanimljiva i laka za slušanje, odnosno čitanje, nego ponajprije poučna i životna jer samo takve priče i imaju smisla. U tom će slučaju naš život postati pričom za druge, kao što je i Franjin postao za nas. Gospodin tada neće biti u-topos, nego topos, tj. prostor istinskog života, osmišljenog i ispunjenog Onim koji je svemu početak i kraj.

